

De ongeregelde heden te Helenaveen van 1891

Inhoudsopgave

De ongeregelde heden te Helenaveen van 1891.....	1
Onderzoek naar de gewelddadigheden te Helenaveen gepleegd en naar den algemeenen toestand aldaar.....	3
Vragen aan den Directeur.....	23
Vragen aan den Hoofdopzichter.....	29
Vergadering der Commissie van onderzoek benoemd in de Bestuursvergadering van 13 April 1891 op 5 Augustus 1891 te 's Hertogenbosch.....	38
Ontwerp Instructie voor den Hoofdopzichter van de Maatschappij Helenaveen te Helenaveen.....	41
Vragen gesteld door H.H. Commissarissen per 21 Juni 1891.....	43
Verslag der Commissie uit Commissarissen der Mij Helenaveen, benoemd in de Vergadering van 13 april 1891.....	52
ad 1° Minder gunstige toestand der turfstrooiselfabricatie.....	52
ad 2° a de voortdurende kleiner wordende graverij van zwarte turf.....	52
ad 3° de langdurige en strenge winter.....	53
ad 4° de ongunstige verhouding tusschen den Directeur en den Hoofdopzichter.....	53
Ontwerp-Instructie van den Hoofdopzichter (Bijlage).....	54
a Het Koningsfonds.....	54
b. de woningen.....	54
c. Meekers.....	55
d. v. d Zwaan.....	55
e Schipper Duyser.....	55
f Augurken-handel.....	55
[Bijlages].....	57
Krantenberichten, rapportage en correspondentie.....	60

- 5 In het archief van de N.V. Maatschappij Helenaveen bevindt zich een map met de handgeschreven resultaten van het enquête-onderzoek naar de ongeregelde heden van 1891 bij de N.V. Maatschappij Helenaveen. Hieronder vindt u alle verslagen volledig uitgetypt; de lezer kan zich hiermee een idee vormen van de gebeurtenissen. Overigens kan alles m.i. niet los gezien worden van nationale en internationale ontwikkelingen m.b.t. arbeiders-voorwaarden en arbeid-omstandigheden.
- 10 In april 1891 worden bij ongeregelde heden de ruiten bij de directeur Bosch en de boekhouder (waarschijnlijk Herman de Groot) van de Maatschappij Helenaveen ingegooid. De ruiten van hoofdopzichter Verhoeven worden niet ingegooid.
- 15 De krant van 9 april heeft het over 'herhaalde malen met een hagelbui van steenen'. Voor zover bekend bleef het hierbij. Slechts enkele kranten-artikeltjes van 9 en 11 april zijn door de auteur gevonden. Wel werd direct de marechaussee gewaarschuwd en in het dorp een halve brigade gedetacheerd.
- 20 Naar huidige inzichten was dit alles verder buiten proporties, want de commissarissen van de Maatschappij Helenaveen starten direct een onderzoek naar de gebeurtenissen. Alles gaat verbazingwekkend snel: Omdat al bekend was dat de verhouding tussen de directeur en de hoofdopzichter slecht was, worden zij verzocht schriftelijk vragen van de enquête-commissie te
- 25 beantwoorden. Maar allereerst worden op 14 en 26 mei een hele reeks **bewoners en arbeiders** van het dorp en de maatschappij gehoord. De opmerkingen van deze personen vormen de basis van de vragen aan de directeur en hoofdopzichter. Het geeft een zeldzaam inzicht in de persoonlijke gedachten en levensomstandigheden van gewone mensen.
- 30 Als antwoord op de gestelde vragen aan de **hoofdopzichter en directeur** ontvangt de commissie meerdere papieren van de directeur en een briefje van de hoofdopzichter. Dit laatste werd blijkbaar als onvoldoende gezien en werd de hoofdopzichter later alsnog mondeling gehoord. Hoofdopzichter Verhoeven was ook niet echt geschoold in schriftelijke rapportage.
- 35 De antwoorden, en in het bijzonder de bijlagen en 'Staten', bevatten een keur van informatie over de bewoners, de gezinssamenstelling, de huur van de woningen en gepachte gronden, de staat van de woningen, en nog veel meer.

40 **Enquête-papieren**

Onderzoek naar de gewelddadigheden te Helenaveen gepleegd en naar den algemeenen toestand aldaar.

45 **Handeling verhoor der arbeiders, bewoners, enz te Helenaveen op 14 en 26 mei 1891** [66 mondelinge gesprekken op 14 en 26 mei 1891 met bewoners van Helenaveen over de gebeurtenissen]

Vragen aan den Directeur [kladversie]

50 **Vragen** [aan de directeur, genummerd] **gesteld door H.H. Commissarissen per 21 Juni 1891**

Ontvangen 14 Juli jl
aanvullingen 21 "

Schriftelijk verhoor Dir. G Bosch 7 stuks

- 55 Staat A Opgaaf der tuinders, hoeveel grond elk en tegen welken pacht.
Staat B Opgaaf der huizen die herstelling vereischen, met omschrijving der gebreken en globaal begroot.
Staat C Opgaaf van de huizen, de bewoners en den huurprijs nadere omschrijving der woningen bij Staat c
60 Staat D de niet R.K zijn met een x geteekend
Staat E Opgaaf der personen wier schuld destijds is kwijtgescholden met bedrag ieder afzonderlijk.

Schriftelijk en mondeling verhoor Hoofdopz. Verhoeven **2 stuks**

65 **Vragen aan den Hoofdopzichter**

Ontwerp-instructie voor den Hoofdopzichter van de Maatschappij "Helenaveen" te Helenaveen (behoort bij 't verslag v/d Commissie benoemd

70 **Bijlage zijnde ontwerp Instructie Hoofdopzichter**

Verslag der Commissie uit Commissarissen der Mij Helenaveen, benoemd in de Vergadering van 13 april 1891.

Verslag zittingen Helenaveen 14 en 22 mei 1891

Vragen en antw. van den Directeur {en} Hoofdopzichter

75 **Verhoor hoofdopzichter op 5 Aug jl.**

ad 1° Minder gunstige toestand der turfstrooiselfabricatie.

ad 2° a de voortdurende kleiner wordende graverij van zwarte turf.

b de aanvoer van nieuwe gezinnen in plaats van de Duitsche gravers die slechts tijdelijk kwamen

80 ad 3° de langdurige en strenge winter.

ad 4° de ongunstige verhouding tusschen den Directeur en den Hoofdopzichter.

Ontwerp-Instructie van den Hoofdopzichter (Bijlage)

a Het Koningsfonds.

b. de woningen.

85 **c.** Meekers.

d. v. d Zwaan.

e Schipper Duyser G van Maren A vd Laar

f Augurken-handel.

90 **Bijlagen:**

Er zijn medegedeeld de namen van

Staat 1 Turfstaat sedert 1885.

Staat 2 Turfstaat sedert 1885.

Staat 3.

95 **Krantenberichten, rapportage en correspondentie**

Onderzoek naar de gewelddadigheden te Helenaveen gepleegd en naar den algemeenen toestand aldaar.

100 Commissie van onderzoek, benoemd in de bestuursvergadering der Maatschappij Helenaveen van 13 April 1891 bestaande uit de Heeren:

G. van Lanschot

G G G Canter Cremers

A.J. Peereboom en

105 B. Lutkie

allen commissarissen der Maatschappij

F van Rijckevorsel Secretaris.

110 Namen der personen die gehoord werden op 14 Mei 91.

1. De Brigadier der Rijksveldw. te Deurne en de Commandant der Brigade Marechaussee te Asten.

2. De ZEW. Heer Beijnen, pastoor te Helenaveen

115 3. Antonius Bakker tuinder

4. Adriaan van Lieshout, ploegbaas op de fabriek

5 Lambertus Bosch werkzaam op de fabriek

6 Hendricus Strijbosch idem.

7 Jacobus Vervuurt ploegbaas op de fabriek

120 8. Antoon van Mulkom arbeider "

9. Vrouw Duijser.

10. Jan B Kartner fabrieksarbeider.

11. Jacobus Kartner idem.

12 Gerard Roeling idem.

125 13. Martinus van Son veenarbeider

14. Andries Meekers

15. Gerardus van Maaren

16. Een aantal arbeiders der fabriek.

17 C M Kemper bouwbaas.

130 18. Bladder onderbaas in het veen.

Namen van hen die gehoord werden op 26 Mei 91 -

19. Jan Aarts schuurbaas.

135 20 A. van Woezik tabaksplanter thans tuinder.

21 P. J Vaans turfgraver

22 Antoni van der Kruis van Someren

23 Cornelis Veldhuizen tuinder

24 J. Bakker idem

140 25 Willem van der Boom.

26 Petrus Kieviets arbeider

27 K Jonker turfgraver

28 Fr. Jansen ploegbaas bij scheepsladen.

29 H Wijnen bij het turfgraven - Fr. Fransen op de fabriek

145 30 Lambertus Hoek

31 Seynen Kleijn J. Dirks E v d Slicht turfgravers

32 Ant Bakker tuinder

33 Hendricus van Waayenburg.

34 Willem Veldhuyzen tuinder

150 35 Nicolaas v.d. Werf tuinder

36 Wilhelm Klercks metselaar

37 Miere.

38 Marinus v.d. Berg tuinder.

39 Schapen werkzaam op het Sevenum's

155 40 Jan Roeling arbeider

41 A van Grinsven

42 F Blankensteijn tabaksplanter (vroeger)

43 Hendricus van Diessen werkt in de turf tevens maaier.

44 Christiaan de Ruig (in de turf).

160 45 Antonie van Diessen werkman

46 Boonen brievegaarder

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeldheden in 1891

- 47 Schiks vroeger tabakspl - thans tuinder
48 v d Hurk " "
49 van Teeffelen bedient de poort.
165 50 Slegers timmermansbaas.
51 Adrianus van de Laar
52 Arie Jansen
53 [redacted]pl Weduwe Somers
54 [redacted]Bosch pootmeester
170 55 Bovenkamp en A Buis tuinders
56 H van Stockum en G. Buis
57 Verveurt tabaksplanter thans tuinder
58 Petrus Kolen. Petrus Hendriks de Vries-Cuyten
59 Cornelis van Oyen winkelier
175 60 van der Zwaan herbergier
61 Bakker van Hoorn.
62 Piet Arts. Arnoldus van Mulkom, en Blanken. (de twee laatste uit Helden)
63. L Lagarde en Joh Paulus.
64 Lambert Kuipers. Jan Mullekom van Helden.
180 65. Van Tol, zoon van vorigen briefvengarder
66 Den ZeerEerwHeer vd Burg. voorlezer te Helenaveen.

---

185 ingekomen brief van M. Hoek tuinder

Onderzoek op Donderdag 14 Mei 1891.

I

Brigadier van de rijksveldwacht te Deurne en Commandant der Brigade Marechaussées te Asten.

190

Is U bekend wie de schuldigen zijn?

De schuldigen zijn onbekend - doch het staat vast dat de baldadigheden door het fabrieksvolk zijn gepleegd al is er geen overtuigend bewijs.

Verdienen zij genoeg?

195

Ja.

Zijn er klachten over de behandeling der fabrieksbazen, worden er sommigen niet bevoordeeld?

Degenen die binnen en buiten werken verdienen evenveel, zij nemen hiermede genoeg - zij hebben niet afgewacht wat hun beloofd was, de oorzaak der demonstraties zit dus ergens anders.

200

Is dus niet het loon de aanleidende oorzaak?

Zij gaven dit wel voor - doch wanneer iemand altijd baas is geweest en er komt later iemand boven hem dan ontstaat er wrijving, het volk nu trekt partij voor Verhoeven - dit is de meening van ons beiden, doch bewijzen kunnen wij het niet. - o.a. werd onder het plegen van geweld de uitdrukking gebezigd "wij zullen niet ophouden voor

205

gij de Peel uit zijt, (n l. de directeur).

Kan Verhoeven goed omgaan met het volk?

Ja - 2½ jaar geleden werd er wel over geklaagd doch nu kan hij er goed mee omgaan.

Misschien dat men de reden van de ontevredenheid ook hierin kan vinden dat de directeur vele misbruiken wil opheffen. tegenwoordig mag men niets laten maken op kosten der Mij na t vroeger wel veroorloofd was.

210

Heeft de directeur geschoten in het begin?

Neen pas geschoten nadat er een twaalftal steenen waren geworpen. De steenen lagen op het balkon en binnen. er was slechts één ruit verbrijzeld; de bedoeling was dus niet om te vernielen.

215

Is er nog reden om herhaling te duchten?

De gemoederen zijn nu vrij kalm.

Is er iets van bekend dat in Deurne zoude gezegd zijn dat de directeur de Helenaveen uit moest dood of levend?

220

Wij hebben er niets van gehoord, maar er zijn menschen genoeg die de waarheid weten, doch die het niet zullen zeggen bv. van Splunder.

Is de oorzaak dat de directeur protestant is?

Ja, in Noordbrabant is dit niet goed gezien.

Is de verstandhouding tusschen prot: en kath. goed?

225

Ja.

Is er reden te gelooven dat Protestanten boven katholieken worden voorgetrokken?

Commandant zegt: Ik heb het onderzocht doch er geen bewijs voor kunnen vinden.

Komen er onregelmatigheden in herbergen voor?

Brigadier zegt: Van der Zwaan is pas bekeurd wegens het tappen zonder vergunning. In de gemeente Deurne zijn 70 bierhuizen, met en zonder vergunning, overal echter zal verkocht worden. hier in de Helenaveen is er slechts eene met vergunning.

230

Is het gedrag van van der Zwaan goed?

Ik heb er nooit over gehoord.

Had Meekers vroeger vergunning?

235

Ja, daar kwamen vroeger wel onregelmatigheden voor, doch dit gebeurt overal wel eens, - Meekers is geen goed werkman.

Zou het noodig zijn hier een buitengew. rijksveldw. te hebben?

Er is wel kans dat h gouvernement hierin zal voorzien, men moet dan een flinke rijksveldw. krijgen.

240

Is het dan niet goed dat die hier zoude gestationeerd zijn.

Aan de Halte zeker even noodig als hier. Vroeger zoude ik er nooit aan gedacht hebben er hier een te vragen. het is hier een Eden!!.

De rust zal hier ook zoo moeielijk niet zijn als iedereen zich maar bij zijn zaken hield, evenals het vroeger ging.

245

Waarom zijn er huishoudens vertrokken?

Degenen die vertrokken waren personen die de boel opmaakten, dergelijke menschen doen dat meer.

II

250

De WEH. Beijnen pastoor te Helenaveen.

heeft in het begin van Maart een onderhoud gehad met Directeur waarom hij o.a. het

volgende tot den dir. heeft gezegd:

dat hij in Deurne zeer slecht gezien was, en moest denken dat onder zijn bestuur het kanaal der Mij in dat van Deurne uit zoude kunnen loopen. dat toen hij hier kwam en van de 10 personen 8 waren voor den directeur en 2 voor Verhoeven dat het thans juist omgekeerd is.

dat hij gaarne met den directeur het goede zoude vinden om de oorzaken wilde opsporen van die verandering.

dat die zijn inziens te zoeken was hierin:

I^o Dat er te veel werkkrachten werden aangevoerd vroeger gingen de Duitschers op tijd weg; dan zouden hier de inwoners zelf aan het verdienen komen - doch thans blijven degenen die de turf gegraven hebben.

II° dat de mensen bang zijn dat zij hier moeten ruimen voor de Friezen.

III° der had directeur zelf gezegd:

De Protestanten behooren in het noorden de Roomschen in het zuiden te huis.

Verder had de pastoor aangeraden fatsoenlijk loon te geven, en hem gezegd: gij behoeft uw menschen niet uit het N. te halen, zie maar eens naar Deurne de bloeienste veenderij - dat zijn alle menschen uit deze streek en toen de directeur geantwoord had: ik heb geen Roomschen kunnen krijgen had de pastoor gerepliceerd: omdat gij alleen daar gezocht hebt waar protestanten zijn _ _ _ _ _

vraag Hoeveel huishoudens zijner uit het N. gekomen?

Antw. 27 protestanten en 1 katholiek. Sinds hij directeur hier is, een stuk of 10 12. Hun huizen zijn netjes met planken afgeschoten, terwijl de oude menschen hier hunne huizen niet gemaakt kunnen krijgen.

bv. Bakker, zijn zaad bedierf door den regen.

De fout van den directeur is dat hij alles uit zijn verband rukt; hij zal Deurne arm maken, maar hier de menschen ongelukkig.

vraag Waren Meekers en van de Zwaan zulke slechte menschen dat zij weg moesten? -

antw op zich zelf goede menschen, doch de kroeg deugde niet. Ik zou ze de kroeg ontnemen doch de menschen houden. Meekers kan nog goed werken. Van het gedrag der meisjes heb ik geen kwaad gehoord.

vr. Zijn de Katholieken nu achtergesteld?

Ja - I daar de Protestanten die uit het Noorden komen alles kunnen verkrijgen.

II. Toen van Tol ontslagen is, moest er hier een protestant komen - dit heeft de inspecteur ?t Luitenant adj. Luppens zelf gezegd - dit was de wil van den directeur -

III. Van Splunder moest hier gehaald worden als veenbaas, doch hij zal oud worden eer hij leert; waarom kon de jonge Bladder die katholiek was, niet opvolgen? -

vraag Hoe is nu Uw verhouding met Verhoeven?

a Niet bizonder - zijn vrouw wil baas zijn in de kerk, dus ben ik niet goed met hem.

Verhoeven zelf staat thans zeer hoog bij het volk.

vr. Waarom zijn er huishoudens vertrokken?

a Aan een was niet veel verloren - een ander, Sonnemans, motu proprio - een derde Janssens omdat hij geen woning kon krijgen.

vr. De slechte verhouding tusschen Bosch en Verhoeven, zoude die aanleiding kunnen zijn tot de ongeregelheden?

a. Met November reeds was het zoo of zoo, of het was begonnen, omdat er geen werk was tengevolge van de nieuwe werkkrachten.

vr. Is de onderlinge verhouding tusschen R. en Pr. goed?

a Zeer goed.

vr. Zijn de nieuwkomers goede menschen?

a Ik heb er nooit wat tegen gehoord, ik ken ze niet.

vr. Wat denkt men van het koningsfonds?

a. Men heeft er veel te veel verwachtingen van gehad.

vr. Had men in de fabriek genoeg verdiend, toen die manifestatie heeft plaats gehad?

a. De dagploeg had goed verdiend, de nachtploeg had in de bosschen gewerkt tegen slechts 15 stuivers deze verdiensten gaan tezamen in een pot, daaruit worden dan allen gelijkelijk uitbetaald.

vr. Kan men hier niet meer verdienen dan 15 stuivers?

a. Zeker, 's winters betaal ik zelf 70 ct. thans 23-25 stuivers, maar nu heb ik een arbeider die ook zeer goed is - toch wordt hier minder verdiend dan in Deurne.

Hier in de buurt kan men volk genoeg krijgen dat kan turf graven. bij Deurne heeft men goed volk zooveel men wil.

vr. Is het volk hier bang voor de Maatschappij?

a. Hier heeft altijd een Haagsche (slaapede) vrees bestaan zowel onder Schellings als nu.

vr. Houdt u nog verkeer met den directeur?

a. Neen, want ik ben gewaarschuwd geen verkeer meer met hem te houden - mijn gevoelen

is dat hij uiterst voorzichtig moet zijn anders herhalen zich de ongeregeldheden.
vr. Waarom is van Splunder weggegaan?

320 a v Splunder was goed met Verhoeven, hij gaf voor dat het was voor de educatie van
zijn kinderen. Doch het was omdat hij geen twee heeren kon dienen.
vr. Weet u iets omtrent den brievingaarder Tol? Het rapport omtrent hem was toch
goed?

325 a. Er waren toch vele misbruiken o.a. vroeg hij voor een postpakket een kwartje - een
brief dien hij onderweg medenam liet hij twee stuivers betalen - In den laatste tijd
was hij dikwijls aangeschoten.

III.

Antonius Bakker tuinder.

330 Hij zegt 3½ hectare tuingrond en bouwgrond en woning van de Mij te hebben.
betalende 50 gld per hectare - en dan nog f2.50 in de week voor de woning.
Het beste tabakland dat door de Mij is gemest wordt voor 25 gld per hectare verpacht.
deze verhouding is dus onrechtvaardig zelfs de plaats waar het huis op staat wordt
niet van het land afgetrokken.

335 vr. Is de woning ingericht naar Uw genoegen?

a vroeger betaalde ik 50 gld, in werkelijkheid had ik maar voor 35 gld gehuurd, t
heb ik gezegd ik wil wel wat meer betalen, doch zooals het nu is, is het te veel.

vr. Gij zijt het die vroeger de eerste erwtjes aan den Koning stuurde?

340 a. Ja. vroeger heb ik ook 25 gld als premie gehad, verleden jaar 10 gld. ik was de
eenige er waren er niet meer. van het jaar heb ik ook geteeld, doch Bosch trekt zich
er niets van aan, omdat ik in den Bosch ben gaan klagen bij den Hr van der Steen.

vr. Waarover?

345 a. In der tijd (in 84) lagen nog 30 vaten augurken van Schellings. Toen kwam mijnh.
Bosch en zeide dat hij ook ging inmaken. hij zoude alles aan de man brengen en hout
leveren. Er kwam een schip tonnen. Ik maakte toen de augurken in voor den directeur.
de koper kwam hier en keurde ze goed, doch toen hij bij den directeur kwam zeide
deze dat hij later zoude schrijven waarop een antwoord is gevolgd dat hij de augurken
niet gunde. toen zijn zij verrot. het was een schade voor mij van ±200 gld. Naderhand
is dit verrekend met de landpacht nadat ik geklaagd heb bij het bestuur. dit is de
350 oorzaak dat Bosch zoo tegen mij is.

Wat het huis betreft, ik had niet eens plaats om een varken te bergen. Ik heb toen
zelf wat gebouwd van planken die ik van de werf heb gehaald. Dezer winter haalde ik 6
kruiwagens vane turf deze moest ik onmiddellijk betalen terwijl niemand dat doet.

355 Toen de schulden tengevolge van het Koningsfonds zoude gedelfd worden heb ik ? daags
te voren nog 136 gld betaald, terwijl ik anders niets had behoeven te betalen. het
was mij aangezegd dat ik moest betalen.

Verder zijn de pachten niet gelijk. Lambertus Stork betaalt 50 gld een ander 25 gld
per hect.

vr. Waaraan schrijft gij dit alles toe?

360 a. Het komt omdat de directeur geloofziek is. anderen kunnen ook geld op rekening
krijgen doch ik niet.

vr. Doch dit zijn allen arbeiders?

a. Neen aan tuinders wordt ook geld gegeven.

365 Ten slotte beklaagt Bakker zich I over de hooge pacht II omdat hij door den directeur
gezocht wordt.

Dezen winter werd hij aangezegd voor 1 Januari te betalen. hij heeft daartoe geld
geleend. Anderen zijn achter net huur. sommigen krijgen geld van de Mij bv.

370 Blankesteyn die geen hectare te huur moest krijgen! hij haalt elke week geld op het
kantoor en is tuinder even als Bakker.

Hij zegt dat aan Veldhuizen land verpacht is ter grootte van 75 roeden,
met de woning 40 gld en centen betaalt en ontkent ten slotte ten sterkste dat het
huis is ingericht naar zijn goedvinden. alhier heeft hij den directeur gezegd dat hij
wel meer huur zoude willen betalen.

375

IV

Adriaan van Lieshout ploegbaas op de fabriek, onder Breda.

380 Hij deelt mede dat hij 30 jaar voor de Mij heeft gewerkt. dat zijn huis voor geen
varkens ? dienst kan doen. de muren moeten gesteund worden of zij vallen er uit. in
geen 6 jaar is er aan gewerkt steeds werd er gezegd het zal wel eens komen. hij
betaalt 25 gld voor zijn huis en verder 25 gld per hectare, doch daar zijn de heggen
bijgemeten waarvan de Mij het hout geniet.

Als het goed loopt, verdient hij op het fabriek f1.50 per dag. 15 stuivers per week

385 krijgt hij meer voor het smeren. hij heeft op het fabriek dikwijls gewerkt zonder er
iets voor genoten te hebben in de tijd van de petroleumlampen hield hij dikwijls een
uur lang de wacht. Een 14 dagen geleden heeft hij 4 gld op rekening gehaald om brood
te kopen; het was na het opstootje. de directeur zeide hem dat hij niets gaf daar
hij de mannen van de fabriek verdacht maar de directeur had tevens gezegd: ik verdenk
jou niet en ik zal jou geven 10 gld uit mijn eigen zak.

390 Hij zegt verder dat het fabrieksvolk geen schuld heeft, maar dat er veel dingen zijn,
die het oproer uitlokken. bv om 7 uur gaat het kantoor dicht. de menschen worden dan
niet meer geholpen.

vr. Maar waarom zijt gij nu zoo angstig?

a. Wel er zijn er genoeg die de huur worden opgezegd bv. Berckers.

395 vr. Waarom?

a. Er waren een paar meisjes doch wat er van verteld werd was geen woord van aan.

vr. Hoe is Verhoeven?

a. Hij maakt geen praatjes, maar geeft een flink standje desnoods met een knoop er
op, en dan is het uit.

400 vr. Waarom zijn de glazen ingegooid, is er veel ontevredenheid?

a. De directeur verdenkt elken van de fabriek

Nauwelijks komt er een uit Overijssel of of er is een woning klaar. Deze worden
voortrokken.

vr. ook met het werk?

405 a. Neen

Hij zegt dat bij de ? het nu alle inwoners zijn die in het veen werkt. Vroeger gingen
die zelf? dan kwam er arbeid voor de bevolking het was beter losse menschen voor het
turfgravers te krijgen.

vr. Het graven van zwarte turf, kan men dat spoedig leeren?

410 a. Ja, wel in een 14 dagen. Hermans te Deurne heeft 500 man hier uit de buurt aan het
werk.

Ten slotte vraagt v. Lieshout een betere woning.

415 Lambertus Bosch werkzaam op de fabriek.

Hij zegt dat de werklieden op de fabriek verdacht werden als de schuldigen aan het
opstootje en dat hij nu bang is het te moeten misgelden. zijn zwager Godefridus
Janssen is vertrokken omdat zijn keet onbewoonbaar was, hij kwam om een andere woning
420 doch kreeg er geen, en nu is hij ook bevreesd!

vr. Zijn er dus geen schuldigen op het fabriek?

a. Dat zeg ik niet.

vr. Is er geen complot?

425 a. Wij willen reclameeren omdat ? sommigen maar 75 ct. verdiend hadden. des avonds
was het kantoor dicht; den volgenden dag s zondags, na de mis zijn wij naar den
directeur gegaan, toen zijn wij naar Verhoeven gezonden. dien avond zijn toen de
glazen bij de directie ingegooid.

hij vervolgt:

430 Er zijn al menschen die geld kregen voor een koe doch ik zou niet eens kunnen krijgen
voor een geit.

Toen het Koningsfonds bekend werd gemaakt had hij geen schuld. d nog 32 ct te goed
iedereen kreeg toen voor 5 gld turf, doch hij slechts voor 4.68.

vr. Zijt gij bang omdat gij Roomsch zijt?

a. Neen

435 vr. Waarom dan?

a. Omdat ik bang ben verdacht te worden als belhamel.

vr. Waarom komt gij dan hier? om U vrij te pleiten?

a. Omdat ik bang ben ook eens te moeten weggaan

440 Hendricus Strijbosch werkzaam op het fabriek.

Hij beklaagt zich het slechtste huis te hebben in heel het veen, op 3-4 plaatsen zijn
er stukken uit. Nu zij verdacht zijn, is hij bevreesd dat er niets aan het huis zal
gebeuren en dan zal hij het Veen uitmoeten.

445 vr. Waarom hebt gij geen ander huis gevraagd?

a. Ik heb lang in mijn huis gewoond. Wij hebben dezen winter een slechte tijd gehad
Men kon wel voorschot krijgen, doch ik heb dit niet gedaan. Dezen winter heb ik in 14
dagen verdiend, dikwijls een klein beetje - 3 a 4 gld per week - nu gaat het
goed.

450

VII.

Jacobus Verveurt ploegbaas op het fabriek

Hij zegt dat als het zoo blijft, hij naar iets anders o al moeten zien; hij blijft thans wijd achter, want er is niet genoeg te verdienen.

455

Wij moeten hout sjouwen a 15 stuivers daags. wij hebben toen meer gevraagd, toen is er op? gekomen. doch ik was er niet bij thans verdien ik sinds 3 a 4 weken op het fabriek 9 gulden.

vr. Kregen anderen dan meer dan 75 ct.

a. Neen, maar wij worden aldus gelijk gesteld ouden en jongen.

460

vr. Dit is toch geen reden om te klagen?

a. Ja maar het koningsfonds beloofde toch dat wij het goed zoude hebben. Dezen werken soms maar 3 of 2 gld verdiend. soms 20 a 30 ct. per dag met zand graven!

vr. Ja. dit was werkverschaffing, maar hoe is het met Uwe woning?

a. Goed, maar Strijbosch heeft een slechte.

465

VIII.

Antoon van Mulkom fabrieksarbeider

Hij zegt dat hij 30 gld voor huishuur betaalt, 90 roeden beteelt, in het geheel 50 gld betaalt, en dat de politie de fabrieksarbeider voor de schuldigen houdt. Verder dat hij er niet toe behoort.

470

IX.

Vrouw van Schipper Duyser.

Heeft 30 jaar gevaren voor de Mij zij kan niet meer rondkomen - sinds 5 a 6 jaar is de man kinds - zij verdienen 18 gld - doch haar zoon is getrouwd die heeft de helft - zij zouden een knecht willen houden doch het kost te veel. De commissaris zal er met dir. over spreken.

475

X

Jean Baptist Kartner - arbeider op de fabriek.

Hij is einde het jaar 58 in het veen; hij is bij de directie geweest om 30 gld voor eene koe. hij kon het niet krijgen omdat hij niet genoeg werkzaam is bij de Mij. hij heeft het verleden jaar in October gevraagd, en naderhand zijn er anderen geweest die het gekregen hebben.

485

Hij betaalt 4 gld voor het huis en nog 60 roeden in de maand. het huis is slecht. hebben 2 bedsteden voor 9 man. De directeur zoude voor een ledikant zorgen, maar dat kostte hem toen 5.80 gld. hij had er dan zelf wel een voor 3 gld kunne koopen.

Dezen winter heeft hij in 9 weken 27 gulden verdiend. ook soms 25 ct. zijn zoon verdiende ook 25 ct. dat maakt dan 50 ct. tezamen. Er is maar geen werk meer. Vroeger kon men altijd 65 a 75 c verdienen. thans is er te veel volk hier gekomen. het zijn huishoudens die blijven.

490

Er wordt wel gegraven door menschen die het niet van ouds kennen en die het even goed doen. bij Hermans te Deurne verdient men 17 a 18 gld met graven.

Vroeger mochten hier geen Overijsselaars komen Bladder was zelf een overijsselaar doch zij wilden hem niet hebben.

495

Hij vraagt ten slotte dat zijn huis in orde worde gemaakt.

XI.

Jacobus Kartner. fabrieksarbeider

Dezen winter heeft hij niets verdiend, thans weinig, hij is nu bij de nachtploeg en moet nu in het veld werken a 1.10 gld. /10 ct per ?/.

vr. Kunt gij zwarten turf graven?

a. Ja, ik zoude dan ook meer kunnen verdienen. doch dan niet altijd door. Dezen winter waren er dagen dat wij slechts 0,25 gl verdienden. Er is thans te veel volk. er zijn teveel huishoudens ingekomen. vroeger was er altijd werk voor vrouwen en meisjes als de anderen (Duitschers) vertrokken waren.

505

vr. Dezen winter was het alleen om werkverschaffing Is er nu nog veel ongenoegen?

a. Ja, bij Hermans wordt er toch genoeg gegraven daar is geld genoeg te verdienen! bij Schellings kon men dezen winter 3 gld a 3.50 verdienen, doch dat gaat niet. dat is hier wegloopen.

510

Hij eindigt met den wensch om meer land te hebben /hij heeft 9 roeden en betaalt 25 gld per hect. hij vraagt nog 30 roeden bij. en verzoekt tevens om een nieuwe vloer in den haard.

515

XII

Gerard Roelink fabrieksarbeider

Hij zegt dat er weinig verdiensten zijn, dat er veel onrecht gebeurt, en dat het fabrieksvolk niets meer gedaan krijgt bij den directeur sinds het ingooien der ruiten. Aan zijn dochter was een huis beloofd zoo spoedig het leegkomt. eerst was hij (zij) gehuist in een keet van turfgravers terwijl er huizen genoeg te huur zijn. Menckens zegt dat zijn halve huis nog te huur is, maar de directeur wilde het niet hebben. thans werkt zijn schoonzoon in Pruissen

520

De directeur zet in huizen die leeg komen de menschen uit Overijssel. hijzelf /Roelink/ is in het veen voor 25 jaar als Overijsselaar gekomen, maar toen was er minder volk en het geheel jaar werk voor vrouw en kinderen, thans is er te veel volk

525

vraag Is men nu ontevreden?

ant. Als er goed geld verdiend wordt niet.

vr. Is het verschil van loon de oorzaak van het opstootje?

530

a. Men wilde 1 gld a 22 stuivers hebben in plaats van 75 ct. er is een dag en nachtploeg elk van 25 man. De verdiensten gaan tezamen in een pot. daaruit wordt men betaald zoodoende lijdt de ene ploeg schade door het weinig verdienen van de andere.

535

De commissie deelt aan de opzichter Verhoeven mede dat de fabrieksarbeiders welke hetzelfde hebben mede te deelen en niet bijzonders te reclameeren hebben, kunnen wegblijven.

XIII

540 Martinus van Son veenarbeider.

Hij woont in een woning van het Koningsfonds hij heeft 40 roeden land en betaalt 50 ct per week. De directeur had genoeg mest beloofd. Naderhand werd het slechts 16 meter en toen de mest kwam was het tot 9 meter verminderd. Dezen winter heeft hij te huis gezeten en geen ct. verdiend.

545

zijn buurman Jacobus Janssen verkeert in hetzelfde geval.
De commissie van het Koningsfonds zal dit onderzoeken.

XIV.

Andries Meekers.

550

Hij woont ruim 30 jaar in het veen. hij had 15 Oct alles met den directeur afgrekend. daarop werd hem door dezen het werk verboden. tevens moest hij het huis verlaten op 15 April.

vr. Welke aanleiding bestond hiertoe?

a. Niemand weet het, noch ik, noch Verhoeven.

555

vr. Gij had een tapperij?

a. Neen, een biertapperij, nooit werd er jenever geschonken. nooit gevochten. Geen oorzaak kan ik nagaan, ik heb het gevraagd aan den directeur, deze antwoordt: ik geef jou geen werk. Thans graaft hij bij Schellings zwart-turf. Nu moet ik mijn huis uit, circa 10 jaar heb ik er in gewoond. ik moest het al verlaten hebben!

560

Ik heb op het oogenblik geen land meer, dezen winter heb ik het vee moeten verkoopen om te eten. Wij zijn met vier man te huis. Het bierhuis is dezen winter opgehouden. Ik had circa 1 hect land bij het huis. Nu zal de woning door Overijsselaars ingenomen worden.

vr. Kan een Noordbrabander even goed turf steken?

565

a. In Overijssel leert men dat van jongs af, en zoo kan men dat daar beter.

vr. Zoude Verhoeven U weggestuurd hebben?

a. Neen. ik ga ook niet gaarne weg.

vr. Onder welken baas zoudt gij liever werken Helenaveen of vd Griendt?

a. Ik zou liever hier blijven en het spijt mij dat ik weg moet.

570

vr. Is er nooit procesverbaal gemaakt in de herberg?

a. Er is nooit procesverbaal geweest; er is eens voor in huis een twist geweest die nog te Roermond voor de rechtbank is gekomen.

XV.

575 Gerardus van Maarn.

Hij is 71 jaar, kan niet meer werken. Zijne vrouw is even oud als hij. zijne dochter is lijdende aan eene asthmakwaal, hij zelf heeft een ?rl kwaal, en richt zich nu tot het koningsfonds om onderstand.

580

De directeur is hem slecht gezind, toen anderen voor 5 gld turf kregen heeft hij niet gehad. verder moest hij zijn oude dagen doorbrengen in een huis wat hem niet voor regen en wind beschutte.

Hij leeft nu van de giften van twee getrouwde kinderen.
Een en ander deelde hij op schrift mede.
De commissie van het koningsfonds zal een onderzoek naar een en ander instellen.

585

XVI.

Acht werklieden van de fabriek met name H. Kemper, C. Wijnants, P. Gestel, Joh vd Ven, J. Killinger, J. van Lierop, Gerardus der Vries en H. Kartner.

H. Kemper het woord voerende zegt:

590

I dat zij nooit iets met de politie uit te staan hebben gehad, en thans verdacht zijn
II Twee jaren geleden had de koning alles kwijt gescholden. de koning zoude geld geven om vee te koopen, zaad te koopen, men zou eigenaar van een huis kunnen worden! en nu zijn er 5 of 7 die voor een 25 gld zaad hebben gehad en anderen niets.

595

III. Hij was altijd lid geweest van een boogschutterij. zij hadden een koepel, en Schellings had indertijd gezegd dat als zij hierin de helft betaalden, de andere helft door de Mij zoude bekostigd worden. Zij betaalden toen 100 gld. Zoolang er nog 3 leden waren van het gezelschap zouden zijn eigenaars van de koepel blijven. Toen werd de koepel verplaatst naar Deelen, en er vielen kosten op ten bedrage van 70 a 80 gld. Nu werd alle schuld kwijtgescholden. doch later mocht die koepel niet opgelapt worden voordat die schuld betaald was.

600

Toen er nu later hoornmuziek werd opgericht en men aan den directeur om een lokaal vroeg, wees hij hem de koepel aan, omdat zij van de Mij was. dit had hij niet mogen doen want de boogschutterij was nog tien twaalf man sterk, en de koepel hoorde dus aan hen toe.

605

vr. Hebt gij het den directeur dan niet met een goed woord gevraagd?

l. Neen

vr. Dit had gij moeten doen, dan had gij misschien gelijk gekregen.

610

Verder klagen zij dat zij altijd in het veen geweest zijnde, nu achtergesteld worden bij vreemden. deze graven niet alleen den turf maar werken hem ook op.

vr. Hoeveel Duitschers kwamen er vroeger?

a. Wel twee honderd

vr. En hoeveel Overijsselaars zijn er nu?

615

a. 18 huishoudens. Wij kunnen evengoed turf graven als zij. Nu wordt de bevolking te groot voor het werk.

vr. Maar wij kregen toch klachten van de fabrikanten?

a. Dat was de schuld van van Splunder die ons niets zeide. en achter ons om zeide dat het niet goed was.

vr. Neen, dat is toch al een oude klacht?

620

a. Het hangt veel af van het veen.

vr. Is er al lang geklaagd over te veel Overijsselaars?

a. Het wordt hoe langer hoe erger, anderen moeten het huis uit, b.v. Meekers. hij moest zonder reden weg. vroeger heeft hij goed gewerkt. dezen winter heeft hij er hard voor gegeten.

625

Hij is altijd voor de maatschappij in de weer geweest Veertien dagen voor het opstootje waren hier ook baldadigheden voorgekomen, ons hart voor de Mij gaat weg omdat wij geen vastigheid meer hebben.

vr. Hoe is Verhoeven?

a. Hij geeft er van langs als het nodig is. maar daarmee is het dan uit ook.

630

De Vries had gevraagd in een huis te wonen, er werd 13 gld opgezet
H. Kartner had reeds verleden jaar een bedstee gevraagd

XVII.

635

C.M. Kemper bouwbaas.

Hij is 38 jaar in de Peel.

vr. Zijn er redenen voor die ontevredenheid in het veen?

a. Voor mij niet, maar voor anderen.

640

Hij zegt verder dat hij dezen winter klaver in moest maken. 32 hect heeft hij alzo moeten behandelen. dit kostte aan de Mij f47.97. (nl 11.25 voor karren, 9 gld opstapelen, 10.12 voor laden en lossen, 16 gld voor het maaien en dan nog 1.60). Dit alles heeft nu opgebracht de somma van 58 gld. Had men verpacht dan had men er ±200 gld van gemaakt (1.18 hect had 55 gld opgeleverd). Het verpachten is ook beter want anders konden de menschen geen vee houden.

645

De Mij heeft thans geen bouwland meer. Er ligt nog 30 mud rog op zolder, en de bakker levert het brood!

vr. Zijn de huren ongelijk? bv. betaalt de een 50 gld en anderen 25 voor goed

tabaksland? Bouwen zij het land uit?

a. neen zij zorgen er voor. Bakker betaalde 50 gld, anderen weer 25.

650 vr. Is 50 gld te veel?

a. 50 gld is te veel, 30 gld zoude gaan, in ieder geval is er geen gelijkheid.

vr. Is de een meer bevriend dan de andere?

a. Er wordt wel gezegd dat de protestanten worden voorgetrokken

vr. Blankensteijn bijvoorbeeld?

655 a. Ik heb al dikwijls gezegd aan directeur dat hij slecht is.

vr. Waarom is de brug weg tegenover de oude kerk?

a. De bakker is al zijn clandestie erdoor kwijt.

vr. Wie betaalt de kosten van de tuin ? Bosch?

a. Ik weet het niet, ik geef alleen elke week een lijst van hetgeen er gedaan wordt.

660 In den tuin zijn er dan eens twee, dan weer drie geregeld aan het werk. verleden winter om aan te leggen wel 20 tegelijk.

vr. Gaat het in het algemeen er nogal niet royaal toe tegenwoordig?

a. Ik weet dat niet, ik wordt alleen gelast wat de directeur wil gebeurt, bv van de 60.000 kilo [klaver G.] kwam er maar voor 58 gld terecht

665 vraag Zijn de menschen nog tevreden?

a. Tot nu toe waren zij altijd tevreden geweest.

XVIII

Bladder onderbaas van de turf.

670 vr. Waarom is er zoo weinig zwarte turf gegraven was het niet mogelijk meer te graven?

a. Er zijn er een 30 uit/Sevenum weggelopen. Een ev of 12 tal van hen was aan het werk geweest. omdat de nieuwe onderbaas hen zocht/ gingen 77 weg. daarom zijn de anderen ook weggebleven.

675 vr. zijn er overijsselaars noodig? of kan men het hier ook?

a. Ja, daar is zulk een buitengewone kunst niet aan. in het begin gaat het wel niet zoo mooi.

vr. Hoe lang doet men er over om het te leeren?

a. In een maand kan men het goed leeren.

680 vr. Was Meekers een goed werkmans?

a. ja, ik kan er ten minste goed mee overweg.

vr. Is de reden bekend van zijn vertrek?

a. Hij mocht niet werken

a. Waarom?

685 a. Hij bleef toch wel van tijd tot tijd weg.

vr. Is er nog veel grauwe turf in voorraad?

a. Voor een jaar dag en nacht te werken.

vr. Men heeft geklaagd dat het kantoor ter 7 ure gesloten is, is dit lastig?

a. Ja voor sommigen wel, anders konden zij komen zoo lang zij wilden.

690 vr. Waren de menschen hier ontevreden?

a. Ja dezen winter hebben zij te weinig verdiend. Zij zijn ook nog al misnoegd, omdat heden de een weggaat, en dan de andere.

vr. Wat is de reden van het ?? van ruste?

a. Ontevredenheid in het algemeen!

695 vr. Is het omdat de Protest. worden voorgetrokken?

a. Die indruk onder het volk is het.

vr. Bestaat die indruk ook bij de onderbazen dat de Overijsselaars worden voorgetrokken?

a. Achtergesteld worden zij zeker niet.

700 vr. Waarom hebt gij uit Overijssel alleen Protestanten en geen Roomschen medegebracht?

a. Ik ben geweest bij de Dedemsvaart en de Krim en een gedeelte van Slagharen. Een er van is hier geweest doch weer vertrokken. ik heb niet lang tijd gehad om daar te blijven.

705 vr. En degenen die hier zijn?

a. zij zijn meest uit zich zelve gekomen.

vr. Zijn zij geschikt?

a. Ja, voor het turfgraven; doch hiervoor alleen. zij zijn niet zoo onderdanig als de anderen.

710 vr. Hoeveel van die huishoudens zijn er hier gekomen?

a. een 15 tal in de laatste 2 jaren.

Hij zegt verder Griendtsveen hem 2 jaar geleden 800 gld salaris en vrij woning en

715 brand heeft aangeboden. Hier krijgt hij slechts 500 gld. en een gratificatie van 150
gld.
Er wordt hem beloofd dat deze zaak in de vergadering van het bestuur zal worden
gebracht.
Hij deelt nog mede dat hij, verleden jaar toen van Splunder wegging had voorgesteld
om alleen opzichter te worden.

720

Einde van het verhoor op 14 Mei.

725

Verhoor op 26 Mei 91

730 19.
Jan Aarts schuurbaas, werkende op de boerderij
Hij heeft niets te reclameeren voor zichzelf. hij verdient des zomers 23 stuivers des
winters 18. alleen toen aan anderen van wege het Koningsfonds voor 5 gld turf werd
gegeven, heeft hij niets gehad.
735 Hij deelt verder mede dat hetgeen de menschen zoo slecht stemt, niet zoozeer de
kleine daggelden zijn dan wel dat de directeur de maatschappij zal vernietigen door
zijn roekeloos optreden wat blijkt bv:
1. hij vreest geen groote uitgaven bv. het persmachien
2. de grond verwaarloost hij door het vele gebruik van kunstmest
740 3. het brood wordt bij den bakker gekocht terwijl er nog 30 mud op zolder liggen.
4. Er is in geen 2 jaar haver meer gezaaid, zoo is er minder werk. men geeft op de
boerderij 4 a 5 gld per dag toe.
5. de directeur wil het hout gezaagd laten komen, terwijl het beter is boomen te
745 6. het geld op voorschot geven is ook slecht want alle menschen zijn niet van goede
wil, bij de eene werkt het goed, bij de andere slecht
7. om en bij het directiehuis branden elken avond 4 of 5 lampen, terwijl die bij de
bruggen, waar het gevaarlijk is nog veel meer noodig zou zijn.
Hij eindigt met de zeggen dat de directeur steeds zijn wil doorzet, ook al wordt er
750 somtijds eenig bezwaar tegen geopperd.

20.
A van Woezik, vroeger tabaksplanter thans tuinder.
Hij zegt dat hij vroeger voor den verkoop van den tabak is benadeeld. voordat de
755 plant toch had gebroeid kon men (vier jaar geleden) 22 gld krijgen. De meerderheid
was er voor omdat zij schuld hadden, hij echter er tegen. Naderhand toen de directeur
de tabak gebroeid had werd er 15.09 gld betaald. dit scheelde hem nu wel en 400 gld.
(?).
Verder klaagt hij dat de Mij nog geld aan hem schuldig is. vroeger toch kreeg men
760 weekgeld a 5 gld. en nu komt hij de laatste weken nog te kort. dit bedraagt een
zeventig gulden. De directeur had gezegd dat het "wekelijks" gehaald moest worden en
dat dit niet door hem was geschied.
"Hij had toen gezegd dat de Mij een "gouddievenboel" was en de directeur had hem
765 hierop honderd gulden opgeslagen; 247 gld betaalt hij thans /159 voor zijn huis/ hij
verwoont 50 gld per hectare. voor de tabakschuur wil de directeur hem 60 gld laten
betalen.
Verder zegt hij dat op half April zijn huur ingaat terwijl de directeur hem zijn
huishuur /wat het grootste gedeelte is/ op half Sept. liet betalen.

770 21.
P.J. Vaans in 89 heeft hij turf gegraven in de Helenaveen thans woont hij te
Nederweert.
Hij beklaagt zich dat hij zijn put heeft gegraven en zijn putcenten niet heeft
gekregen.
775 vr. Waarom?
a. Omdat ik 14 dagen te vroeg ben uitgescheiden
Er wordt hem gezegd dat het de gewoonte is dat iemand zijn putcenten verbeurd wanneer
hij weggaat. dit is het staangeld.
Hij zegt dat hij nog eenige stokken te goed heeft die niet zijn uitbetaald. hij

780 werkte onder Bladder.
vr. Wie betaalde U uit
a. Langenhof.
zal nader worden onderzocht.

785 22.

Antoni van der Kruis van Someren.
vr. Zijt gij laatst niet met een 10 of twaalf manschappen aan het graven geweest?
a. Ja, de nieuwe baas heeft ons slecht behandeld daarom zijn wij weg gegaan. Wij kregen 31 ct per stok, en 4 ct voor het afbonken per meter. De Overijsselaars verdienden 1 gld a 1.10. terwijl zij maar 3 schoft werkten, /elke schoft is 3 uur/
790 Wij echter werkten 4 schoft en verdienden maar 15 stuivers, later 18 stuivers.
Waarom moet dat nu leggen? Hij gaf (directeur) aan de Hoogeveenschen te werken waar het rechtste veen zat, en aan ons het moeielijkste, zoo konden wij minder verdienen. Ook gaf de directeur aan de Hoogeveenschen de stralen (planken) zij hadden ze nog in
795 geen 5 dagen noodig en wij wel!
vr. Is het daarom dat gij zijt gaan loopen?
a. Ja anders waren er nog wel een 30 meer gekomen.
vr. Bij wien hebt gij gereclameerd?
a. Bij den onderbaas.
800 vr. Kan de nieuwe onderbaas zijn vak?
a. Ja ik zou het wel gelooven, ik weet het ook niet.
vr. Dit alles is dus nu de reden dat er 33 man minder zijn op te graven?
antw. Zoolang er die baas is graaf ik hier geen enkele turf. wij worden mishandeld want de Overijsselaars worden voorgetrokken.
805 vr. Waaraan schrijft gij dat toe, aan het voortrekken van Protestanten boven Roomschen?
a. Ja, dit weten wij ook niet.
vr. Waar werkt gij nu?
a. In Griendtsveen, een goede rijksdaalder daags verdienen wij daar.
810 vr. Hoeveel turf graaft elke arbeider gemiddeld?
a. Verleden jaar graafde ik tusschen 13 a 14 dagwerk, doch ik was het eerst aan het werk.

23.

815 Cornelis Veldhuizen tuinier.
Hij deelt mede dat bij hem alles bevroren is, hij heeft een koe verloren, en nog een bankroetje gehad; nu kan hij geen pacht betalen tenzij hij zijn koe verkoopt, hij had aan de directie verzocht bij het Koningsfonds een aanmerking te komen.
Hij betaalt 50 gld per hectar en zegt dat er anderen zijn die minder betalen (25 a
820 35 gld) en beter land hebben.
In zijn huis is niets hersteld, alleen de blinden zijn geverfd. Het dak is open en dezen winter heeft hij zijn bagger buiten op moeten brengen.
Verder deelt hij nog mede dat hij in 1886 een partij augurken aan den directeur had gegeven om in te maken. Men bood 4. 2. 1 gld per hectoliter. Hij zou dan 170 gld
825 verdiend hebben, doch de directeur wilde de augurken tot dien prijs niet gunnen en dacht in Engeland groote prijzen te maken.
Doch dit is geheel mislukt. nu schoot er voor hem niets over dan schuld. Het koningsfonds heeft die toen gedelgd.
Wanneer hij nu weer komt bij den directeur om geholpen te worden antwoordt deze
830 "Degenen die de pacht betaald hebben gaan voor"
vr. Waarom wilde hij het huis niet laten maken?
a. Ik weet het niet, ik denk dat hij mij de Peel uit wil hebben
vr. Waarom betaalt de een meer dan de andere?
a. Al die zoo laag pachten zijn of Protestant of menschen die voorgetrokken worden
835 omdat zij mooi kunnen praten.
Hij zegt verder dat zijn huis niet slecht is doch alleen reparatie vereischt. hij heeft zelf een schuurtje gezet. Alles moet bij de directie halen, nergens kan hij terecht dan daar.
vr. Waarom alleen daar?
840 a. Anders kost het teveel aan transport
vr. Hoeveel verwoont gij?
180 gld. 50 gld per hect. terwijl tabaksland dat in 3 jaar niet behoeft gemest te worden maar 25 gld doet; alle tuinders verwonen 50 gld. behalve in de Geldersche straat, en wij moeten nog wel vooruit betalen.
845 vr. Is de pacht te hoog?

a. Daar zal ik niet over twisten, maar in een jaar als dit gaat het niet. wij zijn als arme menschen hier gekomen, wij konden ons bedruipen en nu is alles weer weg vr. Hebt gij toen voor die augurken niet gereclameerd?

a. Men durft hier weinig te reclameeren anders heeft men het bij de Heeren misdaan!

850

24.

J. Bakker tuinder.

Hij klaagt dat zijn huis slecht is, dat de directeur altijd reparatie heeft beloofd, dat hij nu zijn zaad niet kan droog houden.

855

Hij betaalt 50 gld voor het huis, zonder de grond. hij verwoont 219 gld en heeft 3½ hectare in pacht. het is hoog en slecht land. hij koopt veel mest terwijl men in de Geldersche straat minder verwoont, en niet behoeft te mesten?

Hij vertelt verder weder met de augurken in 86 is geschied; definitieve afrekening is er nooit geweest.

860

Hij verhaalt verder dat zij een veefonds hadden een 80 tal beuten waren ingeschreven verleden jaar stierven een 8 of 9 koeien zij werden toen uit het fonds van Deurne gezet. Zij gingen toen te rade bij directeur welke als maatschappij de "Eersteling te Utrecht aanried. dit kostte toen een 300 gld. Wij vonden het te veel en hebben nu zelf een fonds opgericht.

865

25.

Willem van der Boom

heeft een ongeluk gehad toen de nieuwe lokmachine pas was gekomen en zijn arm is toen afgezet en kan nu niet meer verdienen dan 40 ct. per dag. vroeger deed hij loopdienst a 70 ct per dag, daarmede was hij goed tevreden.

870

vr. Wie doet dat thans

a. De zoon van van Tol, ten minste ik denk het want dezen winter bij de volkstelling deed hij het

875

Hij zegt verder dat hij wel droog brood moet eten hij heeft 7 kinderen. een dochter verdient volle geld. 2 jongens 3/4 en 1 jongen het halve geld. Doch des winters verdient hij niets. Hij verwoont land met huis voor 70 gld. naderhand heeft hij nog voor 11 gld land bijgekregen.

Ten slotte vraagt hij of hij niet wat meer kan verdienen.

880

26.

Petrus Kieviets, landbouwer.

Hij zegt dat zijn huis slecht is. al 6 jaar geleden is reparatie beloofd. directeur is dezen week wel komen kijken. De muren kunnen elk oogenblik vallen. Thans zegt de directeur "Ik wist niet dat er zooveel aan te doen was, ik zal er voor zorgen". Doch zoo is het al te laat!

885

Hij is 32 jaar in het veen. Zijn buurman heeft zooveel van de Koning gekregen! hij heeft niets gekregen toch moest hij "vivat" roepen toen het werd afgelezen. Aldegenen die schuld hadden kregen het meest. Men had hen maar niet zooveel moeten beloven zaad etc!

890

27.

K. Jonker turfgraver

Hij woont in een koningshuis, er werd hem mest beloofd /hij wilde gaarne goed mesten/ daarom nam hij het koningshuis aan. hij betaalt 50 ct per week. hij heeft nu slechts 8 meter mest gehad was 40 roeden Hij vraagt nu meer mest

895

Hij zegt dat toen hij in de Peel kwam 3 jaar geleden, dit was op conditie van vrij woning en vrij mest. later moesten zij contracten teekenen. en toen werd het betalen altijd hoe langer hoe meer Verder klaagt hij dat het turfgraven te zwaar is naarmate er betaald wordt. Hier 8.30 gld terwijl er in Overveen 9 gld wordt betaald en daar is het lichter.

900

- 28 -

Francis Jansen ploegbaas bij scheepsladen

Hij is 30 jaar in de Peel reeds lang was hem een huis beloofd, doch hij krijgt het niet; dan heet het dat er te veel, dan dat er te weinig grond bij is.

905

vr. Waaraan schrijft gij dit toe?

a. Ik weet het niet, mijn woning is zoo slecht, dezen winter ging ik bij de burens slapen.

vr. De directeur zal U toch niet uit de Peel willen hebben?

910

a. Dat weet ik niet, hij zeide mij, ik moest maar wat gaan verzinnen.

Hij zegt verder dat hij ploegbaas is, en dat hij het volk uit moet betalen. zij

zouden 15 ct per el uitbetaald krijgen en krijgen zij maar 10 ct.

Hij zegt dat het kantoor geopend is van 9-6 uur. dat hij weer eens om een nieuw huis kwam vragen. dat toen de directeur zeide dat het land te groot was, maar voor hem zoude komen afmeten. Toen de directeur kwam om af te meten zeide hij "er komt een groot huishouden hier" en toen mat hij het land voor hem af.

Dit groot huishouden nu bestond in een man en een vrouw.

Deze (Kortrijk) komt er nu in wonen. hij komt uit Erica (Drenthe).

vr. Was er vroeger hier ontevredenheid?

a. Neen. maar vroeger kregen oude menschen de voorkeur. men liet ze op het kantoor komen en vroeg of zij liever wilden verhuizen, en toen ging het goed.

vr. Hebt gij over Verhoeven te klagen?

a. Niet het minste.

-29.-

H Wijnen werkzaam in de turf
Francis Franssen " in de fabriek.

De eerste klaagt dat zijn huis slecht is - verleden jaar is hij ziek geweest. De vrouw was naar de directeur geweest, hij had nog 26 gld schuld zij had er toen een standje opgelopen en durft nu niet terug.

De tweede zegt dat hij in 4 jaar en onderdak gehad heeft. hij heeft ook geen kelder en geen plaats voor de kinderen.

- 30 -

Lambertus Hoek

Hij zegt I dat zijn huis slecht is, II regent er door II. dat er zooveel verschil in pacht is, hij betaalt 50 gld en hij ligt op het zelfde stuk als een ander die 25 gld per hect. betaalt. III Toen Schellings wegging zeide hij "gij hebt nog 93 gulden te goed. laat dit staan en komt elke week wat halen".

Nu zegt hij "had ik maar een bewijs hiervan gevraagd, ik pretendeer niet die volle 93 gld te moet hebben, doch er is geen rekening van gehouden.

vr. Zijt gij niet op kantoor geweest wat zeide Langenhof toen?

a. Die wilde niets zeggen, ik meen mij te herinneren dat van Beek mij toen wegjoeg.

Men beloofd hem dat zal onderzocht worden in hoeverre dit waar is.

- 31 -

Seijnen, Kleijn, J. Dirks en vd Slicht, allen turfgravers. Overijsselaars.

Zij leggen hunne klachten voor

I. zij moeten 40 ct per meter voor de brand betalen, en die in de huizen wonen nog 15 ct per meter extra. dit zijn zij niet gewoon

II. het werk is zwaar voor het loon.

III. De smelen (slecht gras) wordt per blik verpacht. daardoor pachten anderen het.

zij verzoeken nu dat die niet meer publiek zal geschieden.

vr. Hoe lang zijt gij hier?

a. Twee reeds 3½ jaar, de twee anderen in het voorjaar van Hoogeveen gekomen.

vr. Waart gij daartoe aangezocht?

a. Ja. het was toen goed, zeide men, maar het is nu minder geworden. het loon is te gering. Vroeger toen wij kwamen betaalden wij nergens voor. toen kwamen de Duitschers en zij moesten in een huis.

Dezen winter hebben wij 2 maal oude water gegeten.

vr. Hoe zijn de verdiensten in Overijssel?

a. Tegenwoordig wordt daar evenveel verdiend, maar het werk is lichter.

vd Slicht zegt dat hij nu de helft van het huis van Meekers heeft gehuurd, deze is nu in de andere helft getrokken.

vr. Hebt gij er iets op tegen, wanneer men U vroeg om er uit te gaan?

a. Ja want ik heb er al het land bij.

vr. Zoudt gij er U in schikken het andere jaar het huis te verlaten?

a. Ik moet dan in ieder geval goed land bij mijn huis krijgen.

32 Ant Bakker tuinder

is reeds gehoord (onder no 3). komt zich aanbevelen bij het koningsfonds daar sinds het eerste verhoor zijn gewas weer bevroren is.

33.

Hendricus van Waaienburg. hij werkt van alles.

Hij zegt dat het in het veen nog niet slecht is, maar dat het toch heel wat beter kan.

980 I. Er zijn weinig verdiensten

II. Het koningsfonds stelde te veel voor. Wij dachten dat alles nu goed zou gaan.

III. Er moest verpacht worden onder elkaar en niet in concurrentie met pachters buitenaf. verder stelt hij voor dat de Maatschappij alles in massa inkoop, om het zodoende goedkoop te kunnen leveren bv. koeken etc.

985 (Hierop wordt hem geantwoord dat de bevolking onder elkaar moet open).

IV. Reparatie van zijn huis. De een stuurt hem naar de andere. heeft nu pas de pacht betaald en hij kan nu geen stal krijgen ofschoon hij aanhoort en voor te betalen hij wil zelf ook wel van oude planken iets bouwen. dringt zeer op berging voor zijn veen aan.

990 V. Zijn zoon Johannes is voor den winter niet goed behandeld. hij is altijd ploegbaas geweest van scheepsladers. getrouwd met dochter van Roeling. hij moest de keet uit van de koude toen ging hij tegenover Verhoeven wonen. dat kostte 13 gld. toen werd hij weer in den keet gestuurd. dit deed hij niet en vertrok. conform het gehoorde onder XII.

995
34.

Willem Veldhuizen tuinder

Hij klaagt dat de landpacht ongelijk is, en dan nog moet hij vooruit betalen. zijn woning doet 50 gld huur. elke hectare land eveneens. hij klaagt verder over zijne woning. Verleden jaar had hij zich zeer aanbevolen bij het koningsfonds. hij is pas begonnen, hij heeft niet eens een geit. maar zegt hij "er zijn menschen die maar 25 gld verwoonen en daar heet het van dat zij pas beginnen" Hij deelt mede dat zijn moeder ook vooruit betaalt. het oude tabaksland behoeft dat niet te open. Aan het huis zij voornamelijk de deurstijlen en kap te herstellen.

1000

1005

35.

Nicolaas van den Werf tuinder.

Hij is bij zijn vader in de kost. in 84 in de Peel gekomen. Bij de augurkeninmaking is hij ook 130 gld kort gekomen. Hij had schuld op het kantoor aan pacht en voorschotten f360. Deze is gedelgd door het koningsfonds. Er is hem een schuur beloofd. Hij kreeg die niet, nu heeft hij zelf wat gebouwd.

1010

vr. Is 50 gld te veel?

Neen, als ik een schuur had niet, en een huis nog liever.

1015

- 36 -

Wilhelm Klerks metselaar

Dezen winter is hij vertrokken uit zijn oud huis; hij zegt dat hij tien jaar lang 10 gld meer op heeft moeten brengen dan de prijs die tegenwoordig voor zijn huis wordt betaald - nl. 25 gld terwijl nu het huis voor 15 gld verhuurd is - en heeft hij een huis dat even groot is als zijn buurman en hij betaalt 5 gld meer!

1020

vr. Waarom zijt gij vertrokken

a. Het werd te klein.

vr. Hoe groot is nu uw huis.

1025

a. Evengroot als dat van mijn buurman, maar de directeur zegt dat hij meer betaalt komt omdat de huizen te laag staan Verder zegt hij dat hij vroeger te veel land had 35 roeden. Deze zoude hij er nu weer gaarne bij krijgen omdat hij een groot huishouden heeft. Het land is nu bij van Teeffelen in huur.

- 37 -

1030

Miere landbouwer.

Hij heeft een huis met 8 man, doch maar 3 slaapsteden. hij verzoekt nu 1 slaapste meer te hebben. Toen het koningsfonds alles kwijschold had hij geen cent schuld. Verleden jaar kreeg hij 55 gld. Elke week werd daarvan afgehouden. er was niets aan te doen.

1035

- 38 -

Marinus van der Berg tuinier

Hij woont in de Geldersche straat voor 50 gld de hectare. voor oud tabaksland. Voor bouwland betalen zij 25 gld.

1040

Hij heeft 130 roeden tabaksland, en nu nog een halve bunder er bij voor 50 ct - en ruim een halve bunder a 25 ct. - Vroeger heeft men hem altijd gezegd dat hij een stuk had van 54 roeden, en datzelfde stuk is nu 58 roeden opgemeten.

Hij zegt verder dat in een open put in de straat alles wordt ingegooid. hij vraagt nu

1045 een put in zijn schuur. 8 huishoudens moeten uit die put drinken.
Men belooft hem te onderzoeken of het niet mogelijk is een pomp op die put te plaatsen

- 39. -

1050 Scheper. thans werkzaam op het Sevenumsche gedeelte, anders baggerman
Hij zegt dat zijn zoon ploegbaas was van het laden. dat Verhoeven hem 20 ct beloofd had, dat de directeur met slechts 15 ct betaalde. dit scheelde hem 12.50 gld. Hij kwam ook dagen te kort in de berekening.

- 40 -

1055 Jan Roeling arbeider.
Hij klaagt dat het land te hoog is in huur, eens betaalde hij 25 gld. nu 35 gld. De brand is ook te duur gerekend. Hij verdient nu een kleine gulden met uitleggen. hij is nu een oud man.
Het dak van zijn woning is slecht, benevens de stalling.

- 41 -

1060 A van Grinsven vroeger heeft hij in den turf gewerkt.
Hij deelt mede dat zijn huis slecht is en dat zijn zoon dezen winter een been gebroken.

- 42 -

1070 F. Blankensteijn. vroeger tabaksplanter.
Hij klaagt dat hij niets dan slecht land heeft gekregen, hij heeft veel tegenspoed gehad. Hij had naar spijlen gevraagd, en betaalde 20 gld om schoon te maken. Later werd hem het spijlengeld geweigerd.
Verhoeven had van hem 40 gld. verkregen, dit heeft hij met het tuinen weer afgelast. Toen kreeg hij geld om een koe te koopen. hij heeft nu schuld. en alles is weer bevroren. hij vraagt nu tegemoetkoming daar hij te veel betaalt. 50 ct voor de roe en 40 gld voor het huis.
1075 Hij klaagt ook dat de maat thans eenigzins verschilt bij vroeger.

- 43 -

1080 Hendricus van Diessen, werkzaam in de turf en met grasmaaien.
Hij zegt dat zijn schuur slecht is. hij betaalt voor zijn huis 25 gld met een halve hectare land er bij is het 36 gld. zijn huishouden bestaat uit 6 man. hij had dezen winter voor 14 ct. daags een heele week gewerkt. Hij wil voornamelijk meer land hebben. Hij zegt dat hij het eerste om land heeft gevraagd en dat nu de machinist het krijgt.

- 44 -

1085 Christiaan de Ruig werkzaam in den turf
Hij vraagt een bedstee meer. hij heeft ook geen stal. hij wil wel meer geld verwoonen. Hij heeft dezen winter weinig verdiend en heeft thans schuld.

- 45 -

1090 Antonie van Diepen werkman.
Hij heeft een gelukkig jaar gehad. een koe is gestorven en vraagt geld van het Koningsfonds.
Er wordt beloofd dat zal onderzocht worden.

46.

1100 Boonen brievegaarder.
Hij is gekomen in plaats van v Tol.
vr. Waren er misbruiken, moesten de menschen extra post betalen?
a. Ik weet er niets van, toch vertelde men het.
vr. Stond hij hier goed in aanzien?
a. Hij had een groote fout, tweemaal per dag was hij dronken
vr. Had hij een goede reputatie?
a. Hij was bekend als brutaal, maar misschien lag dit aan zijn humeur. Dikwijls presenteerden de menschen mij 10 of 5 ct. extra. Ik heb dit toen geweigerd. Ik denk nu dat hij die ook kreeg en dat hij hierdoor aan den drank is geraakt.
vr. Drinkt hij nog?
a. Dit moet hij nu wel laten, want hij is werkzaam op het kantoor. In het begin kwam hij [eens op een zondag Cr.] bij mij toen hij dronken was, ik verbood hem toen in

1110 dien toestand bij mij te komen, en toen is hij in geen 6 maanden bij mij geweest.
vr. Kan U goed met bevolking overweg. heeft U geen last daar U van een andere religie
zijt?

a. Neen.

De maatschappij stelt het op prijs dat gij zoo goed Uw plicht doet.

1115

- 47 -

Schiks. vroeger tabaksplanter thans tuinder.

Hij had schuld gemaakt voor spijlen nu werd de schuld door het koningsfonds gedelgd
doch de spijlen door de Mij terug genomen.

1120

hij heeft in huur een halve bunder a 50 ct. van het overige de helft oud tabaksland
en de helft bouwland a 1.25 ct. [zal wel gld moeten zijn]

- 48 -

van der Hurk vroeger tabaksplanter nu tuinder.

1125

Vraagt vermindering van pacht. hij betaalt 50 ct de roed. 40 gld voor zijn huis en 25
voor de schuur. hij heeft verder 20 a 30 gld boerenland a 25 ct. het gaat hem
niet goed want hij maakt schuld.

- 49 -

1130

van Teeffelen

heeft de post aangenomen. dientengevolge is hij moeten verhuizen. nu verwoont hij 50
gld. hij heeft weiland moeten veranderen en nu betaalt hij hiervoor evenveel als best
tabaksland. anderen betalen voor tuinland evenveel als hij voor bouwland.

1135

- 50 -

Slegers timmermansbaas.

Hij klaagt dat nu het hout per voet wordt gekocht en dit is zooveel duurder. Een paar
jaar geleden kocht ik beukenplanken a 8 ct per voet. nu heb ik degelijd? voor 18 ct.
vr. Hoe wordt de bestelling gedaan?

1140

a. De directeur zegt dat ik maar moet opgeven ik vind echter dit alles te duur. de ?n
?d geleden kreeg ik Americaansch grenen, daar kwam te veel vracht op. men had het per
boot moeten sturen.

vr, Gaat het er hier niet ruim toe?

1145

a. Ja. bv. het huis van den boekhouder. Eerst moest ik het [+ eenige deelen Cr]
geheel volgens het plan klaar maken en toen moest alles weer veranderd worden.
Anders ben ik hier goed tevredn.

Bij Griendsveen koopt men zelf de boomen.

- 51 -

1150

Adrianus van de Laar.

Hij is 70 jaat. hij is alleen en kan er niet meer komen. verdient 90 ct en woont bij
zijn dochter in. Nu verdient hij nog genoeg om zich te behelpen, maar hij
recommendeert zich vast bij het koningsfonds tegen zijn ouden dag als de verdienste
nog minder gaan worden.

1155

- 52. -

Arie Janssen kastelein

Hij betaalt 150 gld huishuur, hieronder is 1/4 hect begrepen. Meekens had hetzelfde
bakkerij tapperij etc. en betaalde minder.

1160

vr. Was er iets op Meekens aan te merken?

a. Ik weet er niets van te zeggen.

- 53 -

1165

Weduwe Somers 77 jaar

Woont met haar doofstovende zoon. er zijn weinig verdiensten. verwoont 150 gld
waaronder 1/4 hectare. 17 jaar bijna niets gerepareerd. nu is huis zeer slecht.
Zij klaagt verder dat er bij vreemden brood gekocht en contant betaald wordt, doch de
schuld die gemaakt wordt is bij haar.

Zij vraagt een paar jaar vermindering van huur bv 100 gld in plaats van 150.

1170

- 54 -

G Bosch pootmeester

Hij zegt dat de directeur het niet met hem eens is. vroeger heeft hij gesnoeid. nu
heeft hij het niet gedaan. hij is ziek geweest en hij was er blij om dat hij toen
niet kon snoeien.

1175

Uit 3½ hectare dennen moesten 18.000 stuks in een jaar gekapt worden in plaats van er 5 jaar over te doen.

De Deutsche pootmeester heeft De zaak in Helenaveen bedorven.

1180 Mijnsheer Bosch heeft altijd zooiets op zichzelf hij is een voorstander van heksenmast en dit geeft hier niet.

- 55 -

Bovenkamp en A Buis tuinders

1185 Zij betal[redacted] hooge pacht, 40 gld voor de woning. 25 schuur, 50 gld per hectare voor het land.

vr. Betaalt gij dan allen 50 gld?

a. Ja voor oud tabaksland wordt overal 50 gld betaald. er wordt echter wel boerenland voor 25 gld verhuurd.

vr. Moet er druk gemest worden

1190 a. Thans moet er druk gemest worden, verleden jaar ook wat. alleen het eerste jaar niet.

De Protestanten worden hier verdrukt, dat komt door het koningsfonds want er wordt ons verweten dat wij er het meest bij geprofiteerd hebben.

1195 Zij klagen verder dat den welput bevuild is. Op het einde der staar is nog een andere put die van onderen geheel verrot is.

- 56 -

H van Stockum en G. Buis

1200 Vroeger was Buis een nieuw huis beloofd. [redacted] is thans slecht water. de huur is te hoog. 50 ct voor tabaksland is veel te duur. hij heeft 2½ hect. verder nog 1/2 hectare bouwland a 25 ct.

v. Stockum bewoont hetzelfde huis als Buis. hij zegt dat zij er zoo op aan worden gekeken alsof zij allen krijgen van het Koningsfonds.

1205 - 57 -

Verveurt vroeger tabaksplanter thans tuinder.

klaagt dat 50 gld per hectare een te hoge prijs is.

- 58 -

1210 Petrus Kolen Petrus Hendriks de Vries en F. Cuijten

Hendriks vraagt bergplaats voor veen. hij wil wel betalen voor een schuurtje. sinds verleden jaar heeft hij gepacht voor 25 ct. hij [redacted] acht dat het voor 3 jaar zou zijn, doch het is volgens den directeur voor 1 jaar.

1215 De Vries turfmaker zegt: degenen die boven wonen worden voorgezet. zij krijgen altijd de beste putten.

vr. Hebt gij daar op het oogenblik hinder van?

a. Ja, gister nog, de nieuwe onderbaas gaf toen de goede put aan de anderen ofschoon ik hem gaarne had gehad.

vr. Kunt gij klagen over Bladder?

1220 a. Neen dat kan ik niet.

Colen zegt dat zijn dak slecht is. [redacted]

Cuijten zegt dat het zijne lekt.

- 59 -

1225 Cornelis van Oyen winkelier

Vroeger heeft hij gewerkt. hij kreeg een ongeluk aan zijn hand, toen heeft hij een zaak opgezet. hij heeft nu anderen bij hem schuld laten maken en vraagt op grond hiervan tegemoetkoming van het fonds. 27 Menschen staan voor 700 gld bij hem te boek.

1230 Er wordt hem geantwoord dat het in den aard van het Fonds zoude leggen aan deze menschen dan het geld te geven ter afbetaling.

Verder pretendeert hij dat hij f20.80 in plaats van 20 gld betaalt (of betaald heeft).

- 60 -

1235 Van der Zwaan herbergier.

In dezen winter reeds meermalen bij commissarissen geweest. Hij zegt: de directeur is nog altijd zoo barsch tegen mij, ik heb nog 140 gld schuld, maar dit is to[redacted] de reden niet. De directeur zegt "ik ben een gemeene vent en heb gemeene kinderen". [redacted]

1240 Hij geeft toe dat hij wel eens bekeurd is geweest maar noem het geen schande. hij heeft 15 (13) kinderen en wil zijn brood verdienen.

hij wil 25 gld meer betalen indien hij vergunning krijgt. Waarom, zegt hij, moet er

een man vetgemest worden (nl die eenige die vergunning heeft). [v Deelen Cr]
Alles is hem tegengeloopen, hij heeft nog een bank?? van 200 gld gehad.
De directeur heeft de brug over hem weggenomen omdat niemand meer bij hem zou komen.
1245 hij zeide dat er een kwestie inzate over het onderhoud.
Door dit wegnemen heeft bakker van Hoorn wel een schade van 10 gld in de week.
Hij (vd Zwaan) wil gaarne de brug voor zijne rekening nemen (nl. de bediening ervan).
vr. Was er verleden jaar al iemand geweest om Uw huis te zien?
1250 a. Ja verleden jaar moest ik al een paar malen aan een Gelderschman mijn land laten
zien. Mijn vonnis was dus reeds geveld. De Heer wete wat dezen winter is geschied, nu
wordt mijn huis vertimmerd.

61.

Bakker van Hoorn.

1255 Hij klaagt dat de brug voor zijn huis is weggenomen. dit doet hem jaarlijks zeker een
100 gld schade.
vr. Waarom is die brug weggenomen?
a. Zij was versleten en toen hebben zij ze weggenomen.
1260 Hij verwoont 204 gld en heeft 4 hectaren. hij wil gaarne een schuur hebben, want hij
moet nu door anderen laten dorschen.
hij wil ook boven een paar kamers hebben en zal er voor betalen. hij zegt dat hij
zijn tuin een half jaar te voren moet betalen, en vraagt dit in twee keer te mogen
doen.
1265 (Er wordt hem gezegd dat hij moest zien of hij geen plaats zoude kunnen krijgen in de
schuur in zijn buurt, welke toch leeg staat).

- 62 -

Piet Arts, Arnoldus van Mullekom en J. Blanken (deze 2 laatsten van Helden).

1270 Zij weggen dat zij in zekere zin ook met de maatschappij te maken hebben, waar
tegenwoordig vreemde worden voorgetrokken. Zij komen voor hun zoons die bij de Mij
werken.
~~zij deelen hun grieven schriftelijk mede:~~
I. De maat van de turf is te groot en te zwaar voor het geld dat zij krijgen.
1275 II De boot voerde vroeger. Nu moeten zij ver loopen. Zij klagen er verder over dat De
brug weg is, zij moeten nu achter den tuin v.d. directeur om. ~~als zij moede gewerkt~~
~~zijn.~~ dit laatste brengt ook de kinderen in de verleiding om door den tuin van de
directeur heen te loopen wat hun dan zoude blootstellen aan een cullanger
vr. Wordt er geklaagd over den nieuwen opzichter?
a. Neen er wordt niet geklaagd, wel over zijn geven van het werk.
1280 Artz deelt mede dat hij gaarne een schop had hij heeft geen stalling en het is hem
beloofd. hij klaagt er ook over dat zij tabakspijlen op hun naam hebben gehad. toen
het koningsfonds de schuld delgde nam de maatschappij de spijlen terug.

- 63 -

L Lagarde en Joh. Paulus.

1285 De eerste heeft vier zoons, zij hebben soms moeten kruien voor 2,50 in de week. zij
hebben nu hoogstens 80 ct verdiend. dit zijn dus geen verdiensten. van de week soms
van 's morgens 5 uur tot 's avonds 10 slechts 1 gld.
1290 Zijn algemeene klacht is dus dat er weinig werk is. Verleden jaar was het beter toen
was het 1 gld 1.25 per dag.

Lagarde klaagt dat de directeur 's winters geen verlof geeft om, als er in het veen
niets of weinig te verdienen is, bij Schellings te gaan werken of bij anderen. Zoo
kan men dan niet verdienen als wil men goed werken.

1295 Paulus heeft 3 zoons, en dezelfde klacht dat de verdienste zoo klein zijn.

- 64 -

Lambertus Kuiper en Jan van Mullekom uit Helden.

1300 Zij deelen hunne grieven schriftelijk mede:
I de maat van de turf is te groot en te zwaar. de verdiensten worden dus kleiner
II De boot die vroeger de menschen naar het werk bracht is er niet meer. men moet dus
ver loopen.
1305 III de brug is weg. zij moeten dus als zij moede zij achter het huis van den
directeur om. Zij zeggen verder dat er 's winters geen werk is en wat de maat betreft
deelen zij nog mede dat vroeger een stok 2.456 en nu 2.50 groot is.

- 65 -

van Tol zoon van den vorigen brievingaarder.

- 1310 geeft eenige aanwijzingen om duidelijk te maken dat hij niet degene is geweest die gezegd heeft welke de daders van het opstootje waren. zijn klacht is dat hij er toch op aangekeken wordt.
Er wordt hem medegedeeld dat hij zich dit niet moet aantrekken.
vr. Wat doet gij?
- 1315 a. Niets ik werk in den tuin. In Deurne wordt ons verteld dat men mij te lijf wil.

- 66 -

De ZEHeer van den Burg, voorlezer te Helenaveen.

- 1320 Deze Heer deelt mede dat terwijl vroeger de kerk slechts door een twaalftal personen werd bezocht, er thans soms een groot honderdtal ter kerke komt. daaronder zijn echter ook de bewoners van de Halt. De verhouding onderling is goed, hij heeft wel eens vernomen dat het soms vroeger niet zoo was.
Als zijn groote grief geeft ZEH echter te kennen dat des winters de arbeiders die in het veen geen werk hebben geen verlof kunnen bekomen om elders te gaan werken, zelfs
- 1325 niet als zij beloven terug te zullen komen.

F van Rijckevorsel secretaris

- Brief van M. Hoek
- 1330 " behorende bij no 15
" " 31
" " 64

Vragen aan den Directeur

- 1335 Waaraan schrijft ge toe de ongeregelheden die te HV hebben plaats gehad en dat men alleen bij U en bij den boekhouder ruiten heeft ingeworpen en niet bij den Hoofdopzichter?
- 1340 Hoe is uwe verhouding tot dezen d.w.z. is de verstandhouding goed of minder goed en zoo dit laatste het geval is wat zijn de redenen daarvoor?
- 1345 Zijn de turfgravers uit het Noorden persoonlijk door U aangezocht om te komen of is dit gedaan door middel van een tusschenpersoon en zoo ja, wie en wat is hij?
- 1345 Er wordt beweerd dat die turfgravers het noodig waren, dat er in de omstreken werkkrachten van dien aan genoegzaam krijgen zijn, wat is Uw gevoel hiervoor, na de opgedane ervaring.
- 1350 Werken de onderbazen, timmerman, landbouwers, veenbaas uit eigen hoofde en dus op eigen verantwoordelijkheid of volgen ze alleen Uwe bevelen of die van de Hoofdopzichter op.
- 1355 Heeft de Hoofdopzichter een bepaalde werkkring, onder eigen verantwoordelijkheid of volgt ook hij alleen Uwe bevelen op?
- 1355 Hebt ge ongeregelheden toestanden in het beheer ontdekt die ten nadeele der Mij waren en zoo ja, door wie werden ze gepleegd en op welke wijze?
- 1360 Waarom moest Meekers vertrekken?
- 1360 Men beweert dat sommige tuinders voor de kwaliteit van land, meer moesten betalen dan anderen, zoo dit waar is wat zijn de redenen hiervoor?
- 1365 De sedert het begin der Mij bestaande brug tusschen van Hoorn en vdZwaan is afgebroken en niet vervangen welke redenen had gy daarvoor?
- 1370 Er wordt beweerd dat de oudste bewoners van HV de slechtsten woningen hebben en dat hunne klachten daarover niet verhoord worden. Welke redenen hebben daartoe geleid wanneer dat werkelijk zoo is?
- 1370 Welke klachten hebt gy tegen vdZwaan en Bakker?
- 1375 Men vreest voor weinig werk in het najaar en vroege voorjaar, omdat al het werk uit handen genomen wordt door de nieuwe huisgezinnen uit het Noorden en omdat er bij gebrek aan Duitsche gravers zoo weinig zwarte turf gest? is Wat is Uwe meening hierover?
- 1380 [met potlood] Wat is de reden dat vele oude huizen niet behoorlijk gerepareerd zijn en bewoonbaar gehouden.
- 1380 Men beweert dat de a?t? van ?rinst niet dringend noodig ? was en met daarvoor besteedde geld de oude cellen hersteld hadden kunnen worden.
- 1385 wordt verzocht een opgave van huizen die herstelling vereischen met korte omschrijving der gebreken
- 1385 1
- 1385 Welke zijn naar uwe meening der oorzaken der onlangs plaats gehad hebbende opstootjes?
- 1390 Welke was de houding van Verhoeven na het gebeurde op den dag avond den bij uwe meening?
- 1390 Door wien is v Splunder te Helenaveen gebracht? Welke zijn de eigenlijke redenen van zijn vertrek?
- 1395 Bestaat er verschil in de pachten van den grond in gebruik bij de tuinders?
- 1395 Kunt U een opgaaf doen van alle tuinders welke den grond bij hen in gebruik en tegen welke pacht?

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeligheden in 1891

- 1400 Betalen de tuinders, die het nu ruim 2 jaar verlaten tabaksland in gebruik hebben toen veel pacht, als de tuinders die reeds lang als zoodanig gevestigd zijn?
- 1405 Wordt er nagegaan in hoeverre de tuinders het land behoorlijk bemesten? Wordt het sinds 2 jaar verlaten tabaksland uitgebouwd?
- 1405 Welke maat wordt aangenomen bij de verhuring? eigen meting of de kadastrale grootte? Geschiedt zulks bij alle tuinders volgens een en dezelfde wijze?
- 1410 Wat is de eigenlijke aandacht aan de augurkenhandel in 1884 of 85 door of voor gezamenlijke tuinders bedreven?
[met potlood bijgeschreven] Is u bekend dat er immer eindrekening is gedaan?
- 1415 Wordt verzocht een opgave van de huizen die noodige herstellingen vereischen, met name om verbetering van de gebreken en eene globale raming van de kosten van herstelling. Bij die opgave een rubriek te voegen van de vergrotingen, schuurtjes enz door de bewoners gewenscht, waarvoor zij geneigd zijn meerdere huur te betalen, met de globale kosten.
- 1420 Is de bouw van het nieuwe huis van A. Bakker en de daarvoor te betalen huur in overleg met hem bepaald en op welke wijze?
- 1420 2
Is het juist dat aan B. Kartner een ledikant in rekening is gebracht aan f5.80 en had dat niet wat minder kostbaar gemaakt kunnen worden?
- 1425 In hoeverre is het beweren juist van vele bewoners dat door den aanvoer van nieuwe gezinnen voornamelijk turfgravers, het werk dat vroeger door de bewoners en hunne gezinnen werd verricht, thans niet meer door hen zal worden gedaan, waardoor de verdiensten, waarop zij vroeger konden rekenen zooals die voor het droogen, opzetten enz van de turf, toen de Duitschers kwamen turf graven, thans voor hen verloren gaan.
- 1430 Zijn er arbeiders geweest die in den afgelopen winter verzocht hebben bij Schellings te mogen turf graven, en is hem dat geweigerd? om welke redenen?
- 1435 Zijn er bewoners geweest die om eene woning hebben gevraagd en niet hebben gekregen terwijl het ½ huis van Meekers leeg stond en terwijl zij zich in eene hut moeten behelpen, die eene zeer onvoldoende bescherming tegen het gure winterweder aanbied?
- 1440 Waarom is aan Meekers de huur opgezegd?
- 1440 Bestaat er aanleiding om aan G v Maaren eenige onderstand toe te kennen? en verdient hij zulks?
- 1445 Kunt u de eigenlijke geschiedenis van den koepel bij van Deelen?
Behoort die aan het boogschuttersgezelschap?
Heeft dat gezelschap de kosten van herstel aan den koepel betaald?
- 1450 Welk tractement heeft Bladder? en hoeveel gratificatie? Wat is indertijd aan hem beloofd na den dood van zijn vader? Is hij bruikbaar en geschikt voor zijn werk? Heeft hij na vertrek van Splunder verhooring gevraagd? Wat is daarop uw antwoord geweest?
- 1450 Welke bewoners ontvangen vrij brand en welke niet?
Wordt daaromtrent bij allen dezelfde regel gevolgd?
- 1455 3
Is de Maatsh nog geld schuldig aan A v Woelik?
- 1460 Waarom zijn aan P J Vaars te Nederweert in 1889 etc putcenten ingehouden?
- 1460 Waarom is dit voorjaar een ploeg van 12 turfgravers uit Someren heengegaan? Zij beweren dat Oostergoo hen de slechtste put gaf, waarin zij geen daggeld konden verdienen, terwijl Overijsselschen de beste plaats kregen Dientengevolge zouden 30 andere Somerschen zijn weggebleven.

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregelheden in 1891

- 1465 Kan Willem v.d. Brand, die een ongeluk in dienst der maatsc heeft gekregen, niet in de dienst gebruikt worden? Zijn er redenen om zich zijner niet aan te trekken?
- Genieten de ploegbazen bij het laden 10 cent overgeld en was dat vroeger 15 of 20 cent?
- 1470 Is aan Fr. Jansen de voorkeur op een huis beloofd, dat later aan Kortrijk is gegeven? Waarom?
- Lamb. Hoek beweert bij het vertrek van Schellings een te goed gehad te hebben van f93 dat men steeds heeft geweigerd uit te betalen, waarom?
- 1475 Er zijn werklieden die beweren na een zeker tijdstip 6 uur 's avonds, niet meer op het kantoor te kunnen geholpen worden, dien ten gevolge moeten zij werk verzuimen; is dat juist?
- 1480 De zoogenaamde smeelen worden publiek verkocht vele bewoners beweren dat daardoor de prijzen door vreemde lieden worden opgejaagd; verdient het overweging die verpachting alleen voor de bewoners te houden?
- 1485 Bestaat er verschil in huurprijs voor de woningen? Kan daarvan een opgaaf met toelichting verschaft worden?
- 4
- 1490 Kunnen de putten in de Geldersche straat niet droogtje worden nagezien, dat zij nooit meer door baldadigheid kunnen worden verontreinigd?
- Bestaat er aanleiding om de tuinders in het algemeen of enkelen in het bijzonder afslag van huur te geven voor langeren of korteren duur?
- 1495 Bestaat er aanleiding om onderstand te verlenen aan A v Laar en verdient hij zulks.
- Is het uitoefenen van nering of het houden van een winkel geheel vrij gelaten? Is er onderscheid in huur van woningen waar winkel wordt gehouden? (Klerks, A Janssen, wed. L? v Hoorn)
- 1500 Hebben protest. tabaksplanters meer geprofiteerd bij de schulddelging door wijlen Z.h de koning dan andere? Kan er eene lijst worden aangelegd van allen wier schuld is kwijtgescholden met de bedragen? Wat is de kwestie omtrent tabakspijlen die ingenomen zijn zonder vergoeding?
- 1505 Waarom is de weggenomen? Kan die brug niet ?uder gelegd worden? Welke zijn de kosten?
- Is de huur van het huis van v Hoorn niet te laag in vergelijking met andere winkels? dat huis is toen voor 2 jaar verbouwd en ruim ingericht?
- 1510 Is de maat van de turf in Hveen thans groter dan vroeger? Is de stok door Oostergoo gebracht van 2.45 op 2.5 liter(?)?
- 1515 Is aan de bewoners der koningswoningen meer mest beloofd dan door hen is ontvangen?
- Hoeveel zwarte turf is dit jaar gegraven? Had er meer kunnen worden gegraven indien er meer ?al? was geweest?
- 1520 [zijdelings in de marge] Is het turfgraven door een gewoon arbeider gemakkelijk in korten tijd te leren?
- De antwoorden voor zoover zij niet door den Dir. zelve worden gegeven, moeten door de betrokken opzichters persoonlijk op schrift worden gesteld

1525

Directeur

1 Waaraan schrijft gij toe de ongeregelheden die te Helenaveen hebben plaats gehad

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeldheden in 1891

- 1530 en dat men alleen bij U en den boekhouder ruiten heeft ingeworpen en niet bij den Hoofdopzichter?
- 2 Hoe is uwe verhouding tot den Hoofdopzichter d.w.z. is de verstandhouding goed of minder goed en zoo die laatste het geval is welke zijn de redenen daarvoor?
- 1535 3 Door wien is v Splunder te Hveen gebracht? Welke zijn de eigenlijke redenen van zijn vertrek?
- 4 Zijn de turfgravers uit het Noorden persoonlijk door u aangezocht om te komen of is die geschied door middel van een tusschenpersoon en zoo ja, wie en wat is hij?
- 1540 5 Er wordt beweerd dat die turfgravers niet noodig waren daar er in de omstreken werkkrachten van dien aard genoegzaam te krijgen zijn, wat is hieromtrent uw gevoelen steunend op de verkregen ervaring?
- 1545 6 Werken de onderbazen (timmerman, landbouwer, veen- en boschbazen) uit eigen hoofde en dus op eigen verantwoordelijkheid of volgen zij alleen uwe bevelen of die van den Hoofdopzichter op? Heeft de Hoofdopzichter een bepaalde werkkring onder eigene verantwoordelijkheid of volgt ook hij alleen uwe bevelen op?
- 1550 7 Wie wijst het volk aan naar verschillende werkzaamheden? Gescheiden bestellingen van materialen enz in overleg met de opzichters en bazen?
- 1555 8 Hebt gij onregelmatigheden in het beheer te Helenaveen ontdekt ten nadeel der Maatsij of der bevolking en zoo ja door wie worden of werden zij gepleegd en op welke wijze?
- 8 Bestaat er verschil in de pachters van den grond bij de tuinders en gebruik? Welke tuinders zijn nog met pachtbetaling achter? Wordt verzocht eene opgaaf van de tuinders, van den grond bij hen in gebruik en tegen welke pacht.
- 1560 9 Betalen de tuinders die het nu ruim 2 jaren verlaten tabaksland in gebruik hebben evenveel pacht als de tuinders die reeds lang als zoodanig zijn gevestigd? Wordt er nagegaan dat de eerst bedoelde tuinders het land niet uitbouwen? Wordt er in het algemeen nagegaan dat de pachters hun land naar behoren bemesten?
- 1565 10 Welke maat wordt aangenomen bij de verpachting van land? eigen meting of kadastrale grootte? Geschiedt zulks bij alle pachters volgens eene en dezelfde wijze?
- 1570 11 Welke is de eigenlijke toedracht van den augurkenhandel in 1884 of 85, door U voor gezamenlijke tuinders geschied? Is het waar dat daaromtrent nimmer eene eindrekening heeft plaats gehad?
- 1575 12 Welke zijn de redenen dat vele oude huizen niet behoorlijk gerepareerd en bewoonbaar zijn gehouden? Men beweert dat de aanbouw van nieuwe huizen en kerken niet dringen noodzakelijke was en dat met het daartoe besteed geld de oude huizen alle hadden kunnen worden hersteld? Wordt verzocht eene opgaaf van de huizen die herstelling vereischen met hare omschrijving van de gebreken en globale raming der kosten?
- 1580 13 Is de bouw van het nieuwe huis van A Bakker en de daarvoor te betalen huur in overleg met hem bepaald? en op welke wijze?
- 1585 14 Bestaat er verschil in huurprijs van de woningen? Wordt verzocht eene opgaaf van de huizen, de bewoners en de huurprijzen met korte toelichting?
- 15 15 Is het uitoefenen van eene winkelnering of elk ander bedrijf te Hveen vrijgelaten? of wel wordt daartoe de vergunning van de Directie vereischt; zoo ja elke regel wordt daarbij gevolgd?
- 1590 16 Zijn er bewoners geweest die verbouwing of verpachting van hunne woning hebben verzocht onder aanbod van meerdere huur naar evenredigheid van de kosten? Zoo ja, gelieve dan daaromtrent uwe beslissing met opgaaf van redenen te vermelden?

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregelde heden in 1891

- 1595 17 Zijn er bewoners geweest die om eene verbouwing hebben gevraagd en niet hebben gekregen terwijl het ½ huis van Meekers leeg stond en zij zich met eene tegen het gure winterweder onbeschutte woning moesten behelpen?
Was de woning thans door kortrijk bewoond, aanvankelijk aan een andere bewoner toegezegd? Waarom verkreeg kortrijk de voorkeur?
- 1600 18 In hoeverre is het beweren juist van vele bewoners dat door den in de laatste jaren plaats gehad hebbende aanvoer van nieuwe gezinnen hoofdzakelijk turfgravers, het werk dat vroeger door de andere bewoners en hunne gezinnen in de turf (droogen, ringen, vuren enz) werd verricht thans niet meer door hen kan worden gedaan, waardoor zij aanzienlijk in verdiensten zullen achteruitgaan?
- 1605 Wordt verzocht eene opgaaft van de gezinnen in de 2 of 3 laatste jaren te Hveen aangekomen en heengegaan, met vermelding van godsdienstige gezindheid, bedrijf, grootte van het huisgezin?
- 1610 19 Zijn er bewoners geweest die in den afgelopen winter verzocht hebben bij Schellings te mogen turfgraven onder belofte van terugkeer wanneer hunne dienste te Hveen worden vereischt en is hem dat geweigerd? om welke reden?
- 1615 20 Welke bewoners ontvangen vrij brand en welke niet? Wordt daaromtrent bij allen dezelfde regel gevolgd en welke is die regel?
- 21 Genieten de ploegbazen bij het laden overgeld? hoeveel bedraagt dit? is dit bedrag in den laatsten tijd gewijzigd?
- 1620 22 Waarom moest Meeker/Mekes, sinds 30 jaren in Hveen vertrekken? Is hem zijn land ontnomen?
- 1625 23 Welke zijn uwe klachten tegen v d Swaan? en waarom is hem de huur opgezegd? Is het waar dat zijne woning dezen winter nagenoeg onbewoonbaar was? Is zijne woning aan een vreemdeling ter huur aangeboden?
- 1630 24 Waarom is de brug bij v d Swaan [v/d Zwaan] afgebroken en niet vervangen? v d Swaan, v Hoorn, beweren daarbij veel schade te hebben, terwijl werklieden buiten Helenaveen, te Helenaveen arbeidende, beweren daardoor een grote omweg te moeten maken om op hun werk te komen
- 25 Bestaat er aanleiding om aan G v Maaren eenige onderstand toe te kennen en verdient hij zulks?
- 1635 26 Idem aan A. v Laar?
- 27 Kan Willem v d Boom die een ongeluk in dienst der Maatij heeft gekregen niet meer in dienst der Maatij gebruikt worden?
[Vroeger deed hij loopdiensten] Diensten die thans aan de jongen v Tol te beurt vallen, onder anderen bij de volkstelling waarom?
- 1640 28 Welke is de eigenlijke geschiedenis van de koepel van het boogschutters gezelschap bij v Deelen?
Heeft dat gezelschap de herstellings kosten van die koepel betaald? of moet het die nog betalen?
- 1645 29 Is de Maatscij nog geld schuldig aan A v Woesik?
- 1650 30 Idem aan L. Hoek? deze beweert een te goed hebben gehad van f93 toen Schellings Helenaveen verliet?
- 1655 31 A Bakker beweert des daags vóór de schulddelging door wijlen Z. M. de koning zijne schuld van f136 te hebben moeten aanzuiveren, is dat juist?
Wordt verzocht eene opgaaft van alle wier schuld destijds is kwijtgescholden met het bedrag daarover voor ieder afzonderlijk
Wat is de kwestie omtrent tabaksspijen die van tabaksplanters zonder vergoeding zouden zijn ingenomen?
- 1660 32 Op welke uren is uw kantoor geopend? Welke bezwaren bestaan er tegen om die 's zomers eenigen tijd open te houden na afloop van het werk, zoodat arbeiders daar

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregelheden in 1891

terecht kunnen zonder hun werk te moeten verzuimen?

33 Waar zijn aan P J Vaars uit Nederweert in 1889 de putcenten ingehouden?

1665 34 Waarom is dit voorjaar een ploeg van 12 turfgravers uit Someren heengegaan? Zij beweren dat Oostergo hun de slechtste put gaf waarin zij geen daggeld konden verdienen terwijl Overijsselschen de beste plaats kregen? Dien ten gevolge zouden 30 andere Somerschen zijn weggebleven?

1670 35 Hoeveel [dagwerk] zwarte turf is er dit jaar gegraven? had er meer kunnen worden gegraven? Zoo ja, In hoeverre is gebrek aan werkvolk hiervan de oorzaak?

1675 36 Is het turfgraven door een' gewonen arbeider ook wanneer hij reeds volwassen is, meer of minder gemakkelijk te leeren?

37 Is de maat van de turf te Hveen groter dan vroeger? Is de stok door Oostergo gebracht van 2.45 op 2.50 meter [m]?

1680 38 Welk tractement heeft Bladder? hoeveel gratificatie geniet hij? Wat is indertijd aan hem beloofd na den dood van zijn vader? heeft hij na vertrek van Splunder verhooring gevraagd? war is daarop uw antwoord geweest? Is hij bruikbaar en geschikt voor zijn werk?

1685 [39] De zoogenaamde smeelen worden publiek door U verpacht, vele bewoners beweren dat daardoor de prijzen door lieden van elders worden opgejaagd? verdient hij overweging die verpachting te houden alleen voor de bewoners te Hveen?

1690 [40] Bestaat er aanleiding om aan de tuinders in het algemeen of in het bijzonder afslag van pacht te geven voor langeren of korteren tijd?

[41] Worden de putten in de Geldersche Straat uit baldadigheid verontreinigd? kan daarin op eene of andere wijze worden voorzien?

1695 [42] Is aan de bewoners der nieuwe koningswoningen meer mest beloofd dan zij ontvangen hebben?

Vragen aan den Hoofdopzichter

- 1700 Waaraan schrijft ge toe de ongeregelheden die te HV hebben plaats gehad en dat men niet by U maar by den Directeur en boekhouder baldadigheden heeft gepleegd.
- 1705 Wat is Uw werkring te HV werkt gy uit eigen hoofde en dus op eigen verantwoordelijkheid of volgt ge alleen de bevelen van den Directeur.
- 1705 Is er naar Uw gevoelen te veel of te weinig werkvolk te HV naar evenredigheid der werkzaamheden
- 1710 Er wordt beweerd dat er te veel volk is, hoe komt het dan, dat er zoo weinig zwarte turf is gegraven
- 1710 Begunstigt de directeur zijn geloofsgenoten ten nadeele van andersgezinden en zoo ja, kunt ge dit met voorbeelden aantonen?
- 1715 Is de algemeene gang der werkzaamheden naar Uw zin of hebt gy bezwaar, op of aanmerkingen zoo ja, welke zijn deze?
- Vragen aan Verhoeven.
- 1720 1 Waaraan schrijft gij de ongeregelheden toe die onlangs te Hveen hebben plaats gehad en dat men bij u maar alleen bij de Directeur en den boekhouder baldadigheden heeft gepleegd?
- 1725 2 Welke is uwe werkring te Hveen? werkt gij uit eigen hoofde en dus op eigen verantwoording of volgt gij alleen de bevelen van den Directeur op?
- 1730 3 Is er naar uwe gevoelen te veel of te weinig werkvolk te Hveen naar evenredigheid van de werkzaamheden?
- 1730 4 Er wordt beweerd dat er te veel volk is; hoe komt het dan dat er zoo weinig zwarte turf wordt gegraven.
- 1735 5 Worden de Protest: gezinnen of arbeiders te Hveen in eenig opzicht bevoordeeld boven de Roomsche katholieke gezinnen of arbeiders en zoo ja kunt gij die door feiten aantonen?
- 1735 6 Hebt gij omtrent de algemeene gang der werkzaamheden te Hveen, bezwaren, op- of aanmerkingen en welke zijn die?

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeligheden in 1891

Er zijn medegedeeld de namen van

- 1740 27 Prot. Huisgezinnen die in Helenaveen de laatste 5 jaren zijn gekomen
7 " Personen
terwijl er
5 " Huisgezinnen vertrokken zijn
Zijn deze cijfers juist?
- 1745 17 R. C. Huisgezinnen zijn er in dien tijd vertrokken
15 R C " gekomen
Is dit zoo?
Door wiens tusschenkomst zijn die in Helenaveen gekomen? Is er geïnformeerd?
Is het den Directeur bekend dat de R.K. huurder zich soms ruw aanstelt tegenover enkele bewoners?
- 1750 Tot hoe laat 's avonds is het kantoor geopend?
Bestaat er bezwaar om dit des zomers tot 8-9 uur open te houden?
Wij maakt de werkljst op? Is het den opzichter bekend welk loon aan elke werkmán wordt uitbetaald?
- 1755 Op welke rekening zijn geboekt de kosten van aanleg beplanting van den tuin van den Directeur in 1889/90 1890/91.
Hoeveel hebben die bedragen?
Voor wiens rekening is het onderhoud? Wie betaalt het gewone onderhoud van de Directeurswoning?
- 1760 Hoeveel bedragen die per jaar?
Wat is de reden dat vele oude huizen niet behoorlijk gerepareerd zijn en bewoonbaar gehouden? de aanbouw van nieuwe was niet dringen noodzakelijk en met het daarvoor bestede geld hadden allen hersteld kunnen zijn.
Boor welke reden worden bewoners die reeds lang in Hveen woonden op herhaald verzoek afgewezen om de nieuwe huizen te betrekken en dit gegund aan nieuw aangekomen?
- 1765 Wat heeft Meekers misdaan dat die man die 30 jaar in Hveen gewoond heeft zonder dat er iets ongunstigs van hem bekend is het huis opgezegd, het bouwland dat hij 10 jaar in huur had afgenomen en alle werk geweigerd wordt?
Is aan van der Swaan alleen wegens achterstallige pacht de huur opgezegd?
- 1770 Waarom werd het huis dezen winter niet bewoonbaar gemaakt ? dat talrijke huisgezinnen tegen koude en ? te beschutten?
Is het waar dat die woning 11. jaar aan een vreemdeling die het is komen zien te huur is aangeboden?
Waarom het brugje over het kanaal weggenomen en niet gerepareerd of vernieuwd? Het bestond reeds 35 jaar.
- 1775 Waarom de kanaaldam versperd?
Is het waar dat eenige jaren geleden Directeur voor eigen rekening de augurken van de tuinders heeft opgekocht hierop eenig voorschot gegeven doch nimmer de eindrekening Sommige beweren hierom nog iets te vorderen te hebben.
- 1780 Men verlangt eene juiste opgaaf van prijs, maat en namen der tuinders aan wie het vroegere tabaksland verhuurd is?
Opgaaf wordt verzocht van achterstallige pachten van de tuinders.
Hoe is nu de verhouding tot opzichter Verhoeven en Onderbazen
Worden die steeds geraadpleegd voor uit te voeren werken?
- 1785 Wie stelt het volk aan het werk hetzij in het turfgraven, de fabrieken, landbouw enz. geschieden bestellingen steeds in overleg met hen op de meest zuinige wijze?
Hoeveel zwarte turf wordt er dit jaar gegraven?
Waarom wordt dit uitsluitend gegund aan Overijsselaars die hiermede een ruim daggeld verdienen en geweigerd aan Helenaveeners die hiervoor vroegen en even goed werken?
Waarom werden de V. niet bij afwisseling in de fabriek of andere werk gebruikt? Hoe lang werken zij per dag?
Waarom wordt het omzetten en droogen der turf uitsluitend aan hunner vrouwen gegund en anderen geweigerd?
- 1795 Ons is medegedeeld dat de nieuwe opzichter Oostergo op zeer willekeurige wijze het werk verdeelt.
v. d. Knoop uit Someren heeft ronduit gezegd dat hij met zijne ploeg onrechtvaardig behandeld is geworden dat zij allen zonder reden het werk verlaten hebben, dat nu 30 in HV turfgravers uit Someren weigeren te komen werken zoolang O. hun onderbaas is.
- 1800 Ook anderen klagen over willekeurige behandeling
Is er geen streng onderzoek naar die klachten ingesteld?
Waarom V niet in zijne betrekking geschorst en met ontslag en verwijdering uit HVveen bedreigd?

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeligheden in 1891

1805 Is het werk als door het wegblijven der turfgravers uit Someren wordt er dit jaar eene aanzienlijke hoeveelheid turf minder gestoken ? de Mij groote ? de verdienste voor de bewoners worden nu zooveel te kleiner.

1810 Is het waar dat in den afgelopen winter aan bewoners van HVveen geweigerd is elders te gaan werken niettegenstaande zij in HV geen cent konden verdienen en de verzekering gaven om bij hervatting der werkzaamheden onmiddellijk terug te komen?

Afschrift Helenaveen

Mijnheer de Voorzitter!

Bij schrijven van 20 Sept 11. werden mij door de secretaris toegezonden:

1815 1° Het verslag der Commissie uit Commissarissen der Mij Helenaveen, benoemd in de
Vergadering van 13 April 1891,
2° een ontwerp-Instructie voor den Hoofdopzichter der Mij Helenaveen te H'veen,
met verzoek omtrent beiden een rapport te willen uitbrengen, en dit met de stukken
aan U te doe toekomen.

1820 Voldoend aan dit verlangen heb ik de eer U hierbij die stukken terug te zenden en te
rapporteeren.

1825 Dat, naar mij voorkomt, de aanleiding tot het ingestelde onderzoek kan blijven
rusten, aangezien de aangevoerde redenen van ontevredenheid tegen mij bleken ongegrond
te zijn.

De Commissie wenscht echter buiten die aangevoerde redenen nog andere op als:

1830 1° De minder gunstige toestand der turfstrooiselfabricatie,
2° De voortdurend kleiner wordende graverij van zwarten turf,
3° De aanvoer van nieuwe gezinnen in plaats van Duitsche gravers die slechts
tijdelijk kwamen,
4° De langdurige strenge winter,
5° De ongunstige verhouding tusschen den Directeur en den Hoofdopzichter.

De punten 1 en 4 kunnen buiten behandeling blijven.

1835 Aangaande punt 5 wil ik allereerst verklaren, dat ik mij omtrent den Hoofdopzichter
in de zachtste termen wensch te blijven uitlaten, omdat ik de verandering in zijne
positie, door mijne komst hier veroorzaakt, voor hem pijnlijk genoeg acht om daaraan
veel te kunnen toeschrijven. Intusschen moet ik opmerken, dat die verandering
hoofdzakelijk materieel was, en dat ik uit het verslag der Commissie niet kan
1840 opmaken, of dat punt de noodige aandacht getrokken heeft,

2° dat 't mij voorkomt dat de Commissie als haar oordeel uitsprekende "dat de
hoofdopzichter tegenover de bevolking bij elke moeilijkheid zijne handen in onschuld
wascht en alle verantwoordelijkheid op den Directeur schuift", - dit oordeel heeft
moeten vormen op minder nauwkeurige gegevens.

1845 De uitspraak toch van de politiebeambten belast met het toezicht hier, en van de
marechaussée die tijdelijk hier geplaatst was, geeft aanleiding tot van het oordeel
der Commissie afwijkende conclusiën.

1850 3° dat ik met den meesten ernst wensch te verklaren dat mijne aanvankelijk hier
aangenomen houding naast den hoofdopzichter geen andere dan een zachtere vorm van die
de Commissie thans in 't algemeen genomen wensch in het leven te roepen door de
ontworpen instructie voor den Hoofdopzichter.

1855 Dat ik die houding eerst heb laten varen toen de misverstanden toenamen, toen mijne
wenschen meer en meer onjuist opgevat werden, toen eindelijk de belangen der Mij
eronder begonnen te lijden. De verwijdering, door den Hoofdopzichter zelf, en tot
mijn leedwezen, in 't leven geroepen, heb ik toen als een feit aangenomen.

1860 Ik heb daarbij evenwel met groote zorgvuldigheid den uiterlijken schijn bewaard, en
daar waar de Commissie de bestaande wanverhouding als een der oorzaken van spanning
tusschen de bevolking en mij noemt en dus die wanverhouding bij de bevolking bekend
acht, moet ik beslist verklaren dat die bekendheid in geen opzicht van mijne zijde
ontstaan kan zijn.

De conclusiën van de Commissie op den voet volgende zie ik haar verklaren: "dat de
Hoofdopzichter lijnrecht tegenover mij zoude staan in het oordeel over een vast of
los arbeiderspersoneel te Helenaveen".

1865 Ter dege bestaat een mij onverklaarbaar misverstand, daar het toch de jaar op jaar
door den hoofdopzichter tot mij gerichte klachten over gebrek aan te H'veen
gevestigde arbeiders zijn geweest, die mij tot gezit onderzoek en vergelijk van de
toestanden hier en elders hebben gebracht; en dat bij name zijn aandringen tot mijne
voorstellen tot het bouwen van woningen aanleiding heeft gegeven en zijne herhaald
1870 verklaringen aangaande de kwaliteit der Duitsche turfgravers mijne opvatting op dat
punt steeds versterkten.

In deze zaak meende ik tot nu toe steeds in volkomen overeenstemming met den
hoofdopzichter gehandeld te hebben, en is mij van eene veranderde meening bij hem nog
niet gebleken.

1875 Wanneer de Commissie mijne opvatting, alsof de zaken te H'veen gedreven zouden kunnen
worden met behulp van eenige bazen, niet deelt - moet dit voortkomen uit minder

duidelijke omschrijving mijnerzijds.

1880 Mijne bedoeling is, dat wanneer de Mij voor de hoofdonderdelen van haar beheer, deskundige onderbazen heeft - afgescheiden van den persoon van den actueelen titularis, de betrekking van hoofdopzichter overbodig moet worden. Sedert ik nu, na de laatste baldadigheden meer zelfstandig ben opgetreden, word ik in die opvatting versterkt. In de afdelingen, waar deskundige bazen werkzaam zijn, werden de uitkomsten meer en meer gunstig.

1885 Door mij wordt wel degelijk rekening gehouden met de bekwaamheden van de aktueelen hoofdopzichter en zijne hier opgedane praktische ervaring. Toen de man hier kwam waren hem de meeste taken van beheer vreemd en de te behandelen stoffen ten eenenmale onbekend, en zonder hem zou in menig opzicht de toestand nog ongunstiger zijn.

1890 Men mag zich echter door geen uiterlijk vertoon mede laten slepen, en de meer gezette waarneming van den loop der zaken hier deed mijne opvatting belangrijke wijzigingen ondergaan.

1895 Naast de vele bekwaamheden die de Hoofdopzichter naar mijne meening bezit, schijnt hij de eigenschap van organiseeren geheel te missen. Meer uitgebreide zaken kan hij minder goed regelen; hem schijnt daartoe het overzicht over een omvangrijker geheel te ontbreken, en niet zeldzaam zijn daarom ongeregeld en kostbaar werk en minder deugdelijke producten de gevolgen.

1900 Hij heeft een uitnemend scherp blik voor gebreken in een werk en heeft buitengemeene talenten om die in op zich zelf staande gevallen weg te nemen, maar in de regeling van uitgebreider werkkring komt het mij voor dat zijne misslagen niet op zich zelf staand zijn.

1905 Daar waar de Commissie meent te moeten adviseeren en mij aan te bevelen de belangen der Mij met beleid en ernstig overleg te behandelen en het mij opgedragen beheer zoo zuinig mogelijk te voeren - neem ik die aanbeveling gaarne ter harte als eene bevestiging van mijn voortdurend willen en streven.

1910 Het punt 3 - "de aanvoer van nieuwe gezinnen in plaats van de Duitsche gravers, die slechts tijdelijk kwamen" - als motief van ontevredenheid der hier gevestigde bevolking, kan ik, naar de mij ten dienste staande gegevens, moeilijk als juist erkennen.

1915 De Duitsche turfgravers namen de grootste verdiensten mede; op hen volgden dan de doogers uit Drenthe en Overijssel, die de beste verdiensten uit de 2e periode medenamen, en de hier gevestigden arbeiders viel, met uitzondering van het fabriekswerk, de meest betaalde arbeid ten deel.

Het onderscheid tusschen nu en vroeger is alleen dat in plaats van Duitschers Nederlanders graven, en dat deze arbeiders, in plaats van bij aanhoudende afwisseling te vertrekken, nu voor een deel blijvend zijn. De tarieven zijn volkomen gelijk gebleven en desniettemin zijn de verdiensten van de zoogenaamde vaste bewoners nooit zoo hoog geweest als in dit jaar, terwijl het bekend is dat het werk niet overvloedig was.

1925 Het is mij bekend dat de vrees voor minder verdiensten hier bij de bevolking zooveel mogelijk opgewekt is, maar met elken dag moet zij meer en meer op den achtergrond zijn geraakt, toen het telkens ontvangen loon het tastbaar bewijs van het tegendeel leverde.

Allesbeheerstend bij de overweging van dit punt is ook de "vraag": wanneer wordt iemand vaste inwoner van Helenaveen?

1930 Bij gelijke geschiktheid zal ieder arbeidgever zijne oudere arbeiders voor laten haan, bij het begeven van gunsten. Maar verbetering van positie en aanspraak op voortdurende en toenemende steun door werk te geven - alleen te doen afhangen van een soort van ancienniteit, komt mij voor minder juist te zijn; en vooral onjuist voor Helenaveen, waar de bevolking samengesteld werd naar een, volgens mijn opvatting, zeer onjuist beginsel. Ik kan daarbij alleen oordeelen voor 'tgeen in de laatste

1935 jaren geschiedde, onder den indruk van den tegenwoordigen hoofdopzichter. In plaats van deze voordeelige voorwaarden, uitloving van premiën etc. eene krachtige, ook bekwame bezetting van veenarbeiders te lokken, heeft men de vestiging in de hand gewerkt van bij voorkeur groote gezinnen, die elders om velerlei redenen te veel waren. Die gezinnen bestaan feitelijk te H'veen, maar door dit werkelijk ten koste der onderneming. Zij zijn juist degenen die altijd blijven, en de ancienniteit volgende zou men dus eindigen met voorrechten te verleen aan de minst geschikten. Het moreel gehalte der bevolking te Helenaveen is dan ook beneden den middenmoot.

- 1945 Aanvankelijk heeft men het stelsel gevold, dat thans door mij in praktijk wordt gebracht. Om mij niet bekende redenen is dit stelsel echter verlaten, en het gevolg ervan is dat het aantal deskundige en flinke arbeiders, dat naast het fabrieksvolk beschikbaar blijft, uiterst gering is.
- 1950 De bespreking van den toestand der werkenden en de tegenwoordige regeling van zaken bracht er onwillekeurig toe om de verhouding der Mij tegenover die regeling te bespreken. Ik ga daar thans m'r onmiddellijk toe over, meer bepaald nog behandelende de vraag: of men hier met opgezeten arbeiders, dan wel met los volk moet werken. Bij de behandeling daarvan treden nu de belangen der Mij geheel op den voorgrond.
- 1955 't Zij mij echter veroorloofd er u op te wijzen dat dit punt niet voor de eerste maal aan de orde is, maar herhaaldelijk ernstig besproken werd. In den zomer van '89 in 't bijzonder toen de Commissaris A. J. Peereboom met mij een bezoek bracht aan de groote veenderijen in het Noorden. Deswegen werd door ons een verslag uitgebracht in de Commissarissenvergadering van 14 Juli '89, dat met zijn conclusiën aldus luidt:
- 1960 "De heer Peereboom en de Directeur hebben de veenderijen in Overijssel en Drenthe bezocht en daarna nog een gezet overzicht van de eigen veenderij genomen. De uitslag van dat onderzoek is, dat al is de eigen veenderij vooruit gegaan, de orde en regelmaat nog te wenschen overlaten. Onze opzichters zijn niet voldoende deskundig en het aanstellen van een deskundig veenopzichter wordt in de toekomst zeer gewenscht geacht. Al is de kwaliteit onzer veenen geringer, de uitkomsten konden beter zijn. Nu de toevloed van goede turfgravers voldoende is, is ook het vestigen van de
- 1965 meestgeschikten dier lieden te H'veen wenschelijk. Dit kan alleen verkregen worden door het bouwen van passende woningen. Deskundige veenopzichters zijn te verkrijgen zonder bezwarende voorwaarden en goedkooper dan wij thans betalen. Den Directeur wordt opgedragen in die richting werkzaam te zijn".
- 1970 Herhaald bezoek in het Noorden en vooral
- [in de marge een lange opmerking, te lang voor een notitie:]
- 1975 Een deskundige opzichter en deskundige werklieden acht ik zeer gewenscht, maar waar men ziet dat de naburige veenderijen het werk verrichten met volk uit de naburige plaatsen, daar komt het mij voor dat dit ook voor HV mogelijk moet zijn, waarbij ik in acht neem den tegenwoordigen stand der bevolking te HV. die m.i. veel te groot is voor het daar te verrichten werk, en als de oorzaak hiervan is, zooals de Directeur zegt, dat er zooveele ongeschikte arbeiders zijn, die het geld dat zij krijgen niet waard zijn, dan is het hoog tijd hierin verandering te brengen P.
- 1980 Moeten alle benoodigde turfgravers vaste bewoners zijn? Dat is immers niet mogelijk zonder een uitgaaf van ±f1000 voor elk gezin?
- daargelaten nog, dat in tijden weinig vraag naar turf en turfstrooisel die geheele bevolking ter laste der Mij komt Cr. [einde opmerking]
- 1985 meer aanhoudende waarneming der eigen veenderij hebben mij meer en meer doen inzien dat de toen uitgesproken meening de juiste was, en de aangenomen weg tot herstel de ware.
- 1990 Wij hebben thans naast de hoofdopzichter Verhoeven en den opzichter Blatter, een deskundige veenopzichter, Oostergo.
- Woningen worden in '89 nog bijgebouwd, maar eerst in '91 in goed bewoonbare staat gebracht. Toen het Koningsfonds besloot twee woningen per jaar te bouwen, en ik zag dat verscheidene oude keeten met geringe kosten in bewoonbaren staat gebracht konden worden, werd het verdere bijbouwen onnoodig, vooral omdat te sterke aanvoer van deskundige arbeiders om na te melden reden overbodig was.
- 1995 Voor het geregeld veenbedrijf is het noodig niet alleen goede gravers te hebben, maar ook goede turfleggers en droogers, en eindelijk is het om de werkzaamheden geregeld en goed te doen plaats hebben noodig dat de opeenvolgende werkzaamheden door dezelfde personen en hun gezin worden verricht. Daardoor wordt niet alleen het werk goed verricht, maar ook bij de bestaande tarieven aan de gezinnen een ruim bestaan verzekerd.
- 2000 Deze regel heeft dan ook aanvankelijk in Helenaveen bestaan en met het verdwijnen van het deskundig toezicht werd van ook van den regel afgeweken.
- Losse arbeiders van elders zijn nog bovendien in den regel de minst bekwamen, en zij komen eerst beschikbaar wanneer de werkzaamheden ter plaatse zijn afgelopen. Dus voor de droogers - bij ons te laat.
- 2005 Uit het hebben van losse arbeiders met meerdere bekwaamheid vloeide een nog grooter nadeel voort. De arbeiders hier uit den omtrek kregen ij plaats van goed, slechte voorwaarden, en daar ook bazen en opzichter en hoofdopzichter het noodige onderricht niet konden geven, werd de wijze van werken met ieder seizoen slechter, en de

2010 arbeiders die wij ?tten verminderden even consequent in gehalte. Sedert 1889 heb ik getracht hierin, geheel volgens geest en letter van 't besluit van Commissarissen, verandering te brengen. En ofschoon de wijziging nog slechts gedeeltelijk werkt, zijn de zeer gunstige gevolgen niet uitgebleven.

2015 Sedert 1990 heb ik ook getracht den toestand te verbeteren door premiën uit te loven voor goed graven. Dit stelsel kwam mij voor niet ongunstig te moeten werken, intusschen in '90 had ik er geen succes mede, omdat ik premien slechts schaars en bijna uitsluitend, zoo niet geheel, aan Duitsche gravers werden toegekend. Eerstens heb ik mij deze toewijzing der premiën nooit uit het geleverde werk kunnen verplaren, maar tweedens ging het doel, aantrekking van turfgravers te HVeën en in den naasten omtrek geheel verloren. Dit betreuf ik te meer, omdat dit jaar (1891), het eerste jaar zonder los werkvolk, de toekenning der premien zeer goed gewerkt heeft en niet onbelangrijke voordeelen bezorgde. Er is om strijd mooi werk geleverd; die zich minder bekwaam gevoelde vroeg onderricht, en die zich onbekwaam gevoelde droop af. Ik heb de eer U hierbij over te leggen een staat A, aanwijzend hoeveel turf er in totaal tonnen maat verkregen is sedert het jaar 1885. Daaruit blijkt dat de gewenschte maat niet alleen verkregen, maar zelfs overschreden is met 10023 tonnen (van 2 hectoliter).

2020 Staat B wijst aan hoeveel fabrieksturf (1) in diezelfde jaren verkregen is, en hoeveel wij eigenlijk hadden moeten verkrijgen. Daarbij

2030 (1) Ter wille van de billikheid heb ik onder de cijfers begrepen alle turf die niet door de behandeling in kwaliteit terugging - al was 't, van den aard van 't veen, geen fabrieksturf Bosch

2035 is eene flinke hoeveelheid afgetrokken voor het ongunstige jaar '88, hoewel bij de aangegeven hoeveelheid reeds daarmede rekening gehouden was. Het tekort aan fabrieksturf gedurende de jaren is 2959 ton, gelijk aan 23855 m³ gerekend à fl. maakt een winstderving van f23855.

2040 Dit is alleen en uitsluitend een gevolg van het onjuiste stelsel. Van het nemen van minder bekwaame gravers en droogers, en van het losmaken van het gewenschte verband tusschen graven en droogen, een en ander verscheept, door gebrek aan deskundig opzicht.

2045 Ik voeg nog hierbij een staat C, waaruit u blijkt dat men met 1325 dagwerk goed behandelde turf, evenveel verdient als met 2000 dagwerk, behandeld zooals te HVeën gebruikelijk was. Daar kan ik nog aan toevoegen 1° dat de uitkomsten die ik voor het moeilijkste deel der veenderij (de 300 bunders onder Horst) '91 verkreeg, nog gunstiger zijn dan die hier als toppunt zijn aangegeven; 2° dat ik in stede van het voortdurend tekort in maat aan fabrieksturf, in 90/91 eindelijk voor 't eerst een werkelijken overmaat verkregen heb; en 3° dat het graven door losse arbeiders, speciaal door Duitschers, ongeveer f3. per dagwerk meer kost dan door hier gevestigde arbeiders.

2055 Kon ik hiervoor verzekeren dat de alhier gevestigde bevolking geen nadeel leed door het aanvoeren van vaste arbeiders, kon ik verder aantonen dat het hebben van deugdelijke vaste arbeiders in het rechtstreeks belang der Mij is - nog blijft het buiten allen kijf, dat het aantal aanwezige arbeiders ver van voldoende is. Nog steeds geschieden tal van werkzaamheden niet op tijd, tot groot nadeel der uitkomsten. Nog steeds blijven dringende werkzaamheden achterwege, en zoude bijv. indien wij in Sept. van dit jaar niet begunstigd waren door allervoordeeligst weder, de toestand zeer treurig zijn geweest.

2060 Bij de overweging van dit punt maag ook niet uit het oog verloren worden, dat bijna al de gronden, vroeger door de Mij zeker bebouwd, thans in pacht zijn bij de bewoners. Dit is voor hen een voordeel, voor de Mij geen nadeel, maar het feit brengt mede, dat er van hunnen zijde en meer meer intensieve cultuur veel meer arbeid op veld te verrichten is en zij zich minder beschikbaar stellen voor de Maatschappij.

2065 Zonder in technische bijzonderheden af te dolen vestig ik verder uwe aandacht slechts op één punt. Gewenscht zou het zijn onze turf, evenals in de veenderij van Deurne, vroeger droog te hebben - dat kan hoofdzakelijk niet uit gebrek aan deskundige hand op het gewenschte oogenblik. Even wenschelijk of zelfs urgent wordt het genoemd meer turf te graven en gereed te maken. Maar aangenomen dat hiertegen overigens geene bezwaren bestonden, neem ik de vrijheid en de vraag te stellen: hoe ik dan die meerdere turf geladen moet krijgen, daar nu alle werk reeds uit zijn verband gerukt en veel eigenlijk verwaarloosd wordt om 't meerdere dat wij nu hebben te verladen. Dat is bij het bestaande aantal werklieden eene eenvoudige onmogelijkheid. In de

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeligheden in 1891

- 2075 eerste week dezer maand heeft zich bij krachtige afvoer van turf en turfstrooisel dit feit op betreuenswaardige wijze voorgedaan, al mocht een deel der wanorde (aan) uit gebrek aan regeling worden toegeschreven.
- Het is zeer gemakkelijk om toe te geven aan dang om ons bedrijf boven de maat uit de zetten en daarvoor op goedkoope wijze een vertoon van sc?d en kracht te geven, maar
- 2080 aan de andere zijde wordt dan ons bedrijf zeer belangrijke schade toegebracht. die alleen niet direct de aandacht kan trekken - zoo ooit.
- 2085 Waar de Commissie aandringt op steeds scherper wordend toezicht op velerlei takken van bedrijf, ga ik gaarne geheel met haar mede, naast het scherper toezicht acht ik echter bij elken tak van bedrijf het deskundig toezicht van nog grooter belang.
- De Commissie uit den stelligen wensch dat er meer turf gegraven worde, en noemt voor dit jaar het cijfer van 800 dagwerk (dat 100 dagwerk beneden het bereikte cijfer is) en meent het steeds minder worden der graverij te moeten toeschrijven aan gebrek aan
- 2090 beleid van mijne zijde.
- Daarbij merkt de Commissie op, dat dit te meer te betreuen is, nu bij de hoge steenkolenprijzen de winsten op de turf belangrijk toenamen.
- Wat het laatste betreft zij 't mij vergund op te merken dat wel is waar de prijs gestegen is, maar het verbruik aan de steenfabrieken stellig niet toegenomen. Wanneer
- 2095 bij minder verbruik van velen zijden meer voortgebracht wordt (Deurne stak dit jaar ruim 2000 dagwerk en Griendtsveen begon ook zijn graverij van zwarte turf), zal alleen hij zich voor schade vrijwaren die niet boven de maat voortbrengt. Wij zouden alleen maar zekere winst hebben kunnen behalen door het maken van persturf, waartoe mij ter elfder ure beweerd werd dat 't volk ontbrak, en door het aanmaken van erturf, wat tot nu toe vreemd was aan ons bedrijf.
- 2100 Mijn streven is altijd geweest, sedert ik mij meer in de zaak thuis gevoeld heb, om nooit meer te graven dan ik met zekerheid, ook bij ongunstige weersgesteldheid, droog zou krijgen. Ik meen dat het niet te verantwoorden is het gegraven veen en 't aan graven uitgegeven loon roekeloos in den waagschaal te stellen.
- 2105 Dezen regel heb ik sinds '89 gevolgd. Door u zal daartegen aangewend worden, dat mij sedert '89 toch de vrijheid was gegeven om de verlangde verb?den aan te nemen, en dat ik daarom althans in '91 had moeten zorgen.
- Ik zoude daarmede ook geenszins gedraald hebben, indien niet overwegend redenen zich daartegen hadden verzet.
- 2110 Er is in 1891 alle turf gegraven die te bereiken was. Dat er niet meer gegraven is, komt voort uit de verkeerde behandeling van het veenveld.
- Het is mij bekend, de toestand van het veld wijst dit aan dat men pogingen in het werk stelt om te ontkomen aan de eenmaal begane fouten, maar dit kan niet geschieden dan door te handelen tot nadeel der onderneming.
- 2115 Het aangeven der technische bijzonderheden komt mij voor misplaatst te zijn. Ik mag mijzelf niet op den voorgrond plaatsen als de veentechnicus bij uitnemendheid, maar bij hetgeen ik elders en hier gezet waarnam, naar hetgeen erkend bekwame verveenders mij ook hier ter plaatse mede deelden, kan ik niet anders dan het hier gevoerde beleid ongelukkig noemen.
- 2120 Mijn streven is geweest, deze crisis door te komen, want de feiten zijn gelukkig niet onherstelbaar, zonder er melding van te maken. En hoeveel dit strikt genomen ook niet in 't belang onzer Mij was, meende ik verontschuldiging te vinden in het feit dat het toezicht van den Hoofdopzichter, hoe gering 't misschien ook was, stellig niet
- 2125 deskundig was; en daar wij nu een deskundig veenopzichter hebben, de fout niet meer herhaald behoefde te worden.
- Het bewerken eener veenderij moet geschieden volgens vaste plannen, die men 3 a 4 jaren te voren beramen moet. Bedaard, vakkundig, overleg en vasthouden aan de eenmaal aangenomen richting zijn de onmisbare voorwaarden van slagen. Eenmaal begane feiten of verzuimen zijn in de veenderij niet meer in te halen de onstuimigste veerkracht
- 2130 loopt hier spaak. En daar nu juist een dergelijke veerkracht de hoofdeigenschap is van onzer Hoofdopzichter en bedaard vakkundig overleg in deze niet zijn deel, is het zeer verschoonbaar dat er feilen zijn begaan.
- Twijfel omtrent de juistheid mijner uitspraken is bij de beslistheid der uitspraak van de Commissie natuurlijk.
- 2135 Het komt mij daarom zeer in het belang onzer Mij voor, indien dit punt aan een deskundig onderzoek kon worden opgedragen.
- Blijkt het, dat mijne raadlieden allen dolen en dat mijne waarnemingen op een dwaalspoor voeren, dan zal ik mij haasten mijne meening te laten varen.
- Vooralsnog moet ik haar handhaven.
- 2140

Schriftelijk en mondeling verhoor
Hoofdopz. Verhoeven 2 stuks

- 2145 1° Waaraan schrijft gij de ongeregelheden toe die onlangs te Helenaveen hebben plaats gehad, en dat men niet bij U maar alleen bij den Directeur en den Boekhouder baldadigheden heeft gepleegd?
- 2150 2° Welke is uwe werkkring te Hveen? Werkt gij uit eigen hoofd en dus op eigen verantwoording of volgt gij alleen de bevelen van den Directeur op?
- 3° Is er naar uw gevoelen te veel of te weinig werkvolk te Hveen naar evenredigheid van de werkzaamheden?
- 2155 4° Er wordt beweerd dat er te veel volk is; hoe komt het dan dat er zoo weinig zwarte turf wordt gegraven?
- 5° Worden de Protestantsche gezinnen of arbeiders te Hveen in eenig opzicht bevoorreed boven de Roomsche katholieke bewoners en zoo ja kunt gij dat door feiten aantonen?
- 2160 6° Hebt gij omtrent den algemeene gang der werkzaamheden te Hveen bezwaren, op- of aanmerkingen en welke zijn die?
- 2165 **Beantwoording**
- N° 1 Ik weet niet welke lui als het gedaan hebben zoo men vermoet zijn het die te weinig loon ontvangen hebben. die zijn ook bij mijn komen klagen. daar op heb ik hem beloofd dat zij meer zoude hebben dat ik het met den Heer Directeur zou bespreken. Ook hat hun den Heer Directeur gezegt dat hij het met mijn zou bespreken.
- 2170 Daar ik berijds 7 Jaar hier ben en nooit geen moeiten of last met die lui heb gehad.
- Wat verders tuschen den Heer Directeur en den boekhouder en die lui bestaat is mijn geheel onbekend.
- 2175 2° Mijn werkring is niet betaald. zoo ik orders van den Heer Directeur ontvang worden zij uit gevoert als het kan zoo niet geef ik de reden daar van aan hem op. En verders ga ik alles na ten voordeelen van de Maatschappij.
- 3° Naar mijn in zien is er te weinig loswerk volk. En ruim genoeg vast.
- 2180 Hier meden bedoel ik loswerkvolk dat gaat als het zwart Turf graven gedaan is weer vertrekken. dan blijf er voor de ingezeten werk genoeg. En men heeft er bij den winter geen last meden.
- 4° Dit heb ik naar mijn beschijden mening al in No 3 aangehaalt of beantwoort. Haden wij meer losvolk gehad dan hat er meer zwarten Turf gegraven kunnen worden.
- 2185 5° Het wordt door de Catholiken wel beweert dat de Protestanten voor getrokken worden.
- De Tuinlieden klagen er geweldig over dat zij zoo veel meer huur moeten betalen als de Protestanten, en dat die veel beter land hebben.
- 2190 Maar hier moet ik buiten blijven omreden dat den Heer Directeur geen verantwoordelijkheid aan mijn verschuldig is
- Daar ik nooit in de boeken zie, maar daar zou het te vinden zijn of die klagen gegrond zijn of niet.
- 2195 Wel hebben Somersche Turfgravers over den nieuwe Onderbaas geklaagt dat hij de Overijssel ze Turfgravers voor trok en het beste werk voor hun uitzocht. Daarom zijn zij ook hier vertrokken En die besproken waren zijn niet gekomen.
- 6° Deze vraag is moeilijk te beantwoorden daar ik niet weet of de gang der werkzaamheden door de Heere van het bestuur zijn bevolen of goed gevonden.
- 2200 Naar mijn in zien op de eene plaats te zuinig en op de andere plaats te royaal b.v. met het H?ssen ripporeeren en het sloop of bakken aankopen te zuinig. Daar heeft de Maatschappij behalve door Als meden het werkvolk.
- 2205 Ook is er veel voordeel aan verbonden dat hier in de na bijhijd Eikenboomen worden gekocht en hier gezaagt wordt wordt door hier al het afval gebruik kan worden,

bovendien is het zeker zoo goed en zoo sterk. Al dat ik geen rekening zie, weet ik toch zeker dat het veel beter koop is voor de Maatschappij.

2210 Ook zoude den nieuwe onderbaas gemist hebben kunnen worden om dat den Heer Directeur hier is en mijn mat? verligt. Zoo dat ik F Blatter had kunnen helpen dit werk te voordeel vande Maatschappij, zoo zouden er wel meer postjes gevonden kunnen worden. Hiermeden mijn antwoord. Met hoogachting
UEdDw Dienaar
Ljverhoeven

2215

Vergadering der Commissie van onderzoek benoemd in de Bestuursvergadering van 13 April 1891 op 5 Augustus 1891 te 's Hertogenbosch

2220 Gehoord den Heer Verhoeven Hoofdopzichter der Maatschappij
1e Vraag Zijn na het vertrek van Langenhoff uit Helenaveen de loonen op nieuw door U geregeld in overleg met den Directeur?
Ging daarmede een verlaging gepaard? bijv. op de fabriek en op den timmerwinkel?

2225 Antwoord Toen Langenhoff was vertrokken, geschiedde de uitbetaling van de loonen. door mindere bekendheid van den Directeur met de personen, niet steeds naar den gewenschten maatstaf; jongens verdienden evenveel als andere arbeiders enz.
Den Directeur daarop attent makend, werden de loonen opnieuw geregeld; vermindering als in de vraag bedoeld had daarbij niet plaats; de verhoudingen werden juist gesteld.

2230 In de turfgraverij worden de loonen bepaald naar de opgaven van den Heer Dammers uit Nieuw Amsterdam.

Ik meen overigens dat mij voor de grauwe turf 2 cent minder betalen dan Griendtsveen In Deurne betaalt men voor de zwarte turf iets meer of wel men is daar bij het opmeten minder nauwkeurig dan bij ons, waar meer toezicht wordt uitgeoefend.

2235

2e Vraag Is er te Helenaveen genoegzaam volk uit de omtrek te krijgen?

2240 Antwoord De Menschen uit Deurne en Leyssel [Liessel] werken liever te Deurne, dan te Helenaveen, dat minder gunstig voor hen gelegen is.

Horst is afgesloter dan Griendtsveen

Uit Helden komt men steeds te Helenaveen werken

Uit Someren kan men genoegzaam volk krijgen; er zijn altijd Somerschen in de peel geweest; de ploegbaas v.d Kuys heb ik er altijd gekend.

Ook uit Horst zou ik veel mensen weten te krijgen.

2245

3e Vraag. Is destijds door den Directeur aan U een andere zaak opgedragen omtrent het heengaan van de Somerensche arbeiders? Hadt gij met Oostergo hun het werk aangewezen?

2250 Antwoord Aan 13 Somerenschen en aan een ploeg Overijsselschen was aangewezen het afgraven van terrein bij eenige keeten; de Somerenschen beweerden dat hun werk niet goed was opgemeten, dat Oostergoo hen te kort had gedaan; zij hadden een daggeld van f0.75 verdiend; de Overijsselschen van f1.20, bij dezelfde eenheidsprijzen.

2255 Evenwel zouden zij toen niet zijn heengegaan maar daarna werd hun door Oostergo eene slechte ?t in de kl? aangewezen, waarvoor zij bedankten en heengingen - Toen ? kwam de zaak te mijner kennis.

4e Vraag Wie graven beter turf, de Duitschers of de Overijsselschen? Kan het droogen enz behoorlijk door iedereen worden gedaan?

2260 Antwoord De Overijsselschen werken netter; de Duitschers leveren meer op. Droogen enz geschiedt door de Helenaveenders evengoed als door de ?oordsche arbeiders.

In Helenaveen zijn voldoende werkkrachten om te droogen enz.

2265 5e Vraag Vroeger werd toen? meermaals aanmerking gemaakt op het werk der Duitschers, waarom?

2270 Antwoord Toen de grauwe veen niet werd afgegraven maar afgebonkt en de turf met de griep werd ? was daar reden voor; thans nu al de turf op den kruiwagen moet worden verwerkt werken de Duitschers even goed als anderen.

6e Vraag Waarom is er niet meer zwarte turf gegraven

2275 Antwoord Ik ? Duitschers hebben laten komen, vooral ook van ?ijken op Harch te ?
graven, ten einde later meer zwartveen aan de ? te kunnen krijgen. In die wijken had
machinale turf moeten gegraven worden hetgeen thans wegens gebrek aan volk niet kan
geschieden

De thans vertrokken Somerenschen en ? kameraden die dientengevolge achterwege bleven
waren niet voldoende geweest.

2280 Duitse turfgravers waren bepaald noodig geweest.

7e Vraag Werkt de nieuwe veenopzichter volgens andere beginselen of methode?

2285 Antwoord Neen; het gaat net als vroeger.

8e Vraag. Is er naar uwe meening te veel volk in Helenaveen

Antwoord Neen; als de fabriek goed gaat. -

2290 Ja; als de fabriek slecht gaat. -

9e Vraag Wordt gij steeds door den Directeur geraadpleegd?

2295 Antwoord Neen; de Directeur behandelt mij vriendelijk, maar hij laat mij nagenoeg
overals buiten.

10. Vraag. Hoeveel Overijsselschen zijn er in de Peel gekomen?

2300 Antwoord Ik meen ±30 gezinnen. Langzamerhand beginnen deze ook meer eischen te
stellen.

11e Vraag. Hoe zoudt gij het inrichten om bijv. 2000 dagwerk zwarte turf te graven?

2305 Antwoord 2000 Dagwerk kunnen wij niet plaatsen; 1400 à 1500 wel. Ik zoude Duitse en
Somerensche turfstekers engageren. Dan zoude ik op Horst wijken graven en de
waterlossing verbeteren.

Hadden wij thans de splitting laten graven, dan was er later werk geweest voor de
arbeiders om de wijken verder te graven.

2310 Om werk te verschaffen moet nu grauwe turf worden gegraven, terwijl op het oogenblik
de turfstrooiselfabriek nagenoeg stil ligt.

12e vraag Hoedanig zoudt gij uwe werkkring wenschen geregeld te zien?

2315 Antwoord Wanneer de Directeur mij de werkzaamheden in het veld enz liet doen, dan
konde hij zich zelf aan de werkzaamheden op het kantoor, de administratie enz wijden.
Hij konde mij opdragen hoe hij den algemeenen gang van zaken wenschte te hebben, en
daarvoor de noodige contrôle uitoefenen. Wenschelijke of noodige veranderingen zoude
ik met hem bespreken. Was hij met mijne wijze van werken ontevreden, dan konde hij
zich over mij bij het Bestuur beklagen.

2320 Zoo als het thans gaat worde ik oogenschijnlijk welwillende behandeld, feitelijk
buiten alle gehouden. Op dien voet blijf ik niet langer in Helenaveen.

13e Vraag. Worden de arbeiders in uwen tuin, voor uwe koeien enz door U of door de
Maatsij betaald?

2325 Wordt door U graan naar eigen behoefte verbouwd?

Antwoord Voor mij werkt 1 oude man in de tuin (loon f0.60) die de Maatsij betaalt.
Ik heb 2 koeien en 2 of 3 varkens, die ook voor rekening van de Maatsij gevoed en
verzorgd worden.

2330 Wat in den tuin enz over blijft wordt ten bate der Maatsij verkocht; ik heb echter
ook wel eens zelf aardappels moeten kopen.

Rogge om te bakken was mij eigenlijk schriftelijk toegezegd, maar heb ik nooit
genoten.

2335 De melk of boter die ik meer dan naar behoefte heb, verkoop ik ten eigen voordeele.
Bij de Directeur werken 2 à 3 man, in den tuin bij den Boekhouder 1, door wie die
betaald worden zoude ik niet kunnen zeggen.

14e Vraag Wat doet gij tegenwoordig in het Helenaveen?

- 2340 Antwoord Ik ga met de onderbazen over de turfgraverij welke op den ouden voet wordt geregeld welke de plannen zijn van den Directeur weet ik niet. De onderbazen maken met den Directeur volgens hunne ha?jes de werk-lijsten op. Met één onderbaas zouden wij het werk kunnen doen; in drukke tijden bijv. 's zomers zouden mij er gedurende 2 maand een losse man bij kunnen nemen, het geen zeer wel doenlijk is.
- 2345 15e Vraag. Hebt gij of van Splunder vroeger bij den Directeur over Meekers geklaagd?
- 2350 Antwoord Ja, Meekers had herberg en winkel; de herberg heb ik steeds afgekeurd. Die herberg is meen ik in Oct. 1890 verdwenen. Overigens was Meekers gewillig en was hij hoofd zakelijk werkzaam aan de waterlossingen en bruggen, waarnaar hij opkwam als hij geroepen werd. Ik geloof dat de Dir. voornemens was van het huis van Meekers 2 woningen te maken, die er vroeger ook geweest zijn als ik het wel heb.
- 2355 16e Vraag. Hebt gij met den Dir. in Oct. 90 de noodige herstellingen aan het huis van v d Zwaan opgenomen? Waarom zijn die ? niet uitgevoerd? Later gemaakt bleken die herstellingen ? meer dan de begrooting der kosten, hoe kwam dat?
- 2360 Waart gij tegen het maken van een brug alleen voor voetgangers bij dat huis, zoals de Dir. u voorstelde?
- Antwoord Ik heb met den Dir. de noodige herstellingen opgenomen, die zeer dringend waren.
- 2365 Zij werden toe niet uitgevoerd omdat de Dir. eerst het Bestuur wenschte te raadplegen. Toen die herstellingen dezen zomer werden uitgevoerd bleken ze meer geld te kosten, natuurlijk omdat de gebreken er niet op verminderd waren. [tussengevoegd vanuit volgende pagina] Ik heb juist aan den Directeur voorgesteld bij v d Zwaan op de plaats van de vorige brug, een voetbrug te maken met 2 ietwat
- 2370 schuinstaande leuninggen alleen geschikt voor voetgangers; naar het scheen kon de Directeur zich daarmede nier vereenigen.
- 17e Vraag. Waarom is er niet beter de hand gehouden aan het herstellen van de woningen?
- 2375 Had men in plaats van keeten bouwen, niet beter gedaan de bestaande ? te verbeteren?
- Antwoord Ik heb dikwijls genoeg op de noodige reparaties aangedrongen maar de Dir. wilde er niet aan. De noodige herstellingen zullen betrekkelijk veel geld vereischen. De keeten zijn ook noodig.
- 2380 18e Vraag Is het huis van A Bakker, kostbaarder ingericht met zijne voorkennis dat er meer huur voor zou moeten worden betaald?
- 2385 Antwoord Ja, ik heb Bakker meermalen op die oor? huis gewezen en daar ? hij alen van. Ik meen alleen den Dir. voorgesteld te hebben 1% minder te berekenen, dan werkelijk geschiedt.
- 19e Vraag Op welke uren is het kantoor open? is latere openstelling wenschelijk?
- 2390 Antwoord Van 9 tot 12 en van 2 tot half 5. - Zaterdag tot 's avonds 7 uur, Langer is niet noodig. Schippers behoeven nooit te wachten op vrachtbrieven of dergelijke.
- 2395 20e Vraag Hebt gij omtrent den Tol ge?ig aan den Inspecteur der Posterijen gerapporteerd? Was er veel op hem aan te merken?
- 2400 Ik heb ge?ig omtrent hem gerapporteerd, ten einde hem zijn aanspraak op pensioen niet te doen verliezen; bovendien hij heeft zoolang als Helenaveen bestaat daarvoor gela? en. Wel liet hij zich naar ik hoor voor sommige diensten betalen en beter ware het voor hem geweest als men toen ? t? ?ffer had gegeven, waar hij thans een ?el ontving.

Ontwerp Instructie voor den Hoofdopzichter van de Maatschappij Helenaveen te Helenaveen

2405

Behoort bij het Verslag der Commissie benoemd in de Bestuursvergadering van 13 April 1891

2410

Art. 1 De Hoofdopzichter is onder de onmiddellijke bevelen van den Directeur belast met het toezicht op al de werken, eigendommen, zoo gebouwde als ongebouwde, werktuigen, gereedschappen aan de Maatschappij Helenaveen toebehoorende of bij haar in beheer.

2415

Art. 2 Hij is verplicht over al het in Art. 1 omschrevene een voortdurend, nauwlettend toezicht te houden; hij moet de besloten werkplaatsen dagelijks, de plaatsen in het veld naar gewenscht wordt minstens tweemaal per week bezoeken en in oogenschouw nemen.

2420

Hij is ge?teert minstens 4 malen per jaar de wezige eigendommen der Maatschappij en brengt daaromtrent telkenmale verslag uit aan den Directeur. -

2425

Art. 3 Zoodra hem voorvallen of handelingen ter kennis komen, die strijdig zijn te achten met het belang van de werken, eigendommen, werktuigen in Art. 1 bedoeld, met de bepalingen van bestekken, of met de voorwaarden en ?ringen, verpachtingen of verkooping, geeft hij daarvan onverwijld kennis aan de Directeur

2430

In gevallen, die onmiddellijke voorziening vereischen ?t hij die maatregelen nemen, welke hij noodig acht om verdere schade of nadeel te voorkomen, en is hij gehouden zoodra mogelijk daarvan mededeeling te doen aan den Directeurgewone werken,

2435

Art. 4 Hij maakt alle plannen, bestekken en begrootingen van kosten van de gewone werken, enz welke door den Directeur worden verlangd of hem door Commissarissen worden opgedragen

2440

Hij neemt alle uitgevoerde werken en leveringen voorloopig op, geeft daarover verslag aan den Directeur en is tegenwoordig bij alle eindopnemingen, die door de Directeur zelf worden verricht.

2445

Art. 5 Hij is verplicht toe te zien dat de onderbazen, de sluis- en brugwachters, de ambachts en andere werklieden in vasten dienst bij de Maatschappij hunne verplichtingen trouw nakomen; dat alle huurders, pachters en koopers de hun gestelde voorwaarden nauwkeurig in acht nemen en alle aannemers de bestekken behoorlijk uitvoeren.

2450

Hij zorgt voorts, dat alle werken die in dagloon worden verricht door bekwame werklieden ijverig en met gepaste zuinigheid worden uitgevoerd.

2455

Wanneer hij meent dat werklieden van elders vereischt worden, doet hij daaromtrent tijdig de noodige voorstellen aan den Directeur.

Hij zorgt voor de juistheid der werklijsten, hetzij die door hem zelf of door de onderbazen worden opgemaakt; de daarop te vermelden dagloonen en de loonen naar stuk- of ?aatwerk worden op zijn voorstel door den Directeur bepaald; hij controleert nij stuk- of ?aatwerk de opmetingen van de onderbazen en beslist in gevallen van verschil daarvoor ? de ? en de onderbazen.

2460

Al de week/ en werklijsten worden door hem voor gezien geteekend, wanneer onderbazen, sluis- en brugwachters, ambachts en andere werklieden in vaste dienst bij Maatschappij in de vervulling van hen opgedragen bevelen te kort schieten, draagt hij hunne tijdelijke schorsing of hun ontslag aan den Directeur voor.

Hij is bevoegd in afwachting van de beslissing van den Directeur die personen onverwijld te schorsen.

2465

Hij is bevoegd de niet te Helenaveen gevestigde werklieden, zoo zij zich tegen de gegeven bevelen gedragen of in eenig ander opzicht redenen tot ontevredenheid geven onmiddellijk te ontslaan; hij geeft daarvan kennis aan de Directeur met opgave van de redenen.

Art. 6 Hij geeft aan den Directeur alle noodige inlichtingen, mondeling of schriftelijk welke hem gevraagd worden ten aanzien van zijn voorstellen tot het uitvoeren van werken, het aannemen van werklieden of omtrent andere zaken de Maatschappij betreffende. Hij doet alle plaatselijke opnemingen welke hem door den Directeur worden opgedragen en brengt daaromtrent zoo spoedig mogelijk schriftelijk of mondeling verslag uit, naarmate zulks wordt verlangd.

Art. 7 Hij overlegt en beraamt al wat in het belang der werken, eigendommen enz van de Maatschappij ? en bepaalt verricht te worden en doet daaromtrent zoodanige

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeligheden in 1891

- 2470 voorstellen aan de Directeur als hij noodig acht.
Jaarlijks vóór 1 December stelt hij den Directeur eene opgave ter hand van de verbeteringen, veranderingen, herstellinegn enz die hij noodig acht aan de werken eigendommen enz der Maatschappij, desvereischt met begrooting van kosten.
- 2475 Art. 8 Hij is belast met het houden van een voortdurend toezicht over de uitvoering van alle werken en het doen van alle leveringen zonder schriftelijke toestemming of last van den Directeur, mag hij geen afwijking gedoogen van de bepalingen voorkomende in bestekken van uit te voeren werken of de voorwaarden van te leveren benooidigheden.
- 2480 Art. 9 Wanneer hij buitengewoon dagelijksch opzicht noodig acht draagt hij daartoe aan den Directeur een of meer geschikte personen aan wie dat opzicht kan worden opgedragen
- 2485 Art. 10 Bij brand, volksoploopen of andere ongevallen begeeft hij zich onmiddellijk naar de plaats van het gevaar en neemt de maatregelen die door de omstandigheden worden gevorderd in afwachting van de komst van den Directeur, wien hij inmiddels van het voorval onmiddellijk bericht doet toekomen.
- 2490 Art. 11 Hij noch zijne huisgenooten mogen eene nering of winkelbedrijf uitoefenen Hij behoudt geenerlei andere betrekking, dan met bijzondere schriftelijke vergunning van het Bestuur der Maatschappij op daartoe strekkend voorstel van den Directeur.
- 2495 Art 12. Wanneer hij zich bezwaard acht door de beslissing van den Directeur ten opzichte van zijne voorstellen, enz, kan hij zich na voorgaande kennisgeving aan den Directeur, op het Bestuur beroepen
- 2500 Art. 13 Bij het aanvaarden van zijne betrekking, onderteekent hij een exemplaar dezer instructie ten bewijze dat hij van den inhoud kennis draagt en aanneemt zich daarnaar te gedragen
- Art. 14 Het Bestuur behoudt zich voor ten allen tijde deze Instructie te wijzigen of aan te vullen.

Vragen gesteld door H.H. Commissarissen per 21 Juni 1891

2505

**Ontvangen 14 Juli jl
aanvullingen 21 "**

2510

1 Waaraan schrijft gij toe de ongeregeligheden die te Helenaveen hebben plaats gehad en dat men alleen bij U en den boekhouder ruiten heeft ingeworpen en niet bij den Hoofdopzichter?

2515

Bij het een keer geheel aanvaarden der administratie alhier, bleek mij dat de loonen voor verschillende werkzaamheden, hier elke week zonder regel gesteld werden door den boekhouder Langenhoff; bij dezes vertrek stelde ik den heer Verhoeven eene vaste regeling voor, die door hem vertewerpen, aan mij over, gegeven werd en verklaard werd te zijn in alle op zichten billijk en juist.

2520

Buiten der regeling, waarin reeds in enkele opzichten eene vermeerdering van loon verborgen werd, zijn nog enkele loonen in de fabriek en op den timmerwinkel verlaagd, zonder dat mij daarvan iets werd medegedeeld, en zonder dat een en ander mij blijken kon, doordat de vroegere toestand volkomen zonder regel was.

2525

Daarna is gekomen een strengen en langdurigen winter, gedurende welken het niet mogelijk was alle leed te verzachten. Bij een incident over te weinig uitbetaald loon, hoogst onbelangrijk op zich zelve, en waarbij ik gehandeld heb volkomen in overeenstemming met den vastgestelden regel en lijst, - werd door den hoofdopzichter op minder menschkundige wijze gehandeld. In Januari te voren hebben A. Bakker en F.(?) v/d Zwaan een bezoek aan Prov: in den Bosch gebracht, en na hunne terugkomst heeft zich hier de meening verbreid, dat ik eerlang mijn ontslag zoude krijgen.

2530

Deze meening schijnt mij toe aanhoudend levendig gehouden en aangewakkerd te zijn. Het brengen van orde en eenheid in de administratie kan ontevredenheid wekken bij enkelen, die bij deze afwijkende toestand voordeel hadden.

2535

De boekhouder en ik moesten natuurlijk gelden als de bedrivers van dat kwaad, terwijl de hoofdopzichter gelden kon als de personificatie van den vroegeren toestand.

2540

2 Hoe is uwe verhouding tot den Hoofdopzichter d.w.z. is de verstandhouding goed of minder goed en zoo die laatste het geval is welke zijn de redenen daarvoor?

2545

Schijnbaar is de verhouding goed, in werkelijkheid slecht. De houding van den hoofdopzichter veranderde, zoodra besloten was dat de administratie te Hveen gevestigd zoude worden, en die verandering uitte zich in de meest verschillende vormen. De belangrijke wijziging in de morele positie van den hoofdopzichter, zoodra ik hier gevestigd was; de nog belangrijker wijziging in de stoffelijke voordeelen die ontstond en noodwendig nog komen moet; de bij hem stellig levendiger dan bij ieder ander, bestaande overtuiging dat hij overtollig werd, zijn van zijne zijde - hoewel onrechtmatig, toch verklaarbare reden van weerzin.

2550

3 Door wien is v Splunder te Hveen gebracht? Welke zijn de eigenlijke redenen van zijn vertrek?

2555

Van Splunder is te Hveen gekomen na herhaalde voordracht en op herhaald dringend verzoek van Verhoeven, mij was de man geheel onbekend. Als reden van vertrek gaf van Splunder mij op, - het gebrekkig onderwijs voor zijne kinderen, en - de zeer veranderde houding van Verhoeven tegen over hem. Bij zijn vertrek uit Hveen is Van Splunder onmiddellijk overgegaan in dienst van den heer Th. Verhoeven aannemer te Deventer en fabrikant te Ter Apel en Vroomshoop.

2560

4 Zijn de turfgravers uit het Noorden persoonlijk door u aangezocht om te komen of is die geschied door middel van een tusschenpersoon en zoo ja, wie en wat is hij?

2565

Aanvankelijk heb ik, te Hoogeveen zijnde poging gedaan om werkvolk te krijgen door een hotelhouder "Flothuis" [Folkhuis(?)]. De poging mislukte. Toen heb ik den veenopzichter F. Blatter uitgezonden, maar eveneens zonder resultaat. Toen heb ik aan de beste gezinnen hier gevraagd of zij nog betrekkingen hadden die komen wilden. En eindelijk heb ik den nieuwen veenbaas Oostergo gevraagd mij nog

enkelen te bezorgen.

2570 5 Er wordt beweerd dat die turfgravers niet noodig waren daar er in de omstreken werkkrachten van dien aard genoegzaam te krijgen zijn, wat is hieromtrent uw gevoelen steunend op de verkregen ervaring?

2575 In den omtrek hier zijn dan alleen voldoende turfgravers te krijgen, indien de omliggende veenderijen niet of weinig werken. Werkt Griendtsveen en Horst en Asten dan trekt het de arbeiders van daar. Werkt Deurne sterk dan trekt dat, behalve uit zijne eigene gemeente, de arbeiders uit Asten en Someren, en in ieder geval is wat wij krijgen het uitschot.

2580 Zoolang Hveen bestaat heeft men dat ondervonden en steeds de gravers uit Duitschland en de droogers uit Overijssel doen komen.

6 Werken de onderbazen (timmerman, landbouwer, veen- en boschbazen) uit eigen hoofde en dus op eigen verantwoordelijkheid of volgen zij alleen uwe bevelen of die van den Hoofdopzichter op?

2585 Heeft de Hoofdopzichter een bepaalde werkkring onder eigene verantwoordelijkheid of volgt ook hij alleen uwe bevelen op?

Wie wijst het volk aan naar verschillende werkzaamheden?

Gescheiden bestellingen van materialen enz in overleg met de opzichters en bazen?

2590 De Hoofdopzichter gaf alleen en alle bevelen, niemand werkte op eigen verantwoordelijkheid.

De hoofdopzichter deed mij voorstellen en daarop gaf ik in overleg met hem de beslissing.

2595 De hoofdopzichter wees het werkvolk aan voor de verschillende werkzaamheden. Bestellingen van materieel geschieden in overleg met den hoofdopzichter.

Er zijn alleen:

2 bazen voor de veenderij

1 baas " " fabriek

1 " " " timmerwinkel

2600 De oude Kemper had toezicht op de landbouwzaken, maar is als gepensionneerd te beschouwen.

Aangezien mijne wenschen in den lateren tijd weinig juist begrepen werden, treed ik nu in overleg met de bazen, die ik op eigen verantwoordelijkheid te werk stel.

2605 7 Hebt gij onregelmatigheden in het beheer te Helenaveen ontdekt ten nadeel der Maatsij of der bevolking en zoo ja door wie worden of werden zij gepleegd en op welke wijze?

2610 Neen. Sedert de administratie te Hveen gevestigd is vermeerderen de uitkomsten, zonder dat de oorzaak der veranderingen blijkt.

8 Bestaat er verschil in de pachters van den grond bij de tuinders en gebruik? Welke tuinders zijn nog met pachtbetaling achter?

2615 Wordt verzocht eene opgaaf van de tuinders, van den grond bij hen in gebruik en tegen welke pacht.

Zie Staat A.

2620 9 Betalen de tuinders die het nu ruim 2 jaren verlaten tabaksland in gebruik hebben evenveel pacht als de tuinders die reeds lang als zoodanig zijn gevestigd?

Wordt er nagegaan dat de eerst bedoelde tuinders het land niet uitbouwen? Wordt er in het algemeen nagegaan dat de pachters hun land naar behoren bemesten?

Zie Staat A.

2625 De bestaande verschillen heb ik wat de tabaksplanters aangaat in den loop van 91 opgeheven. Daarbij stuit ik echter op moeilijkheden. De heer v Welie en v. Woelik hebben nog al veel en goed land van ouds a f25.- Ik begon daarom eene trapsgewijze verhooging in te voeren.

2630 Hierbij moet echter in het oog gehouden worden dat de tuinders in den regel voor huis, stalen schuur f50 huur betalen, en de vroege tabaksplanters f65.-

Naar gelang van kwaliteit en ligging bepaal ik den huurprijs van het land.

De bemesting en behandeling van het land wordt zoo goed mogelijk door mij gecontroleerd.

- 2635 10 Welke maat wordt aangenomen bij de verpachting van land? eigen meting of kadastrale grootte? Geschiedt zulks bij alle pachters volgens eene en dezelfde wijze?
- De kadastrale maat. Ongemeten of gesplitste stukken worden opgemeten; dat geschiedde tot nu toe door den ouden baas Kemper, en werd bij verschil in opvatting door mij gecontroleerd. De maatstaf is voor allen en als volkomen gelijk.
- 2640
- 11 Welke is de eigenlijke toedracht van den augurkenhandel in 1884 of 85, door U voor gezamenlijke tuinders geschied? Is het waar dat daaromtrent nimmer eene eindrekening heeft plaats gehad?
- 2645
- In 85 en 86 waren er 2 oogsten Augurken onverkocht, - gezouten in de vaten. De fusten, het zouten en bergloon waren in overleg met de planters voorgeschoten door de Mij, die daarvoor ook in het bezit der goederen was. De Augurken waren door ongunstigen stand der markt, en vooral om de treurige kwaliteit moeilijk verkoopbaar. De likwidatie der rekening gaf f62.03 verlies plus pakhuishuur. Van de ongunstige uitkomst dier rekening is aan de belanghebbenden in der tijd kennis gegeven.
- 2650
- 12 Welke zijn de redenen dat vele oude huizen niet behoorlijk gerepareerd en bewoonbaar zijn gehouden? Men beweert dat de aanbouw van nieuwe huizen en kerken niet dringen noodzakelijke was en dat met het daartoe besteed geld de oude huizen alle hadden kunnen worden hersteld?
- Wordt verzocht eene opgaaft van de huizen die herstelling vereischen met hare omschrijving van de gebreken en globale raming der kosten?
- 2660
- De hoofdopzichter beweert dat de oude huizen geen van allen hersteld waard zijn, en laat daarom alle reparatie na. Ik deel die meening slechts gedeeltelijk, maar had in mijne pogingen tot wijziging van het stelsel, tot nu toe weinig succes. Tot het bouwen van nieuwe woningen ben ik niet overgegaan, dan na de dringende betogen van Verhoeven, waarmede ik geheel instem. Hveen kan naar mijne overtuiging niet bewerkt, en na de verveening productief worden gemaakt dan met eene flinke vaste bevolking. Daarvoor zijn woningen noodig. Naar mijne opvatting behoeft bij een behoorlijke regeling der werkzaamheden het bouwen van nieuwe woningen het herstellen der ouden niet te beletten.
- 2665
- Zie staat B.
- 2670
- Deze staat is de uitkomst van een opzettelijk ingesteld onderzoek, waarin ik den baas timmerman geheel de vrije hand liet. De met een X geteekenden zouden voor de voorgestelde reparatie meer huur moeten betalen, terwijl hun aangeslagen land, dan ook verhoogde waarde krijgt. Bij enkelden teekende ik aan dat de opname te oppervlakkig was; bij Deelen bijv: reken ik dat f500 vertimmerd zal moeten worden. Andere punten komen mij daarentegen voor veel te hoog geraamd te zijn. De herstelling bijv bij de Wed Blatter werd in het najaar begroot op f41. De voorgestelde nieuwe huizen zullen op f3500 - f4000 komen.
- 2675
- 13 Is de bouw van het nieuwe huis van A Bakker en de daarvoor te betalen huur in overleg met hem bepaald? en op welke wijze?
- 2680
- Bij den aanbouw der woning van A. Bakker heb ik bij herhaling den hoofdopzichter er op attent gemaakt, dat de woning te kostbaar werd. Telkens en telkens is mij toen echter gezegd dat A. Bakker het wist en bereid was er renten van te betalen. Later scheen dat de hoofdopzichter en Bakker gerekend hadden op 3% terwijl ik 6% vorderde. Het bestuur heeft toen beslissende op een schrijven van A. Bakker, op mijn voorstel op 6% bepaald.
- 2685
- 14 Bestaat er verschil in huurprijs van de woningen? Wordt verzocht eene opgaaft van de huizen, de bewoners en de huurprijzen met korte toelichting?
- 2690
- Ja. Zie staat C.
- 2695
- De huurprijs werd voorheen altijd berekend van huis en land zamen. Ik heb toen het land laten berekenen a f25. per Hect. en het overschietende voor het huis geboekt. Toen in het najaar eene groote ?est tot verhuizing bestond, heb ik daarvoor zoover het pastte en bewilligd, maar de huren der huizen met ongeveer f.30 per week verhoogd, voor de verhuizers; eens deels omdat zij meer gelegen waren, anderdeels omdat de verhuizings epidemie te keeren, en eindelijk om ok huren meer in

- 2700 evenredigheid met elkaar te brengen. De personen dien het aanging hadden er geen van allen bezwaar tegen.
- 15 Is het uitoefenen van eene winkelnering of elk ander bedrijf te Hveen vrijgelaten? of wel wordt daartoe de vergunning van de Directie vereischt; zoo ja elke regel wordt daarbij gevolgd?
- 2705 Het uitoefenen van winkelnering is vrij. Alleen herberg en bakkerij wordt afhankelijk gesteld van de goedkeuring der direktie.
- 2710 16 Zijn er bewoners geweest die verbouwing of verpachting van hunne woning hebben verzocht onder aanbod van meerdere huur naar evenredigheid van de kosten? Zoo ja, gelieve dan daaromtrent uwe beslissing met opgaaf van redenen te vermelden?
- 2715 De heer Verhoeven heeft mij in 't algemeen wel eens gezegd dat velen meer wilden betalen als er gebouwd werd. Na de ondervinding in dezen met A. Bakker heb ik echter ver kozen af te wachten tot de personen in kwestie mij zelf aanspraken. Het is tot heden geschied door Hendriks, door Waayenburg en door P Kievits. Deze laatste is om vele redenen niet iemand die bijzondere protektie verdient. Waayenburg heb ik in de begrooting opgenomen. Hendriks vraagt te veel.
- 2720 Nu zijn echter weder twee woningen ingevallen en gaat de tijd daardoor verlopen. Ik trachtte den regel te volgen eerst de woningen voor de menschen bewoonbaar te maken, en daarna voor het vee en uitbreiding. Het vergrooten der woningen verdient echter nader overweging. Het worden dan kleine landbouwbedrijven, iets dat op zich zelf wenschelijk is. Maar dan vloeit daaruit
- 2725 vanzelf voort dat men weer nieuwe arbeiderswoningen moet bouwen. De bijbetaling voor uitbreiding moet dan ruim genomen worden, om de verinteresting van het geheel op eene bijkomende waarde te brengen.
- 17 Zijn er bewoners geweest die om eene verbouwing hebben gevraagd en niet hebben gekregen terwijl het ½ huis van Meekers leeg stond en zij zich met eene tegen het gure winterweder onbeschutte woning moesten behelpen?
- 2730 Was de woning thans door kortrijk bewoond, aanvankelijk aan een andere bewoner toegezegd? Waarom verkreeg kortrijk de voorkeur?
- 2735 Dezen winter waren er 3 gezinnen , die inderdaad zeer onvoldoende huisvesting hadden. Zij bewoonden, zonder mijn weten, volslagen onbewoonbare huizen. Een van hen werd geriefd door opschuiving. De beide ouderen heb ik gedurende den winter, ledig komende en goede woningen gegeven, onder voorwaarde dat zij die woning in het voorjaar weder zouden verlaten. Nu gedurende den winter aldus voor niets
- 2740 gehuisvest te zijn geweest, zijn zij in het voorjaar vertrokken. Het eene gezin, een kievits, zonder eenige kennisgeving. Het tweede H. Waayenburg Iv, na eenige eisschen geweigerd te hebben gezien. De ½ woning van Meekers schijnt wel door dezen verlaten, maar kan niet door mij aanvaard worden. Tegen eene overeenkomst van derden met Meekers heb ik mij niet
- 2745 verzet. De woning, - nu door kortrijk bewoond, - is door mij niet aan anderen toegezegd geweest. Van voorkeur is mij niets bekend.
- 18 In hoeverre is het beweren juist van vele bewoners dat door den in de laatste jaren plaats gehad hebbende aanvoer van nieuwe gezinnen hoofdzakelijk turfgravers, het werk dat vroeger door de andere bewoners en hunne gezinnen in de turf (droogen, ringen, vuren enz) werd verricht thans niet meer door hen kan worden gedaan, waardoor zij aanzienlijk in verdiensten zullen achteruitgaan?
- 2750 Wordt verzocht eene opgaaf van de gezinnen in de 2 of 3 laatste jaren te Hveen aangekomen en heengegaan, met vermelding van godsdienstige gezindheid, bedrijf, grootte van het huisgezin?
- 2755 Dat beweren is volkomen onjuist. Het graven geschiedde altijd door vreemden, uit Helden waren er vroeger zelfs zooveel niet als thans.
- 2760 Het droogen etc, geschied nu uitsluitend door eigen volk en die uit Helden; vroeger kwamen daarvoor jaarlijks arbeiders uit het noorden. De verdiensten per gezin zijn zeer voldoende, zie bijgaanden staat D. Van vroeger bestaan des dezee aanteekeningen.
- 2765 Dezen winter werd minder verdiend, en zooveel werk als de turfstrooiselfabriek in 88 en 89 aanbe?cht, zal misschien ?et meer voorkomen.

- Intusschen komen er op dit oogenblik nog steeds handen te kort. Vele takken van werkzaamheden zijn totaal verwaarloosd; gedurig moet het een op het ander wachten; geen enkel turfschip wordt op tijd afgeladen. Dit jaar moest ik op herhaald voorstel van Verhoeven het graven van persturf achter wege laten wegens gebrek aan werkvolk.
- 2770 N.B. Deutsche turfgravers komen met reisgeld etc tot f3-4 per dagwerk duurder, en leveren meerder werk, werklieden uit het noorden kosten ook meer aan reisgeld en komen nooit voordat de beste tijd voorbij is.
- 2775 Aanteekening van de godsdienstige belijdenis heb ik voor zoover mijne gissing strekt met een X op staat D aangegeven. De aangeteekenden zijn die niet Rooms-katholieken. Deze opgaaf kan evenwel onjuist zijn, er werd door mij nooit nota van genomen, als zijnde overbodig voor het bedrijf der Maatschappij
- Mutaties van vroeger zijn niet aangeteekend.
- 2780 In den loop van 90 en 91 verlieten Hveen .... kievits en H Wayenburg Iv om boven reeds gemelde redenen.
- Het waren jonge gezinnen met 1 kind, Zonnemans, gezin zonder kinderen en A. Janssen gezin met 1 kind, om mij onbekende redenen.
- W. ten Cate gezin met 4 kinderen, omdat ik hem geen verder voorschot wilde geven. Het gezin van M. Wijnants ging door zijn overlijden uit een.
- 2785
- 19 Zijn er bewoners geweest, die in den afgelopen winter verzocht hebben bij Schellings te mogen turfgraven onder belofte van terugkeer wanneer hunne dienste te Hveen worden vereischt en is hem dat geweigerd? om welke reden?
- 2790 Uw vraag heeft stellig eene andere bedoeling. Er werd niet gevraagd om turf te gaan graven, - dat kon dezen winter nergens. Er werd gevraagd om bij Griendtsveen en de fabriek te gaan werken. Dat heb ik geweigerd, omdat ik de concurrentie niet ten onzen koste aan goedkoop werkvolk wilde helpen, terwijl dezès zijds de woning verschaft werd.
- 2795
- 20 Welke bewoners ontvangen vrij brand en welke niet? Wordt daaromtrent bij allen dezelfde regel gevolgd en welke is die regel?
- Vrij brand wordt geleverd aan de beambten der Mij (Direkteur, boekhouder, hoofdopzichter, veenbazen.)
- 2800 aan den Pastoor
aan het Liefdehuis
en aan den Predikant.
- De turf wordt op aanvraag zoo spoedig mogelijk verstrekt.
- 2805
- 21 Genieten de ploegbazen bij het laden overgeld? hoeveel bedraagt dit? is dit bedrag in den laatsten tijd gewijzigd?
- 2810 De ploegbazen genieten f.15 per dag overgeld. Vroeger was dat 10 cents, met 10 cents verhooging in de 5 zomermaanden.
- Daaruit ontstonden allerlei verschillen, waarom ik het bracht op 15 cents voor het geheele jaar. Hierin schuilt eene kleine verhooging.
- Het bedrag (voor de verhooging) werd van hunne ploegen, buiten het weten der leeden ingehouden. Deze handeling heb ik als illoyaal afgeschaft, en de verhooging ten laste der Mij gebracht.
- 2815
- 22 Waarom moest Meeker/Mekes, sinds 30 jaren in Hveen vertrekken? Is hem zijn land ontnomen?
- 2820 Reeds voor 3, 4 jaren zijn bij mij klachten ingekomen over Meekes. Verleden jaar liepen die hooger. Men beklagde zich over "ongeeoorloofde" vergunning, en de kwade gevolgen van dien: ruwheid, onzedelijkheid, vechterij. Verhoeven en van Splunder waren eens en zeer sterk in hunne klachten; Blatter bevestigde, de politie eveneens. Toen heb ik nagegaan in de weeklijsten welk loon hij verdiende. Het beliep sedert geruimen tijd niet meer dan f1.50 per week en per jaar. Daarvoor bewoonde hij een dubbelhuis en had veel land, en meende ik te moeten besluiten dat de tegen hem ingebrachte beschuldigingen juist moesten zijn, omdat zijne bekende verdiensten ? een voldoende middel van bestaan op leverden, en vroeg aan het bestuur verlof tot uitzetting.
- 2825
- 2830 Ik heb dat tegen over Mekes in deze zachten vorm gedaan; hij zoude stellig tevreden zijn heengegaan en had reeds elders gehuurd. Toen hij tot vertrekken gereed was, en

zijne meubels reeds in eene schuit had geladen, schijnt hij van meening veranderd te zijn.

2835 Zijn land heeft hij onbewerkt gelaten en zijnen mest verkocht. Toen heb ik het land een ander verhuurd.

Tegen v/d Zwaan heb ik alleen de klacht dat hij verboden vergunning uitoefent, en zijne huur niet betaalt.

De huur is hem niet opgezegd.

2840 Onbewoonbaar was zijne woning in deze afgelopen winter niet, maar toch zeer slecht. In het begin van Okt 90 heb ik met Verhoeven en den timmerbaas Slegers die woning geconfistekeerd en de verbouwing gelast. Men heeft die toen niet uitgevoerd.

2845 Zoodra in 91 het weder gunstig was heb ik de herstelling weder gelast, ik heb die verder nog twee maal moeten herhalen. Toen heeft men ruim het dubbele vertimmerd dan begroot was, - tegen mijne stellige order in.

Door mij is zijne woning aan niemand te huur aangeboden.

2850 24 Waarom is de brug bij v d Swaan afgebroken en niet vervangen? v d Swaan, v Hoorn, beweren daarbij veel schade te hebben, terwijl werklieden buiten Helenaveen [uit Helden], te Helenaveen arbeidende, beweren daardoor een grote omweg te moeten maken om op hun werk te komen.

2855 De brug bij v/d Zwaan, was in minder goeden staat: zij is toen blijkbaar uit baldadigheid afgebroken en vernield, van mijnentwege is zij toen verder opgeruimd en niet vervangen omdat de passage daar vooral diende om gereedschap etc. aan Hveen ontvreemd te vervoeren, en als smokkelroute voor spirtualien Ik had den vorm der brug willen wijzigen, om de passage voor onbelaste voetgangers zonder kruiwagens mogelijk te houden. Verhoeven had echter te groote bezwaren, dan dat ik mijne meening hier durfde drijven.

2860 Wanneer het waar is, wat mij toen door Verhoeven medegedeeld werd, namenlijk dat v/d Zwaan en van Horen deel namen aan het smokkelen, - dan zullen zij stellig schade hebben.

Voor zeer enkele werklieden van Helden komende, is inderdaad een omweg van ±100 [300?] meter, door het weg nemen der brug ontstaan.

2865 Noch over 't een, noch over 't ander is ?et eene klacht tot mij gekomen.

25 Bestaat er aanleiding om aan G v Maaren eenige onderstand toe te kennen en verdient hij zulks?

2870 G v Maaren was een arbeider van zeer twijfelachtig allooi. Hoe men hem voor jaren en jaren te Hveen genomen en gehouden heeft is onverklaarbaar; hij heeft er al den tijd dat hij te Hveen woonde zeer enig voor de Mij gewerkt, en woont met zijne vrouw en met eene 24 jarige dochter, die naaister is, maar geene beste gezondheid heeft. Hij betaald zijne huur noch van zijn land noch van zijn huis.

2875 26 Idem aan A. v Laar?

2880 Zijne verdiensten bedroegen tot nu toe een minimum van f3. per week en per jaar. Hij woont in bij zijn schoonzoon, die behalve huis en land een geregeld inkomen heeft van f8. in doorsnede, dus f11. voor het gezin.

Overweging verdient om verder hulpbehoevenden te besteden in een gesticht te Deurne, daardoor behoudt de Mij de beschikking over hare woningen. Eene door mij daartoe aangewende poging, met de weduwe Bits, werd niet in de hand gewerkt.

2885 27 Kan Willem v d Boom die een ongeluk in dienst der Maatij heeft gekregen niet meer in dienst der Maatij gebruikt worden?

[Vroeger deed hij loopdiensten] Diensten die thans aan de jongen v Tol te beurt vallen, onder anderen bij de volkstelling waarom?

2890 W v/d Boom is in tegendeel voortdurend in dagelijkschen dienst van de Mij, indien hij zelf niet wenscht voor eigen rekening te werken.

Voor volkstelling is v/d Boom totaal ongeschikt.

Andere loopdiensten zijn niet voorgekomen.

2895 J v/ Tol heeft twee boodschappen voor de Mij gedaan, gedurende den tijd dat ik te Hveen gevestigd ben, en ik droeg hem die op om zeker te zijn van de juistheid der uitvoering.

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregelde heden in 1891

- 28 Welke is de eigenlijke geschiedenis van de koepel van het boogschutters gezelschap bij v Deelen?
- 2900 Heeft dat gezelschap de herstellings kosten van die koepel betaald? of moet het die nog betalen?
- Toen Schellings juist ontslagen was, heeft de toenmalige boekhouder v/d waals mij gevraagd of hij aan een bestaand gezelschap van boogschutters hier hulp verlenen mocht voor 't zetten of repareeren van een gebouwtje.
- 2905 Ik heb toen daartoe verlof gegeven, en aan 't einde van het jaar het gezelschap als debiteur gevonden met f37.10
Die post is afgeschreven ultimo 88.
Er werd nooit iets op afbetaald.
- 2910 Overigens is mij niets van dit gezelschap bekend.
- 29 Is de Maatscij nog geld schuldig aan A v Woesik?
- 2915 Ja. f7.85, die ik hem persoonlijk te veel afgehouden heb, en waarvoor hij gecrediteerd werd. De post was reeds te voren betaald. Uit erreur heb ik tegenover vWoesik erkend, en dadelijk herstel aangeboden. Hij verkoos te wachten tot eene volgende verrekening.
- 30 Idem aan L. Hoek? deze beweert een te goed hebben gehad van f93 toen Schellings Helenaveen verliet?
- 2920 Het jaar dat Schellings Hveen verliet, sloot de rekening van L. Hoek met een debet van f403.65, dat hem nader kwijt gescholden is door Z.M. de koning. Zijn er dus erreurs in die rekening geweest, dan hebben die nooit effekt ten nadeele van Hoek gehad.
- 2925
- 31 A Bakker beweert des daags vóór de schulddelging door wijlen Z. M. de koning zijne schuld van f136 te hebben moeten aanzuiveren, is dat juist?
- 2930 Wordt verzocht eene opgaaft van alle wier schuld destijds is kwijtgescholden met het bedrag daarover voor ieder afzonderlijk
Wat is de kwestie omtrent tabaksspijlen die van tabaksplanters zonder vergoeding zouden zijn ingenomen?
- 2935 De bewering van A. Bakker is zoowel wat datum als wat bedrag aangaat onjuist. Hij betaalde zonder aanmaning f312.74, vóór de kwijtschelding. Ik had de kwijtschelding en den datum er van geheim gehouden, om onjuistheden te voorkomen.
Mij is niets bekend van zonder vergoeding ingenomen tabaksspijlen. Daaromtrent is ook nooit eene klacht bij mij ingekomen.
- 2940
- 32 Op welke uren is uw kantoor geopend? Welke bezwaren bestaan er tegen om die 's zomers eenigen tijd open te houden na afloop van het werk, zoodat arbeiders daar terecht kunnen zonder hun werk te moeten verzuimen?
- 2945 Het kantoor is geopend van 9.12 en van 2 tot half vijf.
Er is buiten de kantooruren niemand afgewezen, die vroeg geholpen te worden, indien dit noodig was.
Er bestaat bij de bevolking geene behoefte aan latere kantooruren, en bij mij bestaat groot bezwaar om later kantoor te houden. De tij voor andere werkzaamheden is reeds beperkt genoeg.
- 2950
- 33 Waar zijn aan P J Vaars uit Nederweert in 1889 de putcenten ingehouden?
- P.J. Vaes [=Vaars] te Nederweert is onbekend.
- 2955 Jog. Vaes te Nederweert heeft op 29 Juni 89 zijne putcenten en f36.30 ontvangen. Als regel geldt dat die in het werkseizoen elders gaat werken, zijne putcenten verbeurd. Het wordt ieder arbeider bij t begin der werkzaamheden persoonlijk aangezegd.
- 34 Waarom is dit voorjaar een ploeg van 12 turfgravers uit Someren heengegaan? Zij beweren dat Oostergo hun de slechtste put gaf waarin zij geen daggeld konden verdienen terwijl Overijsselschen de beste plaats kregen? Dien ten gevolge zouden 30 andere Somerschen zijn weggebleven?
- 2960

2965 Eene ploeg turfgravers uit Someren (ik meende 't ? 12) is dit voorjaar na enkele
dagen gewerkt te hebben heengegaan. Toen dit mijne aandacht trok heb ik Verhoeven
opgedragen te onderzoeken, wat daarvan de oorzaak was. Hij heeft mij gerapporteerd
dat die mannen zich bij het opmeten en keuren van hun werk, zich over Oostergo
2970 beklagden en hem van partijdigheid voor zijne landslieden beschuldigden. Ik heb toen
Verhoeven verder opgedragen het werk na te gaan ? en op te gaan meten, ten eerste
recht te kunnen doen, - maar niets meer van de zaak vernomen.
De klacht over den fout waarin zij gesteld werden zoude evenzeer Verhoeven als
Oostergo treffen die zamen dien ? aangewezen hebben. Intusschen die klacht is even
onjuist als de eerste. De menschen zijn eenvoudig heen gegaan omdat zij bij
2975 Griendtsveen even loonend en veel gemakkelijker werk konden krijgen.
De bewering dat dien ten gevolge 30 andere Somerschen weg zijn gebleven schijnt
minder juist. Al sedert 2 jaar kunnen wij niet meer op de Somerschen rekenen, en toen
de ploeg in kwestie hier wegging werkten de overige Somerschen reeds bij de gemeente
Deurne. In het najaar van 90 liet ik mij door den veenopzichter Blatter een lijstje
2980 geven van de turfgravers uit den omtrek, waarop wij rekenen konden, - daarop komen de
Somerschen niet voor.

35 Hoeveel [dagwerk] zwarte turf is er dit jaar gegraven? had er meer kunnen worden
gegraven? Zoo ja, In hoeverre is gebrek aan werkvolk hiervan de oorzaak?

2985 Ruim 400 dagwerk. Er had bij gunstig verloop van het seizoen ruim 1000 dagwerk
gegraven kunnen worden. De vorst bleef dat jaar zóó lang in den grond, dat er ruim 14
dagen later begonnen moest worden met graven. In begin van Juni kwam er uit Deurne
nog werkvolk beschikbaar, maar ik nam die toen en later slechts schaars aan, omdat
2990 het regen weer den turf zeer nadeelig was. Was er nu bijv. meer gegraven, dan zoude
het geheel quantum in groot gevaar zijn, en er zoude werkvolk uit het noorden moeten
ontboden worden om te droogen.

36 Is het turfgraven door een' gewonen arbeider ook wanneer hij reeds volwassen is,
meer of minder gemakkelijk te leeren?

2995 Het is niet onmogelijk het turfgraven aan een' gewonen arbeider in betrekkelijk
korten tijd te leeren, mist hij zelf wil, mits hij zich getroost gedurende den
leertijd veel minder te verdienen, en mits de onderwijzer het zelf kent.
3000 Sedert het vertrek van Schellings die onze goede onderbazen mede nam, is Oostergo de
eerste baas, die wij hebben, die het vak verstaat.

37 Is de maat van de turf te Hveen grooter dan vroeger? Is de stok door Oostergo
gebracht van 2.45 op 2.50 meter [m]?

3005 De maat van den turf is gelijk aan vroeger.
Die van den stok ook.

3010 38 Welk tractement heeft Blatter [Blatter]? hoeveel gratificatie geniet hij? Wat is
indertijd aan hem beloofd na den dood van zijn vader? heeft hij na vertrek van
Splunder verhooving gevraagd? war is daarop uw antwoord geweest? Is hij bruikbaar en
geschikt voor zijn werk?

Blatter heeft f500 traktement.
3015 Zijne gratificatie bedraagt f150, s jaars, door het bestuur in 89 of 90 toegestaan,
in stede van door mij voorgestelde traktements verhooving
Na den dood van zijn vader heb ik hem niets bijzonders beloofd, dan eene goede
positie als hij voldeed.
Hij heeft na het vertrek van v Splunder over zijn salaris en zijne positie gesproken,
en ik heb hem in 1891 toegezegd verhooving van salaris voor hem te zullen vragen,
3020 Deze aanvraag is met andere zaken achterwege gebleven ten gevolge van de eigenaardige
zaken, die telkens in de Bestuursvergadering aanhanging werden.
Blatter verdient in mijn oog verhooving tot f800. Hij is niet voldoende op de hoogte
der veenderij, maar tracht zich met loffelijken ijver te bekwamen. Bovendien is hij
te Hveen geboren en getogen, en heeft daardoor lokale en personen kennis, die eenige
3025 waarde hebben. Hij heeft even als zijn vader de eigenschap van zeer gesloten te zijn,
dat soms zoo ver gaat dat hij 't noodzakelijke verzwijgt. In den lateren tijd
verbeterde dat niet, - de man komt ook onder de invloeden, die hier zoo ongunstig
werken. Vroeger werd hij mij altijd voorgesteld als gewillig en ijverig, maar minder
bekwaam. Eigen waarneming leerde mij dat dit voordeel wat de meerdere bekwaamheid

3030 aangaat overdreven was.

[39] De zoogenaamde smeelen [smelen] worden publiek door U verpacht, vele bewoners beweren dat daardoor de prijzen door lieden van elders worden opgejaagd? verdient hij overweging die verpachting te houden alleen voor de bewoners te Hveen?

3035

De smelen zijn altijd voor het meerendeel publiek verpacht. Een deel er van werd door Verhoeven uit de hand gegeven, iets dat mijns inziens aanleiding zoude kunnen geven tot schijn van begunstiging.

De eenige wijziging die ik ?erde is de notariële verpachting.

3040 Aanvulling van het antwoord op vraag 39.

De verpachting alleen te houden voor bewoners van Helenaveen, acht ik niet gewenscht. Deze maatregel zoude demoraliserend kunnen werken, en bovendien pachten bewoners van Hveen meer elders,- dan bewoners van elders te Hveen.

3045 [40] Bestaat er aanleiding om aan de tuinders in het algemeen of in het bijzonder afslag van pacht te geven voor langeren of korteren tijd?

Afslag van huur komt mij onge?den voor. De huren zijn niets te hoog. In droogere jaren praepereren zij daar; natte jaren zijn voor hen ongunstiger. Zij begaan de fout van meerder gunstige uitkomsten te willen dekken: 1° Door hunne teelt te vervroegen - waardoor ze meer en meer blootgesteld zijn aan ongunstig weder.

3050

2° Door hunne teelt eenzijdig uit te breiden, waardoor zij de markt overvoeren, en den prijs zeer drukten. 3° Daar aan erkend insolide of onverhaalbare leden te verkoopen, die hooger prijs bieden, maar eindigen met wanbetaling

3055 Tuinders die kalm en flink werken hebben zelf in natte jaren te Hveen goede uitkomsten.

Toch zijn er enkele tuinders, Wed. C. Veldhuizen, J v/d Hurk, J. Bakker, misschien ook J v/d Bovenkamp, die voor dit jaar eenige aanspraak maken op vergoeding hebben. Door nalatigheid van onze zijde is hun land onder water geraakt en te nat gebleven ten gevolge van het lossen der Sevenummerpeel.

3060

Zoude er sprake zijn van afslag dan verdient het ernstig overweging, de kultuur eenvoudig te doen wegvallen en de huizen aan turfgravers te verhuren. Dat is dan meer in het belang der maatschappij.

3065 [41] Worden de putten in de Geldersche Straat uit baldadigheid verontreinigd? kan daarin op eene of andere wijze worden voorzien?

Die verontreiniging komt mij voor 't werk van kinderen te zijn.

3070 Het daarstellen van dakgoten met regenputten en pompen in den eenvoudigsten vorm, verdient aanbeveling, verder voorwaarde van betaling van meer huur.

[42] Is aan de bewoners der nieuwe koningswoningen meer mest beloofd dan zij ontvangen hebben?

Bij mijn weten niet.

3075 10 september 1891

**Verslag der Commissie uit Commissarissen der Mij Helenaveen,
benoemd in de Vergadering van 13 april 1891.
afschrift.**

3080 [in de marge] **Verslag zittingen Helenaveen 14 en 22 mei 1891**

De Commissie benoemd tot onderzoek van de rechtmatigheid van de grieven der bevolking te Helenaveen tegen de Directie, en tot het uitbrengen van een advies om aan de eventueele grieven tegemoet te komen, heeft op 14 & 26 Mei jl. te Helenaveen na voorafgaande kennisgeving aldaar aan de bevolking zitting gehouden om mededeelingen te ontvangen, klachten te horen enz van die personen welke zulks verlangden te doen; van het toen gehoorde is hiernevens een verbaal gevoegd, waarbij dient te worden opgemerkt, dat aan de verschillende personen is beloofd aan hunne klachten geen meerdere bekendheid te geven dan alleen noodig zoude zijn om in het door hen medegedeelde te voorzien of herstelling te brengen.

3090 **Vragen en antw. van den Directeur {en} Hoofdopzichter**

De Commissie heeft voorts schriftelijk eenige vragen gesteld aan den Directeur en aan den Hoofdopzichter der Maatschappij, die door hen eveneens schriftelijk zijn beantwoord, welke vragen en antwoorden ook bij dit verslag zijn gevoegd.

Verhoor hoofdopzichter op 5 Aug jl.

3095 Daar de schriftelijke antwoorden van den Hoofdopzichter aan duidelijkheid enz te wenschen overlieten, heeft de Commissie hem op 5 Aug jl. nader mondeling gehoord, van welk verhoor een verbaal ook hierbij gaat.

De baldadigheden dit voorjaar gepleegd bij de woning van den Directeur en van den Boekhouder, mededeelingen van enkele personen aan eenige leden van het bestuur gaven te kennen dat er onder de bevolking te Helenaveen een geest van ontevredenheid heerschte, die zich hoofdzakelijk tegen den Directeur richte.

3100 Dat die ontevredenheid een gevolg zoude zijn eene bevoorrechtiging zoude zijn door de Directie van Protest: boven RK werklieden, pachters of bewoners te Helenaveen blijkt uit de hierbij gaande bescheiden niet; en mocht bij sommige bewoners de meening bestaan (Zie W.55 Verhoor Bewoners) dat de Protest. tuinders van de gunstige beschikkingen van wijlen ZM. den K. Willem III bijzondere voordeelen hebben genoten, dan is deze meening voldoende in den door den Directeur overgelegden Staat E. wederlegd.

3110 Wel is waar hebben vele bewoners geklaagd over den aanvoer in de laatste jaren v nieuwe gezinnen, voornamelijk niet R.K: herkomstig uit Overijssel en Drenthe (*) maar deze klachten vinden niet hun oorsprong in het verschil van geloof, daarentegen wel in de meening dat de reeds vroegere te Helenaveen gevestigde gezinnen daardoor in hunne inkomsten werden benadeeld.

3115 In het algemeen bleek de verhouding tusschen de bewoners te Helenaveen uit een geloofsoogpunt geen reden tot klagen te geven.

Volgens onze meening zijn als oorzaken der bestaande ontevredenheid onder de bevolking aan te wijzen:

- 3120 1° de minder gunstige toestand der turfstrooiselfabricatie;
2° a voortdurend kleiner wordend graverij van zwarte turf,
b de aanvoer van nieuwe gezinnen in plaats van de Duitsche gravers die slechts tijdelijk kwamen;
3° de langdurige en strenge winter;
3125 4° de ongunstige verhouding tusschen Directeur en Hoofdopzichter.

ad 1° Minder gunstige toestand der turfstrooiselfabricatie.

3130 De achteruitgang der turfstrooiselfabricatie is ons bekend; 2 jaren geleden werkte de fabriek dag en nacht met 2 ploegen volk; in het afgelopen jaar was er van nachtploeg haast geen sprake en gedurende den afgelopen winter stond de fabriek ook wel overdag stil.

Dat hierdoor de inkomsten der in en voor de fabriek werkzame bevolking sterk achteruitgingen spreekt van zelf. Van de zijde van het Bestuur is in dezen toestand moeilijk verbetering aan te brengen; overproductie van turfstrooisel in verband met weinig vraag naar het artikel zijn de hoofdoorzaken van dezen toestand.

3135 **ad 2° a de voortdurende kleiner wordende graverij van zwarte turf.**

b de aanvoer van nieuwe gezinnen in plaats van de Duitsche gravers die slechts tijdelijk kwamen

De hoeveelheid zwarte turf die te Helenaveen wordt gegraven is in de laatste jaren

3140 telkens verminderd. Dit jaar werd slechts 800 dagwerk gegraven, hetgeen zooveel meer
 te betreuren is omdat, in verband met de hooge kolenprijzen, dit artikel een groote
 bron van inkomsten voor de Maatschappij zou kunnen opleveren.
 De redenen die tot den kleinere omvang van de zwarte turfgraverij hebben geleid zijn
 meermalen in onze Bestuursvergaderingen besproken; het schijnt ons echter toe dat bij
 3145 beter beleid van den Directeur die vermindering niet zoo aanzienlijk behoefde te
 zijn.
 Dit jaar althans zoude eene hoeveelheid van 1000 à 1200 dagwerk bereikt hebben kunnen
 worden, indien tijdig voldoende werkkrachten waren te werk gesteld, buiten
 beschouwing latende in hoever het ongunstige zomeweder van meer of min nadeeligen
 3150 invloed op het droog worden zou hebben uitgeoefend.
 Intusschen zijn zoowel de belangen der bevolking als die der Maatschappij betrokken
 bij het zooveel mogelijk uitbreiden der zwarte turfgraverij, en zal het noodig zijn
 bij den Directeur daarop ten sterkste aan te dringen.
 In het belang der bevolking, een factor waarmede rekening dient gehouden te worden,
 3155 verdient het verder de voorkeur de graverij en de andere bewerking van de zwarte turf
 derwijze te regelen en te doen uitvoeren, dat de daarvoor uit te betalen loonen
 hoofdzakelijk ten goede der bevolking komen.
 Al moge de meening dat in Drenthe en Overijssel beter wordt gegraven dan te
 Helenaveen niet geheel ongegrond zijn, dan is het o.i. toch een gebiedende
 3160 noodzakelijkheid dat zooveel mogelijk te dezen opzichte partij wordt getrokken van de
 werkkrachten in en nabij Helenaveen aanwezig en waar deze aanvulling behoeven, zulks
 alleen te doen met tijdelijk van elders over te doen komen ploegen werklieden.
 Daarbij zal een geregeld en scherp toezicht noodig zijn, waartoe de middelen en
 personen aanwezig zijn.
 3165 Gaarne zullen wij erkennen, voornamelijk de Commissarissen die in de laatste jaren
 Helenaveen meermalen hebben bezocht, dat een meer geregelde toestand van het turfveld
 in het leven is geroepen, maar niettemin kan en moet nog veel verbeterd worden.
 Meermalen zijn ook in de Bestuursvergaderingen klachten ter sprake gekomen over trage
 belading van schepen, over gebrekkige sorteering van de turf enz, de verbetering in
 3170 een en ander aan te brengen is ongetwijfeld mede in het belang van de bevolking, al
 mogen aanvankelijk een scherper toezicht tot tijdelijke bezwaren voor deze aanleiding
 geven.

ad 3° de langdurige en strenge winter.

3175 De langdurige en strenge winter was te Helenaveen voor de bevolking, evenals elders,
 een ramp die, gevoegd bij het voorafgaande gebrek aan werk in de turfstrooiselfabriek
 een groot deel der te Helenaveen gevestigde gezinnen tot armoede bracht.
 Aangezien door de vorst het werk op het veld bepaald onuitvoerbaar was, was in den
 3180 nood weinig of geringe leniging aan te brengen.

ad 4° de ongunstige verhouding tusschen den Directeur en den Hoofdopzichter.

De overbrenging van de Hoofddiensten der Maatschappij van 's Hertogenbosch naar
 Helenaveen, op zichzelf een zeer gewenschte zaak, heeft tot minder gunstig gevolg
 gehad dat de verhouding tusschen den Directeur en den Hoofdopzichter zooal niet
 3185 vijandig, dan toch zeker van dien aard is geworden dat de belangen der Maatschappij
 daaronder lijden.
 Was de Hoofdopzichter vroeger, om zoo te zeggen, alvermogend te H'veen, de komst van
 den Directeur moest noodwendig in de positie wijziging brengen, en zonder in eene
 beoordeling te komen of te willen treden aan welke zijde hier de schuld ligt,
 3190 gelooven wij toch te kunnen beweren dat in deze uitteraard moeilijke omstandigheden
 aan beide zijden met groot gemis aan tact is gehandeld.
 Oogenschijnlijk is de verhouding welwillend, inderdaad laat de Directeur den
 Hoofdopzichter buiten elk overleg, terwijl deze tegenover de bevolking bij elke
 moeilijkheid zijne handen in onschuld wascht, en alle verantwoordelijkheid enz op den
 3195 Directeur afschuift; daarbij komt dat in de hoofdzaken, zooals bijv. het wenschelijke
 van eene vaste boven eene losse bevolking of omgekeerd, Directeur en Hoofdopzichter
 bijna lijnrecht tegenover elkander staan.
 Onzes inziens wordt door den Directeur niet genoeg rekening gehouden met de
 praktische kennis door den Hoofdopzichter gedurende zijn 7jarig verblijf ter plaatse
 3200 opgedaan.
 In bepaalde tegenstelling met de meening van den Directeur, dat hij alleen met eenige
 onderbazen te Helenaveen zou kunnen leiden en beheeren, en dat de Hoofdopzichter meer
 en meer overbodig zoude worden, is ons gevoelen, dat een dergelijk persoon te H'veen
 niet kan worden gemist.
 3205 Wanneer de Directeur eene behoorlijke administratie zal houden, eene voortdurende

contrôle zal uitoefenen om alles wat te H'veen omgaat, zonder in details af te dalen, is een hoofdopzichter voor de leiding van de dagelijksche technische werkzaamheden in de fabriek en in het veld, voor het dagelijksch beheer over de eigendommen, gebouwen, schepen enz der Maatschappij onmisbaar.

3210 Het is overbodig in eene verdere ontleding te treden van den bestaanden toestand die genoegzaam uit de hierbij gaande bescheiden blijkt; om een en ander zijn geene bepaalde klachten te berde gebracht, het is echter meer dan wenschelijk dat aan dien toestand een einde komt; daartoe zoude in de eerste plaats vereischt worden eene bepaalde omschrijving van de werkzaamheden en de taak van den hoofdopzichter en van
3215 **zijne verhouding tot den Directeur, waartoe wij getracht hebben te geraken in eene**

Ontwerp-Instructie van den Hoofdopzichter (Bijlage)

Ontwerp-Instructie voor de Hoofdopzichter, welke wij hierbij ter beoordeeling en goedkeuring aan onze medecommissarissen aanbieden.

3220 In de tweede plaats zoude, bij het vaststellen van de Instructie den Directeur en den Hoofdopzichter beiden door het Bestuur moeten worden gewezen op het groote belang voor de Maatschappij gelegen in hun beider samenwerking en de noodzakelijkheid voor het Bestuur om, bij voortdurend gemis aan die samenwerking, een van beiden te ontslaan.

3225 Meer in 't bijzonder zoude den Directeur moeten worden aanbevolen de belangen der Maatschappij met beleid en ernstig overleg te behartigen en het hem opgedragen beheer zoo zuinig mogelijk te voeren.

3230 Na in het voorgaande den algemeenen toestand te H'veen te hebben besproken, rest ons thans nog de vermelding van eenige zaken, naar aanleiding van de verschillende bezwaren en klachten ter onze ooren gekomen.

a Het Koningsfonds.

3235 De gunstige beschikkingen destijds door wijlen ZM. Willem III ten opzichte van H'veen genomen, hebben blijkbaar tot deel grootere verwachtingen van de zijde der bevolking aanleiding gegeven.

3240 De delging van de schuld der verschillende bewoners op uitdrukkelijk verlangen van wijlen Z.M. gaf in veel gevallen een groot voorrecht aan hen die daarvoor eigenlijk het minst in aanmerking behoorden te komen; intusschen daaraan viel weinig te veranderen en moest de schulddelging, op een bepaald oogenblik plaats vindende, natuurlijk hen ontevreden stemmen, die meer of minder korten tijd te voren geheel of gedeeltelijk zijne schuld aan de Maatschappij had afbetaald.

3245 De inkomsten van het fonds, thans groot ongeveer f18000- zijn te beperkt om in alle gevallen waarin voorschot wordt verlangd te voorzien, en moet bij het verleenen van voorschot eene keuze worden gedaan uit de aanvragen; dat die keuze tot allertevredenheid uitvalt is niet te verwachten; de Directeur van het Fonds neemt zooveel mogelijk inlichtingen omtrent de aanvragers, terwijl terugbetaling in korteren of langeren tijd steeds wordt gevorderd.

3250 Voorschotten om pacht of huur te betalen aan de Maatschappij worden niet verleend, alleen voor aankoop van vee, gereedschap of dergelijke benodigdheden.

b. de woningen.

Vele klachten zijn ingekomen omtrent de woningen, die blijkens de hierbij gaande opgaven en staten B en C, van den Directeur, zeer gegrond voorkomen.

3255 Het schijnt niet te kunnen worden tegengesproken dat in vele klachten door tijdige, men kostbare herstellingen had kunnen worden voorzien, en dat zulks niet is geschied schijnt ook al een gevolg te zijn van het hiervoren geschetste gemis aan samenwerking tusschen den Hoofdopzichter en den Directeur. Vele woningen echter zullen meer kostbare herstellingen vereischen, zullen ze op den duur geschikt ter bewoning blijven; enkele woningen van dat type zijn in oogenschouw genomen, en komt het der
3260 Commissie voor dat de met eene eenvoudige reparatie niet kunnen volstaan.

Intusschen is het noodzakelijk dat een dergelijk onderzoek naar den toestand der verschillende gebrekkige woningen wordt ingesteld, en dat daaromtrent door de Directie een zoo nauwkeurig mogelijk plan van herstelling en verbouwing met begrooting wordt opgemaakt, uit te voeren in eenige jaren, zoo noodig dadelijk
3265 voorzieningen treffende, maar geen langer uitstel wordt gedoogd.

Wanneer men Staat C nagaat, springt eene ongelijkheid in de huur der verschillende woningen in het oog en komt het mede wenschelijk voor daarin gaandeweg verbetering te brengen.

3270 Aan alle eischen der bewoners zal bezwaarlijk kunnen voldaan worden; de een heeft een groot, de ander een klein gezin, de een heeft meer en andere behoeften dan de ander; soms wordt met eene minder goede woning volstaan, omdat de bijgelegen grond beter

3275 bevalt, en zoo meer; evenwel ware een vaste regel te volgen bij het begeven van de woningen, en geen nieuwe of leeggekomen woningen aan nieuwe bewoners te geven, alvorens die te hebben aangeboden aan de oudste bewoners te H'veen, die om de een of andere reden hunne wensch naar verandering hebben te kennen gegeven, wanneer zij ten minste zulks verdienen wegens goede bewoning van hun vorig huis en geregelde betaling van de huur.

3280 **c. Meekers.**
Meekers heeft winkel en herberg te H'veen gehouden, hetgeen aldaar een niet onvoordeelig bedrijf schijnt te zijn. Wegens de herberg hebben de Hoofdopzichter en de onderbazen meermalen klachten ingediend bij den Directeur, en schijnt dat de reden te zijn geweest waarom door hem machtiging is gevraagd en verkregen van het Bestuur om aan Meekers de huur op te zeggen

3285 Hoewel Meekers lang bij de Maatschappij heeft gewerkt, is dit echter in de laatste jaren, ook al als gevolg van zijn meer voordeelig herbergbedrijf, van minder beteekenis geweest. Aanvankelijk heeft M., volgens den Directeur, geen bezwaar gehad de Peel te verlaten, echter is hij later van meening veranderd, zoodat hij op dit oogenblik nog te H'veen woont, hoewel hij in Griendtsveen werkzaam is.

3290 Aangezien hem de huur is opgezegd met machtiging van het Bestuur, acht de Commissie het raadzaam in dat besluit thans geene verandering te brengen, hoewel zijne voorgenomen verwijdering niet genoegzaam op degelijke gronden schijnt te v?sten en aanleiding heeft gegeven tot een ongunstigen indruk bij de bevolking.-

3295 **d. v. d Zwaan.**
vdZwaan schijnt achterlijk in betalen te zijn en acht zich verongelijkt omdat hij geen herberg met vergunning mag houden; volgens den Directeur is de huur hem niet opgezegd, wel is hij tot betaling aangemaand. Voorts klaagt hij over het wegnemen van de brug bij zijne woning.

3300 vdZwaan genoot destijds bij de schulddelging door wijlen ZM f782.33 op één na het hoogste bedrag.

3305 Aan zijn klachten over de gebreken aan zijn huis is dit jaar tegemoet gekomen. Hem toe te staan het houden van herberg met vergunning acht de Commissie niet wenschelijk; daarentegen adviseert zij tot het weder maken van een brug alleen voor voetgangers, ongeveer op de oude plaats bij zijne woning, tegen welke brug noch de Directeur noch de Hoofdopzichter bezwaren schijnen te hebben. Eene bepaling, door het Bestuur in het leven te roepen omtrent het houden van herberg met of zonder vergunning te H'veen verdient ernstige overweging.

3310 **e Schipper Duyser**
G van Maren Zie W 9, 15 & 51 van het mondeling verhoor.
A vd Laar

3315 Naar aanleiding van de mededeelingen en verzoeken van de hier genoemde personen rijst de vraag: wat te doen met de bewoners of werklieden te H'veen, die door ouderdom of gebreken buiten staat zijn hun levensonderhoud te verdienen?

3320 Een bevredigende oplossing van die vraag weet de Commissie niet te geven; overweging zoude het verdienen na te gaan in hoever met de gemeente Deurne eene overeenkomst ware aan te gaan om ouden en gebrekkigen tegen eene vergoeding onderkomen en onderhoud te verschaffen.

3325 **f Augurken-handel.**
Door eenige tuinders zijn thans eerst eenige klachten ingebracht omtrent zekeren augurkenhandel in het jaar 1884 of '85 voor gemeenschappelijke rekening van Maatschappij en tuinders door den Directeur gedreven, en waarvan de uitkomsten, niettegenstaande voorgespiegelde groote voordeelen, op aller nadeel zou zijn uitgelopen.

3330 Volgens de inlichtingen daaromtrent door den Directeur verschaft heeft in der daad die handel schade opgeleverd, doch zijn de uitkomsten daarvan ter kennis van belanghebbenden gebracht, die zulks echter schijnen vergeten te hebben.

3330 Het komt de Commissie bezwaarlijk voor thans na 7 jaren een nader onderzoek omtrent de zaak in te stellen.

3335 Hoewel volgens de hierbij gevoegde verhooren meerdere aangelegenheden betreffende het beheer te H'veen zijn ter sprake gebracht, zijn deze echter niet te rangschikken onder:

"grievens of klachten der bevolking tegen de Directie",
meer bijzonder aan ons ter onderzoek opgedragen.

Die aangelegenheden kunnen in de Bestuursvergadering worden behandeld.

3340 's-Hertogenbosch 10 Sept 1891.

De Commissie:

(get) Cremers.

" van Lanschot.

3345 " A J Peereboom.

" B Lutkie.

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeldheden in 1891

[Bijlages]

	<u>afschrift</u>	<u>Staat 1</u>	<u>Turfstaat</u> sedert 1885.		
3350					Totaal Productie.
	Voorraad op 31 December 1884				785496 ton
	Aangemaakt in '85:				
	187 34/45 dagwerk grootwerk à	320	60117 ton		
3355	837 11/45 " gewoon "	300	251173 "		
	81 31/45 " idem	300	24506 "		
					335796 "
	id in '86:				
3360	41 26/45 dagwerk grootwerk à	320	13256 ton		
	982 4/45 " gewoon "	300	294646 "		
	244 13/45 " splitting	270	65960 "		
					373862 "
	80 burgertarief	220	17600 "		
3365					
	id in '87:				
	1397 15/45 dagwerk gewoon werk à	300	419223 ton		
	106 31/45 " splitting "	270	28810 "		
					448033 "
3370					
	id in '88:				
	1175 26/45 dagwerk gewoon werk	300	352673 "		
	id in '89:				
	819 24/25 dagwerk id	300	245860 "		
3375	326 ½ splitting	270	88155 "		
					334015 "
			Totaal		2647475 ton
3380	afgerond in 1885		555305		
	1886		537353		
	1887		476004		
	1888		440882		
	1889		366783		
3385	tot 14 Augs 1890		274649		
	en voor aanwezige te velde		6522		
					2657498 "
			over		10023 ton.
3390	300 ton = 40 m ³				
	<u>afschrift</u>	<u>Staat 2</u>	<u>Turfstaat</u> sedert 1885.		
3395					Aangaande fabrieksturf.
	Voorraad op 31 Dec	1884	135822 ton		
	Had moeten verkregen worden in 1885		268636 "		
		1886	299089 "		
3400		1887	358426 "		
		1888	282138 "		
		1889	267212 "		
					Totaal
3405			1611323 "		
	Afgeleverd in	1885	208008 ton		
		1886	209463 "		
		1887	248984 "		
		1888	307414 "		
3410		1889	230347 "		
	tot in Augs	1890	114148		
	voorraad te velde		nihil		

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregelheden in 1891

		<u>1388364</u> "
	te kort	222959 ton
3415	waarvan uit lijken wijzen af te trekken voor het regenjaar 1888	50000 "

	te kort	<u>172959</u> ton
3420	gelijk 23855 m ³ tot den minsten prijs berekend à f1	f23855-

afschrift   Staat 3.

3425	Naar de uitkomsten van vorige jaren geven:		
	2000 dagwerk	56000 m ³ fabr. turf à f1.20	f67200-
		24000 afval -40	<u>9600-</u>
			f76800-

3430	en		
	kosten aan graven, bewerken en laden	f31000-	
	terwijl voor afschrijving dient geboekt	<u>12000-</u>	<u>43000-</u>
	winst		f33800-

3435	1 dagwerk behoorlijk verzorgd geeft		
	32 m ³ fabr turf à f1.20	f38.40	
	8 " afval -40	<u>3.20</u>	
			f41.60

3440	en kost aan graven, bewerken en laden	f15.50	
	afschrijving	<u>-60</u> <u>16.10</u>	
	winst		f25.50

3445 Om dus evenveel winst te behalen zoude bij goede verzorging slechts 1325 dagwerk
gegraven behoeven te worden.

[met potlood bijgeschreven] De hier gedane opmerking zou juist zijn als de kwaliteit
van turf veen te HVeem overal dezelfde was, deszelve t afval alleen een gevolg was
van de meer of minder goede bewerking.

3450 Dit nu is te HV niet het geval.
Crs.

[Het volgende is de inhoud van de eerste twee bladzijden die elders als afschrift te lezen is. Alleen de layout is iets anders. Er zijn dus blijkbaar 2 inhoudelijk identieke reacties van de directeur geschreven, nl. één door de directeur en een

3455

kopie door de secretaris.
De versie van de secretaris bevat echter de nodige aantekeningen in de marge.]

Mijnheer de Voorzitter!

3460

Bij schrijven van 24 Sept 11 werden mij door den secretaris toegezonden:
1° Het verslag der Commissie uit Commissarissen der Mij Helenaveen, benoemd in de vergadering van 13 April 1891.

3465

2°. Eene ontwerp instructie voor den hoofdopzichter van de Mij Hveen te Hveen; met verzoek omtrent beiden een rapport te willen uitbrengen en dat met de stukken aan u te doen toekomen.

Voldoende aan dit verlangen, heb ik de eer U hierbij die stukken te herzenden, en U te rapporteeren:

3470

Dat naar mij voorkomt de aanleiding tot het ingesteld onderzoek kan blijven rusten, aangezien de aangevoerde reden van ontevredenheid tegen mij, bleken ongegrond te zijn.

De commissie noemt echter buiten die aangevoerde redenen nog andere op, als:

3475

- 1° De minder gunstige toestand der turfstrooiselfabrikatie;
- 2° De voortdurend kleiner wordende graverij van zwarten turf;
- 3° De aanvoer van nieuwe gezinnen in plaats van Duitsche gravers, die slechts tijdelijk kwamen;
- 4° De langdurige strenge winter;
- 5° De ongunstige verhouding tusschen den Direkteur en den Hoofdopzichter.

3480

De punten 1 en 4 kunnen buiten beschouwing blijven.

3485

Aangaande punt 5 wil ik allereerst verklaren dat ik mij omtrent den hoofdopzichter in de zachtste termen wensch te blijven uitlaten, omdat ik de verandering in zijne positie, door mijne komst hier veroorzaakt, voor hem pijnlijk genoeg acht, om daaraan veel te kunnen toeschrijven. Intusschen moet ik opmerken 1° dat die verandering hoofdzakelijk materieel was, en dat ik uit het verslag der commissie niet kan opmaken, of dat punt de noodige aandacht getrokken heeft.

3490

2° dat 't mij voorkomt dat de commissie als haar oordeel uitsprekende "dat de hoofdopzichter tegen over de bevolking bij elke moeilijkheid zijne handen in onschuld wascht en alle verantwoordelijkheid op den Direkteur schuift", dit oordeel heeft moeten vormen op minder nauwkeurige gegevens.

3495

De uitspraak toch van de politie beampten, belast met het toezicht hier, en van de marechaussée die tijdelijk hier geplaatst was, - geeft aanleiding tot van het oordeel der commissie, afwijkende conclusien.

3° Wat ik met den meesten ernst wensch te verklaren, dat mijn aanvankelijke hier aangenomen houding naast den hoofdopzichter geene andere is geweest, dan een zachtere vorm van die de Commissie thans in 't algemeen genomen, wensch in het leven te roepen door de ontworpen instructie voor deze hoofdopzichter.

Dat ik die houding eerst heb laten varen, toen de misverstanden toenamen, toen mijne wenschen meer en meer onjuist opgevat werden, toen eindelijk de belangen ...

3500 **Krantenberichten, rapportage en correspondentie**

9 april 1891 **HELENAVEEN**. De baldadigheden, voor eenigen tijd gepleegd aan de directeurswoning alhier, hebben zich wederom herhaald. Door een toeval werd slechts één ruit verbrijzeld, hoewel het huis herhaalde malen met een hagelbui van steenen begroet werd.
 3505 De aanslag geschiedde tusschen half elf en elf uur, toen nog niet alle bewoners naar bed waren. Een in de lucht gelost schot bracht de woestelingen niet tot staan, die onder het uiten van wilde verwenschingen hun baldadigheden voortzetten. Het luiden der alarmklok dreef hen uiteen.
 3510 Eenige minuten later doorstond de woning van den boekhouder een gelijksoortig, hoewel minder hevig, bombardement. De maréchaussée is ter plaatse, en het onderzoek is aangevangen.

9 april 1891 **§ HELENAVEEN-DEURNE**. Tengevolge van het plegen van ongeregeldheden, in de veenderij alhier, is het politiepersoneel versterkt, 1 brigadier der marechaussées en 2 onderhebbende marechaussées zijn ter handhaving der orde tijdelijk alhier gedetacheerd.

11 april 1891 Te Helenaveen is, in verband met aldaar in den laatsten tijd gepleegde balddadigheden, een halve brigade maréchaussée gedetacheerd.
 3520

13 april 1891
TELEGRAM No 75
 Aangenomen te Utrecht, den 3/4 1891, te, 7 u. 28 des middags.
 3525 Ontvangen te Culemborg den 189 , ten 7 u. 47 des middags
 Canter Cremers
 Culemborg
 Ik behoef gezonden stukken niet terug voor vergadering.
 Roijaards

12 mei 1891 's-Gravenhage 12 Mei 1891
 Zeer geachte Heer
 Ik verneem, dat zondag er in den katholieke kerk afgelezen is, dat hij, die bezwaren had (of zoo iets) as. Donderdag ten kantore der Mij kon komen om zijne mededeelingen te doen. Aan de protestanten schijnt zulk eene mededeeling niet noodig geacht te zijn.
 3535

Het ligt natuurlijk niet in mijne bedoeling, te trachten de enquetecommissie in haar vrijheid van handelen ook maar eenigermate te belemmeren. Maar, niet wetende, of u dit feit bekend is, meen ik het U te moeten mededeelen, omdat wellicht ook Gij, evenals ik, van meening zijt, dat zulke handelingen niet door enkele leden der commissie buiten de andere om moeten gedaan worden, en het wellicht den schijn heeft, dat enkel bezwaren van katholieke zijde zullen onderzocht worden, 'tgeen nu juist de onpartijdigheid van 't onderzoek niet in de hand werkt.
 3540

De oproeping schijn geheel buiten den Directeur om te zijn geschied; dit strekt nu wel eenigzins ter nadeele van zijn ?oestige, maar is misschien door de commissie noodig geacht ter wille der onpartijdigheid
 3545 Ik verzoek U 't bovenstaande eenvoudig als eene mededeeling te beschouwen, om U, bij eventueele onbekendheid, geheel op de hoogte te houden, doch laat verder de zaak geheel en al ook aan Uwe wijsheid over.

3550 Geloof mij hoogachtend steeds
 tt
 RojaardsvHam

? mei 1891
 3555 1/ Geachte Heere van de Maatschappij
 Mag ik zoo vrij wezen u een vriendelykijn verzoek ik ben een tuinder M Hoek met vrouw en 8 kindere ik heb verleden jaar een groote ramp gehad mijn vrouw en 3 kinde een 15 een 14 en een van 12 jaar wel 5 maande blind geweest ik onmagtig om te betalen ben ik na de Burgermeester geweest om van de gemeente te late midiseneere de Burgermeester heb gezegt laat zulk noodige dinge van t konings gels toen gaat na de Maatschappij
 3560 toen heb vorhoeve na de Burgermeester geschreven voor me en toen heb ik een bewijs voor Gasthuis en Appetheek gehad toen hebbe ze eerst 6 weke in Helmond geneest in t Gasthuis niets helpe en toen heb de Burgermeester een bewijs gegeven voor Utrecht daar zijn zij genezen Goddank, maar de Burgermeester heb het geld van de maatschappij

3565 weer terug gecasht nu zien ik geen kans om het terug te kunne betale want de 30 Mei
verleden jaar bevroor al wat in onze tuin was dus kon ik niets betalen 60 gulde heeft
de Burgermeester mij van t gemeente geld betaalt en 58 gulde staat nu nog voor mee
rekening er worde wel meer menschen geholpe wegens ooge kwaal en die hoev er geen
3570 cent van terug te geven als ik het betalen kon Heere zou ik u niet lastig valle wij
zitte hier op t slegste land vermeerde er u maar na en veel tegenspoed verhoeve en de
Burgermeester kon ons goed en ons een beetje te helpe van t konings geld ? u beleeft
want hoe kan ik het niet betalen, het blijft tog voor ons staan en wij zijn tog ook
in woners en dan heere ik woon in een huis de stal muur is er een heel stuk uit
gevallen daar kan wel 3 man door en de vloer is almaal stuk toen wij er in kwame was
3575 het al en ik ben er al 8 jaar in ik zou zelf wel kome Heere maar het is zoo druk op
heden in de tuin ik ben maar alleen met een paar kleine jongens anders kwam ik liever
zelf.

Verder Vriendelijk

Gegroet Heere van de Maatschappij van M Hoek

3580 ik hoop Heere dat u zoo goed zijt mij een beetje te helpe van t konings geld dat die
rekening zoo hoog niet blijft staan voor mee verder bij ik arm maar gou tevreedden.

[bijgeschreven: Brief van M Hoek

I vraagt ondersteuning koningsfonds

II reparatie van zijn woning.

3585 gemeente (?) f1288.30 uit het K.F. bij de schulddelging]

14 mei 1891

2/ bij no XII. [of XV?]

3590 Hoog Geachte Heeren!

Vermits het mij vergunt is om op dit oogenblik mijne belangens aan het Hoofdbestuur
bekent te maken, verplicht ik mij van wege mijne borstkwaal mij het spreken belettende
van een stukje papier te bedienen.

3595 Aangaande de klagten van verlaging van arbeidersloon is bij mij gans geen sprake,
mits ik in vijf jaren niet meer bekwaam ben geweest voor de Maatschappij te kunnen
werken; dat ik nu een gunsteling bij de Directie ben kunnen uw Geachte Heeren genoeg
begrijpen als zij weten dat mijn drietallig huisgezin, daar ik den ouderdom van een
en zeventig, mijne vrouw van gelijke jaren met een dochter van achtentwintig die wij
3600 vijf jarenlang als een kind hebben moeten verplegen aan een zeer gevaarlijke arsm
kwaal, dog tegenwoordig aan de winnende hand is, blijft tog onbekwaam om voor haar
eigen te zorgen.

Om nu als braaf oppassend werkmán (waarvan ik drie en twintig jaren lang bewijzen heb
gegeven) niet van armoede te vergaan heb ik mijn klagt ingedient bij het

3605 Gemeentebestuur in eigen persoon, vervolgens nog door een smeekent schrijven van
onzen pastoor met gevolg: ik moest mij maar bij de Maatschappij aanmelden daar was
Koningsgeld genoeg om behoeftige menschen in hunne behoeften te voorzien, altijd
zonder goed gevolg

3610 Toen heb ik mijn klagt gedaan aan de Directeur Bos van mijn benarde omstandigheden,
en mij van de hand wijzende, den weg was aan de informeerende Heeren dat ik dan wel
onderstand zoude krijgen, dat hij na afloop van vergadering voor mij ten beste zou
spreken, dat ik hem het eene en andere zou mededelen, dat ik van de tien kansen
negen ten mijne zou hebben??

3615 Gelijk ik sprak van gunsteling begrijp ik sta bij de Heer Bos op een ledig blaatzes:
immers toen andre menschen voor vijf en meer guldens turf van Konigswege wierden
begiftigt bleef hij mij weigerend liet mij den geheelen wintertijd als oude lieden
bij hare zieke dochter nachtwake in een open huis waar in sneeuwt en waait en dat
vijf jaren lang. De Heer Verhoeven heeft het genoeg beloofd maar sprak hij ik ben
geen baas. ik heb niets te zeggen. maar gaat naar ? Bos en zoo blijven (wij) in een
3620 halve steens muurtje onzen ouden dag slijten, daar wij al drie en twintig jaren in
doorgebracht hebben en ook prompt betaalt daar ik drie en twintig rekeningen van kan
toon.

Nog sprak ik nog van eene som van f5.75 die in het boek aangeteekend staan dien ik
gans niet verplicht ben te betalen

3625 Mijnheer Verhoeven zal de Heeren daaromtrent wel inligting doen beneven van Toll
onderbaazen, die bij de kwesties genoeg zijn geweest

Hetgeen ik UWEs heeren geklaagt en niets dan waarheid gezegt heb hoop ik de beste
uitwerkelen ondervonden te hebben en gunstig gehoord zal worden op hetgeen in mijnen
behoeftigen toestand verlangt wordt.

3630 en als er iets voorkomt leugenachtig of andersins staat geheel Helenaveen aan mijn
zijde

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeldheden in 1891

Helenaveen UWEds eerbidig dinaar
14 mei 91. G. van Maren

[in marges met blauw potlood geschreven: huis N.827 Staat C. in voldoende staat (en) geniet fl27.80 uit het KF bij de schulddelging]

3635

? mei 1891 3/ bij no 31.

Edele Achbare Heeren

3640

Daar wij als Overijselsen wel van gedachten waren om ons beklag niet mondelijk tot u in te brengen, hebben wij besloten Dit met een brief te doen. Wel hopen e dat dit om beklag met deze brief van u Achbre Heeren zal aan genomen worden. Het beklag dat wij hebben wij ondergetekenden is eenerlei. Het luit dan dus ten eerste dat wij zooveel moeten betalen voor de brand hetwelk is 40 cent per meter die in de keten wonen en die in de huizen wonen nog 15 cent per meter extra hetwelk wij niet gewoon zijn Ten tweeden dat wij niet het turf graven het werk te zwaar moeten maken voor het loon hetwelk met turf leggen omringen en vuren alles moeilijk valt Ten derden dat de smelen die verpagt worden dat die ons zoo worden opgejagt door boeren van elders dat wij genoodzaakt zijn duur te pagten of ons vee dat wij hebben te verkopen, en als wij ons vee verkopen moeten kunnen wij geen mest maken, daar vloeit van zelf van dat wij niet verbouwen kunnen, en als wij niet verbouwen kunnen wij niet bestaan

3650

Uw onderdinaren

J. Seinen

G. v.d. Sleen

G Kleine

J. Botter

3655

J Schonewille

Jan Derks

H Slot

E de jong

3660

? mei 1891 4/ bij no 64.

E.D.B.H.

Wij neemen de vrijheid U eennige woorden te spreken wat onze zaken aan ons werk betreft, dat de maat van den torf ons te groot en te swaar is voor het Geld dat wij krijgen. tegen in ander veenderijen En dus maar een klein dagloon kunnen maken

3665

En eerst heeft de boot gevaren en nu moeten wij smorgens en savons wijt lopen En dat de brug nu vervallen is moeten wij ook nog achter Bosch zijn tuin om lopen als wij moei gewerkt zijn

De namen van ons allen

G. Goemans

3670

E Kuipers

L Kuipers

J van Mullekom

J. Smijts

J Blanken

3675

P Timmermans

H van den Beuken

[de namen in hetzelfde handschrift en verdere vermelding: te Helden]

3680

? mei 1891 Directeur

Is het waar dat gij aan den Inspecteur der Posterijen hebt gezegd dat de nieuwe brievegaarder Protestant zijn moest?

Waarom denkt gij dat de baldadigheden hebben plaats gehad?

Hebt gij eenige gegevens om iemand te verdenken?

Waarom zijn er dit jaar geen Duitschers aangesteld?

3685

Worden er niet te veel werkkrachten aangevoerd, en is het geen schade voor de bewoners v.d. Peel want nu blijven de gravers en doen zelf het verdere werk?

Waarom hebt gij Meekers ontslagen, zijn land aan een ander gegeven en hen de huur opgezegd, van al diegene die wij gehoord hebben heeft niemand over hem geklaagd?

Waarom is de jonge Bladder geen veenbaas geworden en hebt gij hiervoor van

3690

Splunder genomen?

Men zegt dat er ten gevolge der vreemde werkkrachten in Nov. reeds geen werk meer was, en dat voor een groot deel daaraan de ontevredenheid is toe te schrijven is dat zoo?

3695

Waarom hebben de Overijsselaars alle goede woningen gekregen, terwijl er

verschillende oude bewoners v.d. Peel ? sedert jaren in krotten moeten blijven?

Waarom neemt gij geen werkvolk van Deurne en omstreken volgens zeggen zijn die

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeligheden in 1891

zeer goed? bijv. ?er?ons heeft er 500

Is het waar dat A. Bakker daags voordat het bekend is geworden dat de Koning de schuld heeft betaald nog f136, heeft moeten betalen?

3700 Waarom krijgt hij nu geen premie meer voor zijn eerste erwten en vroeger wel?
Men klaagt zeer over het verschil van pacht, en het onderscheid dat er gemaakt wordt bij het geven van voorschot?

Is het waar dat er dezen winter verschillende mensen gewerkt hebben voor 25 ct p.dag?

3705 Waarom is de brug weggenomen tegenover de oude kerk?

Waarom zijn 30 arbeiders uit Sevenum vertrokken, men zegt omdat de nieuwe onderbaas het beste werk gaf aan de Overijsselsche is dat zoo?

Heeft A. van Woezik nog geld te goed van de Maatschappij?

Idem P.J. Vaans?

3710 Waarom is Willem v. d. Boom een ongelukkige die slechts 40 ct p.dag verdiend niet meer als looper in dienst maar vervangen door de zoon van V. Tol, zooals gebleken is bij de volkstelling?

Lambertus Hoek zegt nog ongeveer f93. v.d. Maatsch. te goed te hebben?

3715 15 mei 1891

Helenaveen 15 Mei 1891

Den Weled Heer Cante Cremer

Culenburg

3720 Mijn Heer!

Naar aanleiding van UEd schrijven van den 14 j.l. kan ik UEd berichten dat ik voor de aflezing zal zorgen.

b.v. De Heere van de Commissie uit het bestuur der Maatschappij Helenaveen komt Dinsdag den 26 Mei het onderzoek naar den toestand weer hervatten.

3725 Die eenige mededeeling te doen hebben worden verzocht op dien dag van 10 tot 12 en van 1 tot 5 uur avonds, zich te vervoegen ten huize van den Hoofdopzichter Verhoeven. Zegt het voort

Zonder tegen bericht wordt dit aanstan? Zondag aan alle bijde Kerken afgelezen dit is het oude gebruik. andere kleinigheden zijn wel eens aangeplakt

3730 Nog met?hoogachting

UEd DwDienaar

Lverhoeven

3735 23 mei 1891 **\$ HELENAVEEN-DEURNE**, 20 Mei. Het detachement koninklijke Maréchaussée hetwelk wegens gepleegde ongeregeligheden door eenige ontevredene arbeiders der veenderij alhier was geplaatst, is, daar de rust is hersteld, ingerukt. De Rijksveldwachter Huizing geplaatst aan de Halte-Helenaveen, is tot nader orde verplaatst naar Helenaveen-dorp.

3740 23 mei 1891 **HELENAVEEN**. Woensdag jl. is het alhier en te Deurne gestationeerde detachement koninklijke maréchaussée vertrokken; de ongeregeligheden hebben tot dusver opgehouden. De rijksveldwachter Huizing bij het station alhier is, naar aanleiding daarvan, tijdelijk naar het dorp verplaatst.

3745 21 juni 1891 [zeer slecht leesbaar]

Culemborg 21 Juni 1891

Aan ? G Bosch

Directeur te Hveen

3750 Namens de commissie uit Commissarissen den ? benoemd te Hveen tegen de Directeur heb ik de Eer U te verzoeken bijgaande vragen schriftelijk te willen beantwoorden, en de vragen en antwoorden te zijner tijd aan mij te doen toekomen. ? tot de ? daar U het ? eigenaren of opgaven worden gevraagd ? opzichter of andere ambtenaar in dienst der Maatsij., moeten U schriftelijk

3755 verklaringen enz dier personen bij uw antwoorden worden aangeh?

De commis. der Maatsch

Cremer

3760 21 juni 1891 [zeer slecht leesbaar]

Culemborg 21 Juni 1891

Aan ? Verhoeven

Hoofdopzichter te Hveen

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeldheden in 1891

- 3765 Hierbij heb ik de Eer U te verzoeken de ?gaande vragen schriftelijk te beantwoorden en die beantwoording met de vragen te zijner tijd aan mij te doen toekomen.
De Commissaris der Mij Hele
Cremers
- 3770 23 juni 1891
Helenaveen 23 Juni 1891
Den WelEd Heer Cremer
Culenburg
- 3775 Mijn Heer!
Hier meden heb ik de eer UEd de lijst met de vragen en antwoorden trug te zenden. In de hoop dat ze naar genoegen zal zijn. Zou er onverhoopt het een of ander niet duidelijk genoeg zijn Gelieve het dan te berichten
Nagroetenmethoogschting
UEd DwDienaar
- 3780 Ljverhoeven
- 24 juni 1891
MAATSCHAPPIJ Helenaveen, den 24 Juni 1891
HELENAVEEN.
- 3785 Beschermheer Z. M. de Koning.
Telegram adres:
Helenaveen-Helenaveen.
Geachte Heer! Uw geeerde van 21 dezer is in mijn bezit.
Met de beantwoording der vragen houd ik mij onverwijld bezig. Het raadplegen der oude boeken en het opmaken der gevraagde staten, vordert echter eenigen tijd, zoodat ik vertrouwd dat het geheel niet met al te grooten spoed, door u verlangd zal worden.
- 3790 Hoogachtend
Ued, DevDienaar
GBosch.
- 3795 WelEd Heer G. G. G. Canter Cremers
te
Culemborg.
- 3800 8 juli 1891
MAATSCHAPPIJ Helenaveen, den 8 Juli 1891
HELENAVEEN.
Beschermheer Z. M. de Koning.
Telegram adres:
Helenaveen-Helenaveen.
- 3805 Geachte Heer! Einde deze week hoop ik U het officieel schrijven te beantwoorden. Vanmorgen ontving ik een schrijven van Joh. Koedam ten uwent om turfstrooisel, die weder verkooper wil worden. Hij beroept zich op U.
In de afgelopen week ontving ik gelijksoortig schrijven van B. H. Hendriks te Geldermalsen, dien ik voorloopig antwoordde. De vraag is, wanneer zij beiden solide zijn, wie dan de voorkeur zoude verdienen?
- 3810 Misschien kent U Hendriks ook. Mag ik daarover uwe meening vernemen.
Wat ziet het er ellendig uit met den turf! En in het noorden hebben ze droogte!
Hoogachtend
- 3815 UwEd DevDienaar
GBosch.
- 15 juli 1891 Culemborg 15 Juli 1891
Aan Heeren
Peereboom
v Lanschot
Lutkie
Waarde Vrienden
- 3825 Heden ontving ik de antwoorden van den Directeur; die van den hoofd opzichter ontving ik reeds vroeger. Ik doe U hierbij thans alle stukken betreffende onze opdracht toekomen. Aan den Dir. vraag ik nog eenige inlichtingen, van geene groote beteekenis die ik onmiddellijk na ontvangst zal laten volgen.
Gaarne verneem ik wanneer wij te 's Bosch zullen samenkomen; in de eerste weken ben

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeldheden in 1891

- 3830 ik Maandags en Dinsdag bezet.
Na vriendschappelijk groeten
?
Cremers
- 3835 17 juli 1891
MAATSCHAPPIJ Helenaveen, den 17 Juli 1891
HELENAVEEN.
Beschermer Z. M. de Koning.
Telegram adres:
Helenaveen-Helenaveen.
- 3840 Geachte Heer! Uwen vriendelijken van 15 dezer beantwoordende, zal ik u morgen of
overmorgen eene aanvulling op vraag 39 zenden. U bedoelde waarschijnlijk dat ik niet
antwoord op de vraag of het wenschelijk is niet bewoners van Hveen bij de verpachting
uit te sluiten?
Over den staat der huizen is meer werk. Ik had gehoopt dat u aan de grootte der
3845 huizen voldoende zoude hebben. Ik zal thans een klassificatie maken naar aard, nering
die er in uitgeoefend wordt, of bedrijf van deze bewoner.
Daar zullen echter een paar dagen mede heen gaan; - ik moet nog al heen en weer
trekken in de laatste dagen.
Hoogachtend
- 3850 UwDldDienaar
GBosch.
- 18 juli 1891 Heerwaarden 18 Juli 1891
Zeer geachte Heer
- 3855 Wanneer woensdag der volgende week U en den Heer Lutkie schikt, bepaalt die dag dan
svp aan den Heer Cremers en meld mij of dit goed is en welk uur!. Hoogachtend
uen wrzh
AJPeereboom
- 3860 20 juli 1891
MAATSCHAPPIJ Helenaveen, den 20 Juli 1891
HELENAVEEN.
Beschermer Z. M. de Koning.
Telegram adres:
- 3865 Helenaveen-Helenaveen.
Geachte Heer! Hierbij heb ik het genoeg U de gevraagde aanvullingen te zenden, die
ik vertrouw dat ze zullen voldoen.
Zoo ongunstig als het weder was, zoo gunstig is het nu!
In turfstrooisel op eens een stilstand, bij de anderen nog sterker. Dit geeft
3870 natuurlijk meer werk, dan wanneer het vlot gaat.
Hoogachtend
UEd DevDienaar
GBosch.
Koedam is met Hendriks aan de gang.
- 3875 21 juli 1891 Culemborg 21 Juli 1891
Aan Heeren
Peereboom
v Lanschot
- 3880 Lutkie
?ne Heeren
Hierbij
1o een aanvulling van het antwoord op vraag 39
2e een staals handende naderen ?ijssing aan de huizen in Helenaveen,
3885 mij heden van den Directeur Bosch op mijne aanvraag gezonden. -
Hoogachtend
Uen den d.
Cremers
- 3890 23 juli 1891 Heerwaarden 23 Juli 1891
Zeer geachte Heer
Hierbij nog een paar stukken, deze week en begin der volgende weeken kan ik niet à
corti komen. Woensdag of donderdag as ~~wederom~~ wel. -
Hoogachtend

Naspeuringen van Paul Theelen: Ongeregeldheden in 1891

- 3895 Uen wnzh
AJPeereboom
- 31 juli 1891
MAATSCHAPPIJ Helenaveen, den 31 Juli 1891
- 3900 HELENAVEEN.
Beschermer Z. M. de Koning.
Telegram adres:
Helenaveen-Helenaveen.
Geachte Heer! Ingevolge uwen geeerden van gister, zal ik de opgegeven uitnoodiging van Verhoeven overbrengen, en me zelve voor de volgende week vrij houden.
? heb niet te zeer tegen de plannen van heeren Commissarissen ?, dan zoude ik beleefd verzoeken mij den 6 o Augustus vrij te laten. Dat is een familiedatum, waarop ik tot nu toe altijd thuis konde zijn. Gaat het niet, - dan verzoek ik u mijne vraag als ongedaan te beschouwen.
- 3905
- 3910 Hoogachtend
UEd DevDienaar
GBosch.
- 10 augustus 1891 Culemborg 30 Aug. 1891
- 3915 Aan de Heeren Peereboom
v Lanschot
Lutkie
Hierbij heb ik de eer ter inzage aan U toe te zenden:
Ontwerp van het verslag ~~der~~ wegens het ons opgedragen onderzoek.
- 3920 Ik zal U voor 10 Sept. as. (de meesten onzer zijn vóór dien tijd verhinderd) 's morgens 9 uur te 's Bosch samen te komen, ten einde het verslag vast te stellen. Eventuele op- en aanmerkingen over het verslag zoude ik gaarne vóór dien tijd ontvangen om de noodige wijzigingen in verband daarmee aan te brengen.
Vriendschappelijk
- 3925 ?
Cremers
[notitie met potlood: ik heb 10 Sept genoteerd p]
- 11 augustus 1891 Heerwaarden 11 Augs 1891
- 3930 Amice.
Bij mijn thuiskomst vond ik Uw brief met instructies voor Verhoeven.
Ik vind haar zeer goed uitgewerkt, maar zou ze beter vinden als ~~een~~ Memorie van Toelichting; wanneer men in die onderdeelen ?erd?, dan weet de bekwaam persoon precies waaraan zij zich te houden heeft en doet dan zijn plicht, niets meer! daar?
- 3935 moet een uitvoerder van zulke belangrijke werken niet af zijn, daar komt soms ? wat meer kijken. In algemeene trekking den werkkring van den Hoofdopzichter te omschrijven en Uwe detaillering er bij, als een proef, wat er van hem verwacht wordt, komt mij voorzigtiger voor, terwijl ik er ook bij zou wenschen te voegen dat hij verantwoordelijk is èn aan den Directeur èn aan het Bestuur en dat hij ~~op~~ bij grove nalatigheid door deze eerste kan worden geschorst en door het laatste ontslagen.
- 3940 F Wanneer Bosch op den gang der zaken zijn ge?sten invloed verliest, dan kan hij ook niet meer gehee; verantwoordelijk gesteld worden.
Vriendschappelijk
?
- 3945 AJPeereboom
[hieronder twee opmerkingen toegevoegd: Ik heb een ontwerp zonder dat ik bemerkingen daarop stelde heden aan den Heer v L verzonden.
F Kan bezwaarlijk worden opgenomen in eene Instructie aan den Hoofdopzichter z? bezwaren in die voor den Directeur]
- 3950
- 7 november 1891 **HELENAVEEN**. In het begin van den zomer werd de rijks-veldwachter Huizing, alhier aan de halte gestationeerd, tot handhaving van orde en rust in de Peel gedetacheerd te Helenaveen-Dorp; thans nu de werkzaamheden voor het grootste gedeelte zijn geëindigd, keert hij weder naar zijne standplaats terug.
- 3955
- 8 april 1893 - In Griendtsveen, behoorende tot de Peel is door 150 Friesche veenarbeiders eene werkstaking op het getouw gezet. Om op alle gebeurlijkheden voorbereid te zijn, heeft de burgemeester van Deurne, tot wiens gemeente ook Griendtsveen behoort, de hulp ontboden van de brigade Maréchaussées, gevestigd te Asten, terwijl ook de andere brigaden gewaarschuwd zijn, alsmede de bezetting te
- 3960

Venloo.

3965 12 april 1893 Omtrent de werkstaking der Friesche veenwerkers in de Peel in Noord-Brabant wordt ons gemeld, dat deze thans is geëindigd. Door de kalme en waardige houding van den directeur, den Heer Schellings, alsook door de onmogelijkheid om sterken drank te bekomen, heeft de beweging zich alleen bepaald tot eenige manifestaties en demonstraties.

3970 Sinds eenige jaren heeft zich in de arbeiderskolonie "Amerika-Griendtsveen" een buitengewone bedrijvigheid ontwikkeld. Er zijn daar thans niet minder dan achthonderd man werkzaam, van welke tweehonderd Friezen zijn, die in het laatst der vorige maand zijn overgekomen. De werklieden waren over het algemeen tevreden; de gravers van zware turf verdienden ongeveer fl.80 per dag, die van Grauwveen fl.50 en de overigen fl.20 Wel schijnt het loon dit jaar iets lager geweest te zijn dan verleden jaar, doch de arbeid en de verdiensten waren den Friezen bekend vóordat zij daarheen

3975 trokken. Toen vijftien van hen, na een halven dag te hebben gegraven, het werk staakten en al spoedig meer anderen wisten te overreden of te dwingen om hen te volgen, deelden zij hunne grieven aan den directeur mede. Deze wees hunne eischen af, ook toen hun aantal den volgenden dag tot 150 was aangegroeid. Middelerwijl hadden een paar opruiers een telegram gezonden aan den socialistischen spreker Van der Zwaag, te Wolvega, met verzoek onmiddellijk over te komen, om hen te helpen in hun verzet, want - zoo luidde hun klacht - er is bedrog gepleegd, wij hebben gebrek aan woord. Ook hoopten zij geld te ontvangen van de socialistischen bond.

3980 Doch noch het een, noch het ander geschiedde. Op antwoord werd te vergeefs gewacht, en van het opsteken van de roode vaan kwam niet veel. De directeur beloofde toen aan ieder, die wilde vertrekken, een vrijbiljet naar Friesland. Toen 't er op aankwam, weigerde de een voor den ander aan het station weg te reizen, zoodat het getal der vertrekkenden ten slotte tot twintig slonk.

3985 Nu keerde weldra alles tot de gewone orde terug. Met die twintig waren waarschijnlijk de opruiers tot de werkstaking verdwenen. De politie uit den omtrek, welke inmiddels was aangekomen, vond alles rustig.

3995 18 september 1893 Voor het vervoer van turfmolm en turfstrooisel bij wagenladingen van minstens 10,000 K.G., of bij betaling van de vracht voor dit gewicht per wagen, van de stations Almeloo (S. S. en H. S. M.) Dedemsvaart, Helenaveen en Hoogeveen der S. S. naar de stations Heidingsfeld en Lindau, zijn uitzonderingsvrachtprijzen in werking getreden, geldig tot 1 September 1894.

7 augustus 1899 **Opzichter**

4000 De directeur deelt tenslotte nog mede dat de verhouding met Verhoeven niet zoo goed meer is als vroeger. De verschillende vrijdommen geven weer aanleiding tot misbruik en het zoude nog te prefereeren zijn als al die vrijdommen werden opgeheven. Een van de redenen van de ontstemming van den directeur is, dat Verhoeven meer namen op de lijsten weet te plaatsen, die de directeur ervan verwijderd wil houden, en op

4005 deze wijze de opdracht van den directeur niet nakomt. De directeur wordt gemachtigd den opzichter hierover ernstig te onderhouden.

4010 5 juni 1901 Te He? ont? de Dir. dat zijn ge?legger de Hoofdopzichter thans van dien aard zijn, dat hij voorstelt hem ontslag te geven, onder toestemming der financiën van bijv. f1000; ? Hoofdopzichter m? voor te stellen onder de regeling aan de ?ng op te dragen aan de Homberg de Groot en de overige ?ge?den aan ? ?aat Gel?k, deze tegen een beloning van f1000 ?.

...

4015 De aanvraag aan de Hoofdopzichter voor veevoeder langer te hoog: orders van Dir. wordt ten deele niet ten deele verkeerd uitgevoerd. Feitelijk doet de Hoofdopz. niets en wordt hij betaald met ruim f3000- dit acht de Dir. niet in het belang der Maatsh. Meerdermale heeft de Dir. daarover geklaagd, maar moest hij geene ondersteuning van commissarissen erlange van deze onhoudbare toestand te verbeteren.

4020 Hij is vastbesloten de Hoofdopz. te ontslaan. De voorzitter stelt voor enige commissarissen uit te ? bij de Heer Peereboom en de voorzitter van deze kwestie weder te onderzoeken. De Dir. zegt dat onderzoek niet noodig is, hetgeen hij mededeelt is waar; de Stem van Commissarissen heeft den stand in deze kwestie ontbroken en als de Hoofdopz. niet heengaat, neemt hij zijn ontslag.

4025 De commissarissen meenen dat het niet aangaat den Hoofdopz. in eens te ontslaan en brengen zijne vroegere goede diensten in herinnering.

Niemand der aanwezige commissarissen geneigd zijnde net als Voorzitter de aangestelde commissie uit te maken, eervol

4030 De voorzitter op zich ter zake naar Helenaveen, de kwestie nader met de betrokken personen te over?gen en te zijner tijd daaromtrent aan commissarissen te berichten. Hij be?nk zich echter eenige tijdovende voor, hetgeen te minder ?ij?aar heeft, daar de Dir. het ontslag met het einde van het jaar wenscht te doen ingaan.

21 juni 1901 **ontslag hoofdopzicher**

4035 De voorz. deelt mede dat de directeur zelf den hoofdopzichter tegen 1 Juni ontslagen heeft. hij is van oordeel dat de directeur volgens de statuten had zulks te doen. Art. 11 toch geeft aan deze de geheele leiding den zaak voor zooveel daartoe niet de medewerking van commissarissen vereischt wordt. Art 12 geeft die gevallen aan doch het ontslaan van beambten wordt daar niet genoemd.

4040 De directeur is dus ?oo bevoegd geweest en er blijft thans alleen over te bepalen of Verhoeven een pensioen zal worden toegekend van f1000 t jaar zooals de directeur voorstelt.

4045 De Heren Peereboom en Lutkie komen er tegen op dat Verhoeven ontslagen is zonder dat er een onderzoek is ingesteld, over het algemeen toch heeft hij de Mij goed gediend, zelfs in lastige omstandigheden en het gaat niet aan hem thans op eens te ontslaan. De voorzitter erkent de verdienste van de hoofdopzichter. Voortdurend was er echter een min of meer gespannen verhouding tusschen dezen en den directeur, daarbij werd er met de vrijdommen veel te royaal omgesprongen. De voorz. voegt hieraan toe dat hij het in het belang de Mij acht dat de betrekking van hoofdopzichter niet meer wordt aangevuld. Daar echter Verhoeven 16 jaar in dienst der Mij is geweest stelt hij voor hem een jaarlijksch pensioen van f1000 te geven.

4050 Tengevolge van de mindere bezoldiging van den persoon die hem gedeeltelijk zal vervangen, komt dat bedrag vanzelf vrij.

4055 De Heer Peereboom zou er de voorkeur aan geven aan Verhoeven een som in eens uit te keeren. Op deze wijze is hij dan minder afhankelijk van de Mij.

De voorz. is van meening dat commissarissen de macht niet hebben eene som in eens toe te kennen, die dan uit der aard der zaak vrij belangrijk moest zijn. van den anderen kant blijft Verhoeven toch volkomen onafhankelijk als hij een pensioen geniet. Hij stelt mitsdien voor:

4060 "aan den door den directeur ontslagen hoofdopzichter Verhoeven een jaarlijksch "pensioen toe te kennen van f1000. ingaande op den dag van dat hij Helenaveen "verlaat, en te betalen in 4 driemaandelijksche termijnen".

4065 1 juli 1901 De voorz. zegt van den directeur bij schrijven van 26 Juli [juni?] de mededeeling te hebben ontvangen dat hij den hoofdopzichter heeft ontslagen en in zijne plaats heeft benoemd, met opheffing van den titel van hoofdopzichter, voorloopig en onder nadere goedkeuring van commissarissen den timmermansbaas Gielissen op een tractement van 1000 gld 's jaars, welke persoon deze benoeming wenscht aan te nemen.